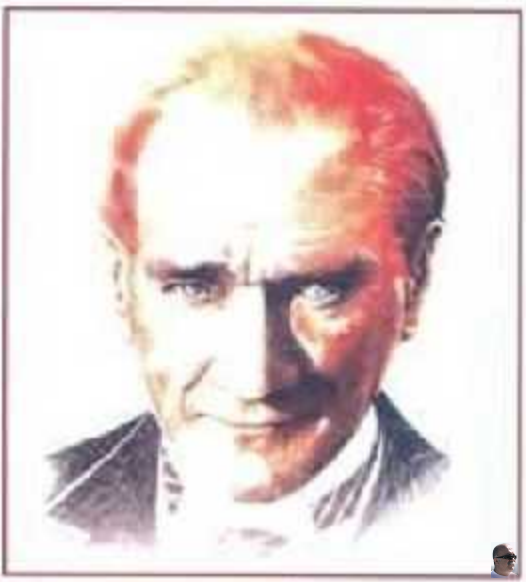
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: XXVII MAYIS 2011 SAYI: 79

ISSN 1011-727X

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: XXVII MART 2011 SAYI: 79

ISSN 1011-727X

JOURNAL OF ATATÜRK RESEARCH CENTER

VOLUME: XXVII MARCH 2011 NUMBER: 79

Mart, Temmuz ve Kasım Aylarında Yayımlanan Hakemli Dergi

Peer Reviewed Journal Published in March, July and November

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK SUPREME COUNCIL FOR CULTURE, LANGUAGE AND HISTORY
ATATÜRK RESEARCH CENTER

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

BU SAYININ HAKEMLERİ / *ABRITRALS FOR THIS ISSUE*

Prof. Dr. Cezmi Eraslan
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı

Prof. Dr. İhsan Güneş
Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Nuri Köstüklü
Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi

Prof. Dr. Mustafa Yılmaz
Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Ali Arslan
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. İzzet Öztoprak
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Doç. Dr. Hayati Beşirli
Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ
Journal of Atatürk Research Center

CİLT: XXVII **MART 2011** **SAYI: 79**

SAHİBİ / *OWNER*
Atatürk Araştırma Merkezi Adına / *Owner on behalf of Atatürk Research Center*
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN

YAYIN KURULU / *EDITORIAL BOARD*
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN — Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ
Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU — Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ — Prof. Dr. Mustafa TURAN
Prof. Dr. Ali ARSLAN

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / *LEGAL REPRESENTATIVE*
Mustafa CÖHCE

HABERLEŞME / *INFORMATION*
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı
Ziyabey Caddesi No: 19 06520 Balgat/ANKARA
Tel: (0 312) 285 65 11 - 285 55 12 • Fax: (0 312) 285 55 27
e-mail: dergi@atam.gov.tr. • web: http://www.atam.gov.tr.
• Atatürk Araştırma Merkezi Süreli Yayını olan
Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nin bu sayısı 1500 (bin) adet basılmıştır.
• Makalelerdeki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.
• Yazıların yayın hakkı merkezimize devredilmiş sayılır. Bu devir sanal ortamda yayımlanmayı da kapsar.
Basıldığı Yer: Erdal Basın Yayın Dağıtım - Ankara, Tel: (0312) 398 05 11
Basım Tarihi: Ankara 30 Aralık 2010

ABONE BEDELLERİ / *SUBSCRIPTION*
Yurtiçi Yıllık (3 Sayı): 24.00 TL.
Yurtdışı Yıllık (3 Sayı): 15.00$

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER / *CONTENTS*

Kenan OLGUN Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları
The Implementations of the General Elections in Turkey, From The Decleration of Republic to 1950 1

Cengiz DÖNMEZ Atatürk ve Harf İnkılâbı
Atatürk and Alphabet Reform 37

Fahri YETİM Milli Mücadele Dönemi Türk Dış Politikasında İlkesel Yaklaşımlar ve Uygulama Örnekleri
Approaches of Principle and Sample Practices in Turkish Foreign Policy During The War of National Salvation 71

Dilek YİĞİT YÜKSEL İngiliz Büyükelçiği Yıllık Raporlarında Türkiye'de Demokrat Parti (1954-1957)
The Democrat Party in the Turkey in the Light of British Embassy Reports During 1954-1957 97

Neşe YEŞİLÇAYIR Çok Partili Döneme Geçiş Sürecinde Türk Basını
Turkish Press in the Transition to Multi-Party Period 131

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Yayın İlkeleri 193

Journal of Atatürk Research Center – Editorial Principles 201

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRKİYE'DE CUMHURİYETİN İLANINDAN 1950'YE GENEL SEÇİM UYGULAMALARI

Kenan OLGUN*

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde Müslüman halkın seçimle ilk tanışması 1840 yılında sancaklarda kurulan Muhassıllık Meclisleri ile olmuştur. 1876 Anayasası gereği ilk defa genel seçimlere katılan Osmanlı toplumu bu seçme ve seçilme hakkını kurallara uygun olarak 1908 seçimlerinde yapmıştır. İki dereceli olarak yapılan ve sadece erkeklerin seçme ve seçilme hakkına sahip olduğu Osmanlı dönemi seçim sistemi Türkiye Cumhuriyeti'nde de uzun yıllar uygulanmıştır. Cumhuriyet döneminde neredeyse her seçimde ayrı bir yöntem kullanılmış, seçim yaşı önce 18'e indirilmiş, sonra kadınlara da seçme ve seçilme hakkı tanınmasıyla 22'ye çıkartılmıştır. 1946 seçimlerine kadar tek partinin katıldığı genel seçimlerde değişik seslere yer vermek amacıyla farklı uygulamalara gidilmiştir. Belli yörelerde Cumhuriyet Halk Partisi'nin aday göstermemesi, parti içinden müstakil grup kurulması, azınlıkların da aday gösterilip seçilmesi bu tür uygulamalardan bazılarıdır.

1946 seçimleri ile tek dereceli seçim sistemine geçilmiş, ilk defa çok partili hayatın başladığı bu seçimlerde seçim kanunu gereği açık oy gizli sayım yapılmıştır. Gizli oy açık sayım, seçimlerin yargı denetiminde olması, tek dereceli seçime devam edilmesi 1950 seçimleriyle uygulanan bir sistemdir. Bu seçimlerde Türkiye'de iktidar CHP'den Demokrat Partiye geçmiştir. Bu çalışmada Osmanlı dönemi seçimleri ve seçim sistemi hakkında bilgi verilmiş, 1950 seçimleri de dahil olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılan seçimler ve seçim sistemleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Seçim, Meclis-i Mebusan, Milletvekili, Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti.

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Levent Şahverdi Arşivi

THE IMPLEMENTATIONS OF THE GENERAL ELECTIONS IN TURKEY, FROM THE DECLERATION OF REPUBLIC TO 1950

ABSTRACT

In the Ottoman State, the Muslim public's first acquaintance with the election took place in 1840 through the Councils of Taxation, which were formed in the sanjaks. The Ottoman public, which voted in the general elections for the first time –required by the 1876 Constitution-, realized this right to elect and be elected in appropriate with the regulations in the Elections of 1908. The two-stage election system of the Ottoman period, in which only the male population held right to elect and be elected, had been implemented in the Turkish Republic for long years. In almost all elections during the Republican Period, different method was implemented, initially the age of right to be elected was declined to 18, and later on it was increased to 22 –with female population's recognition of right to elect and to be elected. So as to allow different views in the general elections leading up to the 1946 Elections, in which only one party participated, different practices were implemented. In certain places, not presenting the Republican People's Party as candidate, forming an independent group within the party, presenting also the minorities as candidate, were some of these practices. By the 1946 Elections, one-stage election system was put into practice, and for the first time multi-party system begun, whereby in accordance with the election regulations, open voting and secret census was implemented. Voting by ballot, elections' supervision by adjudication and carrying on one-level election system, were part of the system that was implemented by the 1950 Election. In this election, the political power passed from the Republican People's Party to the Democratic Party.

In this study, the elections in the Ottoman period and the election system have been depicted and the elections –including the 1950 Elections- as well as the election system that were practiced in the Turkish Republic, have been dwelled on.

Key Words: Election, Member of the Grand National Assembly, Republican People's Party, Democratic Party.

Levent Şahverdi Arşivi

Giriş

İnsanların kendilerini yönetecek olanları belirli bir süre için özgür iradeleriyle kurallarına uygun bir şekilde belirlemesi olarak tanımlanan seçim, çağdaş demokrasilerde yöneticilerin belirlenmesi ve meşruluk kazanmaları için vazgeçilmez temel kuralların başında gelmektedir[1]. Seçimin tarihi çok ilkel ve sınırlı bir şekilde olmak üzere Antik Yunan ve Roma kentlerine kadar uzanmaktadır. Türk siyasi hayatında ilk seçim uygulamaları ise Tanzimat dönemi ile başlamaktadır. İlk milletvekili genel seçimleri 23 Aralık 1876 tarihinde ilan edilen Anayasanın (Kanun-i Esasi) yürürlüğe girmesi ile başlayan I. Meşrutiyet döneminde gerçekleşmiştir.

Millet sisteminin ön gereği olarak kendi cemaatlerinin ruhani liderini seçimle belirleme hakkına sahip olan Osmanlı'daki gayrimüslimler seçimle Müslüman halktan daha önce tanışmışlardır[2]. Müslüman halkın seçimle ilk tanışmaları ise, Muhassıllık meclislerinin kurulması ile olmuştur. 1840 yılında sancak merkezlerinde kurulan Muhassıllık meclislerinin görevi, sancaktan alınacak vergilerin miktarını saptamak ve onların düzenli toplanmasını sağlamaktır. Bu meclislere muhassılın maiyet memurlarından başka, sancağın hakimi, müftüsü, zabiti, ruhani reisleri ve sancağın ileri gelenlerinden dört kişi katılacak, bu kişiler seçimle belirlenecektir[3].

Genel seçim yolunda atılan bir diğer adım ise 1864 vilayet nizamnamesidir. Bu nizamname, ülke idaresini vilayet, sancak, kaza ve köy idari birimlerine ayırmakta, her aşamadaki yöneticilerin görev ve sorumluluklarını ayrı ayrı açıklamaktadır. Ayrıca belediye meclisi üyelerinin seçimle gelecekleri hükmünü getirmektedir[4]. Vilayet

---

[1] **Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'de Uygulamaları** (Haz. Sonnur Bakır-Semra Küçükoğlu-Sevgi Pehlivan), Ankara, 1982, s.7.

[2] Bedii Nuri, **Hakk-ı İntihap,** İstanbul, 1330, s.164.

[3] İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet,** I. Cilt, Ankara, TBMM Basımevi, 1997, s.40, İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, Hil Yay., 1983, s.113.

[4] Musa Çadırcı, "Tanzimattan Cumhuriyete Ülke Yönetimi", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi (TCTA)**, C.I, İstanbul, 1985, s.222.

Levent Şahverdi Arşivi

meclisi üyeleri, tabii üyeler ile seçimle belirlenen dört kişiden oluşmakta olup, mülki amir ve memurlar ile ruhani reisler bu meclisin tabii üyeleridir. Seçimle belirlenen dört üyenin ise, ikisi Müslüman ikisi de gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarından oluşacaktır. Seçimle gelen üyelerin Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında eşit paylaşılması Osmanlı devlet geleneğinde önemli bir gelişim ve değişim demektir[5].

I- CUMHURİYETİN İLANI ÖNCESİ GENEL SEÇİMLER

Cumhuriyetin ilanı öncesi dönemi kapsayan genel seçim uygulamaları 1876 Anayasasının ilanı ile başlamaktadır. Cumhuriyetin ilanından önce oluşan 1923 seçimlerini de kapsayan bu dönemde 1877, 1908, 1912, 1914, 1919, 1920 ve 1923 yıllarında genel seçimler yapılmıştır.

A- Osmanlı Dönemi Seçim Uygulamaları

1-1877 Seçimleri

23 Aralık 1876 tarihi Osmanlı Devleti'nde anayasal yönetime girişin başlangıcıdır. Bu Anayasa, halkın Meclis-i Mebusan'a 4 yıllık bir süre için temsilcilerini göndermesini sağlamıştır. Meşrutiyetin ilanı ile meclisin açılması arasındaki sürenin azlığı nedeniyle yeni bir seçim kanunu yapılamamıştır. Bu nedenle seçimler Anayasanın yanı sıra, "Meclis-i Mebusan'ın Suret-i İntihabı ve Tayinine Dair Talimatı Muvakkate" ye göre yapılacaktır. Anayasa 50.000 erkek nüfusa bir mebus düşecek şekilde seçimlerin yapılmasını isterken, çeşitli sebeplerden dolayı bu şarta uyulmamış, yapılan ilk seçimlerde Meclis-i Mebusan'da 80 Müslüman 50 gayrimüslim mebusun bulunması kararlaştırılmıştır. Ayrıca seçimlerin iki dereceli olarak yapılması kuralına da uyulmamıştır. Zamanın yetersizliğine binaen sadece 1877 yılına özgü olmak üzere vilayet meclisleri üyeleri birinci seçmen sayıl-

[5] Gayrimüslimlerin prensip olarak iki üye ile temsil edilmeleri, gayrimüslim unsurlar arasında nüfus yoğunluklarının farklı olması nedeniyle bazı şikayetlere sebep olmuştur. İlber Ortaylı, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler", **TCTA**, C.I, s.234-235.

Levent Şahverdi Arşivi

mış, mebusları bunların belirlemesine karar verilmiştir. Ancak, İstanbul'da yapılacak seçime ayrı bir önem verildiğinden buradaki seçimler için farklı bir beyanname yayınlanmış, seçimler yayınlanan "Heyet-i Mebusan'ın Birinci Sene-i İçtimaiyyesi İçin Dersaadet ve Mülhakatından İntihab Olunacak Mebusların Suret-i İntihabına Dair Beyanname"ye göre yapılmıştır. 1876 Anayasasına uygun olarak İstanbul ve çevresindeki seçimler iki dereceli olarak uygulanmıştır.

2- 1908 Seçimleri

I. Meşrutiyet dönemi uzun sürmemiş, Padişah II. Abdülhamit, Meclis-i Mebusan'ı tatil etmiştir. Uzun bir süre devam eden bu tatil dönemi 23 Temmuz 1908 tarihinde yayınlanan seçimlerin yeniden yapılmasına dair irade ile sona ermiştir. Kasım-Aralık 1908 tarihleri arasında yapılan II. Meşrutiyet döneminin ilk milletvekili seçimleri, Türk demokrasi tarihi açısından kısmen de olsa ilk çok partili seçim olma özelliğini taşımaktadır. Seçime İttihat ve Terakki ile henüz teşkilatını tam olarak tamamlayamamış olan Ahrar katılmıştır.

a-Seçim sistemi: 1908 seçimleri, 1876 Anayasası ve Seçim kanunu ile Seçim kanununun tatbikine dair talimata göre yapılmıştır. Anayasanın seçimler ile ilgili hükümleri 65, 66, 67, 68. 69. ve 70. maddelerinde yer almaktadır.

65. madde, her 50.000 erkek nüfusa bir mebus seçileceğini; 66. madde seçimlerin gizli olacağını bildirmektedir. 67. madde ise, mebusluk ile hükümet memuriyetinin bir şahısta birleşemeyeceği, mebus olunduğu takdirde kabul edip etmemenin kişinin kendi iktidarında olduğu, mebusluğun kabulü halinde ise, memuriyetten istifa etmesi gerektiğini hükme bağlamaktadır.

Anayasanın 68. maddesinde kimlerin mebus seçilemeyeceği yazılmıştır. Buna göre; Osmanlı vatandaşı olmayanlar, yabancı devlet imtiyazına sahip olanlar, Türkçe bilmeyenler[6], 30 yaşını bitirmemiş

[6] Bu hüküm 1961 Anayasasının 8. maddesinde de yer almaktadır. Servet Armağan "Memleketimizde İlk Parlamento Seçimleri" **Kanun-i Esasinin 100. Yılı Armağan,** Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1978, s.152.

Levent Şahverdi Arşivi

olanlar, seçim esnasında bir kimsenin hizmetinde bulunanlar, iflas ile mahkum olup itibarları iade edilmemiş olanlar, kötü ahlak ile tanınanlar, suçuna karar verilmiş olup bu karar kaldırılmamış olanlar, medeni haklardan mahrum olanlar, yabancı devlet vatandaşlığı iddiasında bulunanlar mebus olamayacaklardır. Ayrıca bu şartlara dört yıl sonra yapılacak seçimlerde Türkçe bilmenin yanı sıra "Türkçe okumak ve mümkün mertebe yazmak" şartı da eklenmiştir. Anayasanın 69. maddesi mebus seçimlerinin 4 yılda bir yapılacağını, 70. maddesi ise seçimlere meclisin açılış tarihi olan Teşrin-i Saniden (Kasım) en az 4 ay önce başlanılacağını hükme bağlamaktadır.

Seçimlerin ikinci dayanağı 2 Ağustos 1908 (20 Temmuz 1324) tarihini taşıyan geçici seçim kanunu "İntihabat-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatı"dır. Bu kanun, 83 maddeden ve 7 bölümden oluşmaktadır. Yine aynı gün iradesi çıkan "İntihab-ı Mebusan Kanunnamesinin Suver-i İcraiyesine Dair Talimat" da 6 maddeden ibarettir[7]. Seçim kanununa göre seçimler, sancaklar itibariyle yapılacak, her sancak bir "daire-i intihabiye" ve her nahiye bir "şube-i intihabiye" itibar olunacaktır (Madde 1).

Anayasanın 65. maddesi gereğince, her 50.000 erkek nüfus için bir mebus seçilecektir. Sancakların nüfusunun elli binden az veya çok olmasına göre de bu oran ayarlanmıştır. Seçim kanununa göre; nüfusu 25.000 ile 75.000 arasında olan sancaklar 1 mebus, 75.000 ile 125.000 arasında olan sancaklarda 2, 175.000'e kadar 3 ve 220.000'e kadar 4 mebus seçilecek, bundan fazla olan yerlerde seçilecek mebus sayısı bu orana göre artırılacaktır (Madde 2).

Osmanlı Devleti'nde ilk çok partili genel seçimleri İttihat ve Terakki adayları kazanırken, Ahrar Fırkası adayları hiçbir varlık gösteremiştir. Seçimler sonucunda beklenen olmuş İttihat ve Terakki, seçilen 281 mebustan biri hariç tamamını almıştır. 1908 Meclis-i Mebusan'ında İttihat ve Terakki karşısında zamanla meclis içinde istifalar-

[7] **Düstur** 2, C.I, s.14; **1324 senesi intihabında mer'i-ülicra olan İntihab-ı Mebusan Kanunu**, İstanbul, 1324; Tarhan Erdem, **Anayasalar ve Seçim Kanunları, 1876-1982,** İstanbul, 1982, s.135-153.

Levent Şahverdi Arşivi

la oluşan bir muhalefet oluşmuş, bu muhalefet 1911 yılında tek çatı altında toplanmıştır. Kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın İstanbul'da Aralık 1911'de yapılan ara seçimi kazanması İttihat ve Terakki Fırkası'nı harekete geçirmiş, yeni kurulan bu partinin teşkilatını tamamlamadan seçimlere gidilmesi kararı alınması için çalışmalara başlamasına neden olmuştur. Neticede anayasanın 35. Maddesi bu amaç için bir araç olarak kullanılacak ve 1908 Meclis-i Mebusan'ı 4 yıllık normal çalışma süresini tamamlayamadan fesih yoluyla kapatılacaktır[8].

3- 1912 Seçimleri

1908 Meclis-i Mebusan'ının 18 Ocak 1912 tarihinde feshinden sonra yeni bir seçim sürecine girilmiş, yapılan 1912 seçimlerine İttihat ve Terakki Fırkası ile onun karşısındaki muhalefeti temsil eden partiler bütünü Hürriyet ve İtilaf Fırkası katılmıştır[9]. İttihat ve Terakki iktidar olmanın da getirdiği avantajı iyi kullanarak seçimlerde büyük başarı kazanmıştır[10]. Tarihe sopalı seçimler olarak da geçen 1912 seçimleri sonucunda İttihat ve Terakki 1908 seçimlerinden iyi bir ders alarak kendine bağlı ittihatçıların seçimleri kazanmasını sağlamıştır. 284 mebustan 6'sı hariç tamamını kazanan İttihat ve Terakki bu defa da meclis dışı güçlerin etkisinde kalmış, iktidar olmasına rağmen mecliste "muktedir" olamamıştır. Meclis dışında askeri bir güç olarak ortaya çıkan Halaskar Zabitan Grubu ittihatçıların iktidardan çekilmesinde etkili olmuş[11], 1912 meclisi de 1908 meclisi gibi zamanından önce 4 Ağustos 1912 tarihinde feshedilmiştir.[12]

---

[8] 1908 Meclisinin kapatılması için yapılan çabalar ve 35.madde görüşmeleri için bkz., Kenan Olgun, **1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri,** Ankara, ATAM Yay., 2008, s.339-394.

[9] Hürriyet ve İtilaf Fırkası için bkz., Ali Birinci, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası,** İstanbul, Dergah, 1990.

[10] Seçimler esnasında bazı yörelerde olaylar meydana gelmiştir. Eskişehir seçimlerinde de Hürriyet ve İtilaf Fırkası seçimlerle ilgili iddialar dile getirmiştir. İhsan Güneş, "1912 Seçimleri ve Eskişehir'de Meydana Gelen Olaylar", **Belleten**, C.LVI, Sayı 216, Ankara 1992, s.459-482.

[11] Halaskar Zabitan Grubu ve çalışmaları için bkz., Kenan Olgun, "Asker-Siyaset İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Halaskar Zabitan Grubu ve Faaliyetleri", **İlmi Araştırmalar**, Sayı 7, İstanbul, 1999, s.157-175.

[12] Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, **Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento,** İstanbul, 3F, 2006, s.108.

Levent Şahverdi Arşivi

4- 1914 Seçimleri

Meclisin feshi sonrası yapılması gereken seçimler Balkan Savaşı nedeniyle 24 Ekim 1912 tarihli hükümet kararnamesiyle "imkan olana kadar" ertelenmiştir. 1914 seçimleri öncesi yaşanan iktidar mücadelesi sonucunda İttihat ve Terakki gerçekleştirdiği Babıali baskınıyla yönetimi tamamen eline geçirmiştir. Ocak 1913 sonrası İttihat ve Terakki iktidara tam hakim olarak muhalefeti etkisiz hale getirmiş, bu nedenle 1914 seçimlerine tek parti olarak İttihat ve Terakki girmiştir. Ocak-Nisan ayları arasında yapılan ve tek parti olarak İttihat ve Terakki'nin katıldığı 1914 seçimlerinde hükümet, suiistimaller noktasında titiz davranmış, Dahiliye Nezareti bu konuyla ilgili kendisine gönderilen telgrafları inceleyerek gereğinin yapılmasını ilgili vilayetlere tebliğ etmiştir. Seçimlerde haksız oy kullanıldığı[13], devlet memurlarının suiistimal yaptığı[14] gibi seçim şikayetlerinin incelenmesi sonucunda seçimlerin adaletli ve tarafsız bir şekilde yapıldığı şikayet konusu meselelerin doğru olmadığı sonucuna varılmıştır.

II. Meşrutiyet döneminin en uzun ömürlü meclisi olan 1914 Meclis-i Mebusan'ı, 14 Mayıs 1914 tarihinde açılmış, 21 Aralık 1918 tarihine kadar toplam 310 oturum yapmıştır. Bu meclisin de çalışma dönemi normal süresini tamamlayamadan 1908 ve 1912 Meclis-i Mebusanları gibi feshedilmek suretiyle sona ermiştir.

5- 1919 Seçimleri ve Son Osmanlı Mebusan Meclisi

Misak-ı Milli'nin kabul edildiği Son Osmanlı Mebusan Meclisini belirleyen seçimler Aralık 1919 tarihinde yapılmıştır. 1919 seçimlerinin yapılmasına giden süreç Milli Mücadelenin liderini bulmasıyla hızlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Milli Mücadele temelini halktan alan, millet egemenliğini en üstün güç tanıyan bir hareketti. Amasya Genelgesi ile başlayan, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde de tekrarlanan meclisin varlığı isteği, İstanbul Hükümetinin

---

[13] **Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım (DH-SYS)**, 122/5-2 1332.5.12.

[14] **DH-SYS**, 122/5-3 1332.4.2; **DH-SYS**, 122/5-2 1332.5.12.

Levent Şahverdi Arşivi

14 Eylül 1919 tarihinde seçim için İçişleri Bakanlığı bütçesine ek ödenek koyması ile hayata geçirilmeye başlanmıştır. Seçimlerin yapılması yolunda en önemli adım ise, İstanbul Hükümeti ile yapılan Amasya Görüşmeleridir. Bu görüşmeler neticesinde seçimlerin serbestçe yapılması hususunda anlaşılmış hatta Meclisin İstanbul'da toplanmasının uygun olmayacağı belirtilmiştir[15]. Milletvekilleri seçiminde İttihat ve Terakki üyelerinin ve orduda "lekeli" olanların seçilmelerinin uygun olmadığı da saptanmıştır.

Ali Rıza Paşa Hükümeti 7 Ekim 1919 tarihinde seçim kararnamesini yayınlamıştır. Damat Ferit Paşa ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanlıları seçime karşı çıkarken Müdafaa-i Hukukçular seçim kararını desteklemişler ve seçim çalışmalarına hız vermişlerdir. 11 Ekim 1919'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine yazılan tamimlerde, milletvekili seçimlerine özen gösterilmesi, adaylıklarını koyan kişilerin Heyet-i Temsiliye'ye bildirilmeleri istenmiştir[16].

"Harekat-ı Milliye namı altındaki tahakküm dolayısıyla serbest intihap mümkün olamayacağından, intihabata iştirak edilemeyeceğini" bildiren HİF, seçimleri boykot etmiştir. 1919 seçimlerini Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin düşüncesini benimsemiş adaylar kazanmıştır. Bu harekete karşı olmayan, Milli Türk, Osmanlı Mesai, Teceddüt Fırkalarıyla, Osmanlı Çiftçiler Derneği'nin gösterdiği adaylardan da kimileri seçilmiştir[17]. Amasya'da ülkedeki tüm siyasi partilerin ve azınlıkların seçimlere katılması, meclisin temsil gücünün arttırılması kararlaştırılmış olmasına rağmen bu amaca ulaşılamamıştır. Ayrıca Ermeniler ve Rumlar da Osmanlı Devleti'nden ayrılmayı amaçladıkları için seçimlere katılmamışlardır[18].

Seçimler sonrası oluşan Son Osmanlı Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920 tarihinde ilk toplantısını yapmıştır. Bu mecliste Erzurum Millet-

---

[15] Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Ankara, ATAM, 2000, s.169.

[16] İhsan Güneş, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Cilt IV, Sayı 10, Kasım 1987, s.431.

[17] Güneş, **a.g.m.,** s.432.

[18] İhsan Güneş, **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1997, s.49.

Levent Şahverdi Arşivi

vekili olan Mustafa Kemal Atatürk tutuklanma tehlikesine karşın "hastalığını" bahane göstererek İstanbul'a gitmemiş, mazereti kabul edilerek izinli sayılmıştır[19]. Meclis, Misak-ı Milliyi (Ahd-ı Milli) 22 Ocak 1920 tarihli gizli oturumunda ele almış, 28 Ocak'da meclisin açık oturumunda kabul etmiştir. Bu karar 17 Şubat 1920 tarihinde yayınlanmıştır. Bu kararın yayınlanması Meclisin sonunu hazırlamış, nitekim önce İstanbul 16 Mart'ta resmen işgal edilmiş, bu durum üzerine Meclis-i Mebusan, 18 Mart'ta "mebusluk vazifesinin yapılmasında emniyet verici bir halin gelmesine kadar" meclis çalışmalarına ara vermiştir. Neticede Meclis-i Mebusan 11 Nisan 1920 tarihinde Padişah tarafından kapatılmıştır. 1877 seçimleri ile başlayan meclisler dönemi her defasında feshedilmek suretiyle sonuçlanmış, 1919 Meclis-i Mebusan'ı da bu akıbete uğramaktan kurtulamamıştır.

B- Türkiye Büyük Millet Meclisi Dönemi Seçim Uygulamaları

1- 1920 Seçimleri

İstanbul'un işgali Atatürk'ün ısrarla savunduğu meclisin İstanbul dışında bir yerde toplanması isteğinin ne kadar isabetli olduğunu göstermiştir. İstanbul'un işgali üzerine Temsil Heyeti hemen harekete geçmiş, Temsil Heyeti Başkanı sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgalinden üç gün sonra valiliklere, bağımsız sancaklara, kolordu komutanlarına gönderdiği bir genelge göndermiştir. Bu genelgede Ankara'da "olağanüstü yetkiler taşıyan" bir meclisin toplanacağını bildirmiş, bu amaçla seçimlere gidilmesi ve seçimlerin 15 gün içinde bitirilmesi istenmiştir. Toplam 12 maddeyi içeren bu genelgenin bazı maddeleri şöyledir: 1- Memleket işlerini idare etmek ve denetlemek üzere, Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclis toplanacaktır. 2- Bu meclise üye olarak seçilecek kimseler, milletvekilleri ile ilgili yasa hükümlerine bağlıdırlar. 3- Seçimlerde sancaklar esas alınacaktır. 4- Her sancaktan beş

[19] Atatürk'ün izin isteği 23 Şubat 1920 tarihinde Meclisçe onaylanmıştır. İhsan Ezherli, **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920),** Ankara, TBMM Yay., 1992, s.18-19.

Levent Şahverdi Arşivi

üye seçilecektir. 5-Seçimler, en geç on beş gün içinde Ankara'da çoğunluk sağlanacak şekilde tamamlanacaktır [20]. Ayrıca bu genelgeyle, dağılmış olan son Osmanlı Meclis-i Mebusan üyelerinden Ankara'ya gelebilecek olanların da katılımının zorunlu olduğu bildirilmiştir.

Bu genelge 1908 seçimleri ile başlayıp 1943 seçimlerine kadar uygulanan seçim kanunundan farklılıklar göstermektedir. Bir kere nüfusa göre milletvekili seçilmesi ilkesinden vazgeçilmiş olup her sancaktan nüfusuna bakılmaksızın 5 üye seçilmesi istenmiştir. Ayrıca, 1876 Anayasasıyla belirlenen 30 olan seçilme yaşı, bu genelgeyle 25'e indirilmiştir. Bu genelge, içinde bulunulan olağanüstü koşullar nedeniyle 1877 yılı seçiminde olduğu gibi özel bir seçim yöntemi belirlemiştir.

23 Nisan 1920 tarihinde açılan I. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 15 Nisan 1923 tarihinde Seçim Kanununda bazı değişiklikleri kapsayan yasayı kabul ettikten sonra 16 Nisan 1923 tarihinde son toplantısını yapmış, seçim sonrası toplanmak üzere çalışmalarına son vermiştir.

2- 1923 Seçimleri

1923 seçimleri I. TBMM döneminde kabul edilen yeni seçim kanununa göre yapılacaktır. Yeni bir devletin kurulması, sınırlarının ve nüfusunun Osmanlı coğrafyasına göre değişiklik göstermesi nedeniyle yeni bir seçim kanunu yapılmıştır. Osmanlı döneminde 50.000'e bir olan milletvekili oranı yeni kanunda 20.000'e bir şeklinde düzenlenmiştir. 25 olan seçmen yaşı 182e indirilmiş, vergi verme şartı kaldırılmıştır.

I. TBMM döneminde Erzurum Milletvekili Süleyman Necati, Mersin Milletvekili Selahattin ve Canik (Samsun) Milletvekili Emin Bey 25 Kasım 1922 tarihinde TBMM'ye Geçici Seçim Kanununun yeni koşullara uydurulmasını isteyen bir kanun teklifi vermişlerdir. Bu teklif Anayasa Komisyonunda incelenmiş, TBMM'de 3 Nisan

[20] **Nutuk**, s.288-289.

Levent Şahverdi Arşivi

1923 tarih ve 320 sayılı kanun olarak kabul edilmiştir. Bu kanuna göre milletvekili sayısı her 20.000 erkek nüfusa bir milletvekili olarak hesaplanacaktır. Nüfusu 30.000'e kadar olan yerler de bir milletvekili çıkaracaktır. 0-30.000 arası 1, 30.001-50.000 arası 2, 50.001-70.000 arası 3, olmak üzere böyle devam edecektir.

Seçim kanunundaki yeni düzenlemede her ne kadar mecliste tek dereceli seçim sisteminin millet egemenliğine daha uygun olduğu dile getirilmiş olsa da iki dereceli seçim sistemi aynen korunmuştur. Bununla birlikte seçmen yaşı 18'e indirilmiş, gerek seçmen gerekse de seçilmek için vergi vermek zorunluluğu kaldırılmıştır. İkinci seçmen tespitinde 200 kişi esas alınmış, 0-300 arası bir, 301-500 arası iki, 501-700 arası üç ikinci seçmen olması kabul edilmiştir. Milletvekili olmak için aranan şartlar arasında Türkiye Devleti halkından olmak, 30 yaşını bitirmiş olmak, Türkçe konuşmasını bilmek gibi şartlar yer almaktadır[21].

1923 seçimleri 3 Nisan 1923 tarih ve 320 sayılı kanun çerçevesinde yapılacaktır. TBMM kapanmadan önce Mustafa Kemal Paşa, 8 Nisan 1923 tarihinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun seçimlerde izleyeceği politikayı gösteren "9 umde" olarak bilinen bir bildiri yayınlamıştır. Seçimlere Atatürk'ün de içinde yer aldığı ileride Cumhuriyet Halk Partisi olacak birinci grup ile onun karşısındaki muhalefeti temsil eden ikinci grup katılmıştır. Haziran-Temmuz 1923 tarihleri arasında yapılan 1923 seçimlerine Atatürk Ankara ve İzmir'den katılmış, iki yerden birden kazanması üzerine kendisi Ankara'yı seçmiştir. Bir milletvekili adayının birden fazla seçim çevresinden aday olabilmesi Osmanlı döneminde de uygulanmış, bu uygulama Cumhuriyet döneminde 1961 yılına kadar devam etmiştir. Osmanlı döneminde üç yer ile sınırlı olan bu adaylık, Cumhuriyet dönemindeki 1942 değişikliği ile sınırlama kaldırılmış, 1950

---

[21] Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM, I. Dönem 1919-1923,** C. I, Ankara, TBMM Basımevi, 1994, s.4; İhsan Güneş, "1923 Seçimlerinde Oylar Nasıl Kullanıldı?", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Muammer Aksoy'a Armağan,** C.XLVI, No.1-2, Ocak-Haziran 1991, s.-256-260.

Levent Şahverdi Arşivi

değişikliği ile üst sınır ikiye indirilmiştir[22]. 1923 seçimlerinde her il bir seçim çevresi sayılmış, 72 ilde yapılan seçim neticesinde 287 milletvekili seçilmiştir. Seçimi birinci grubun adayları kazanmış, yeni TBMM 11 Ağustos 1923 tarihinde ilk toplantısını yapmıştır. Lozan Barış Anlaşmasını onaylayan, Cumhuriyeti ilan eden, Halifeliği kaldıran, 1924 Anayasasını kabul eden meclis bu meclistir. 1923 Meclisi 11 Ağustos 1923-26 Haziran 1927 tarihleri arasında 4 yıl 1 ay açık kalmıştır.

II- CUMHURİYETİN İLANINDAN 1950'YE GENEL SEÇİMLER

A-Tek Partili Dönem

Her seçimde farklı uygulamaların yapıldığı tek partili seçimler dönemi 1927 yılı seçimleri ile başlamış, 1946 seçimlerine kadar devam etmiştir. Bu dönemde TBMM'nin çalışma süresi 1924 Anayasası gereğince 4 yıla çıkmıştır. Tek parti olarak Cumhuriyet Halk Partisi'nin yer aldığı 1927, 1931, 1935, 1939, 1943 seçimlerinde bu 4 yıl kuralına uyulmuş, savaş döneminde dahi meclisin süresi 4 yıl olmuştur. Bu dönemde bağımsız adaylara kontenjan ayrılması, azınlıkların ve kadınların mecliste yer alması, CHP içinden bir "bağımsız grup" kurulması gibi uygulamalar olmuştur.

1-1927 Seçimleri

1927 seçimleri 3 Nisan 1923 tarih ve 320 sayılı seçim yasası çerçevesinde yapılmış, seçimlere sadece CHP katılmıştır. İki dereceli olarak yapılan seçimlerde her ne kadar bazı yerlerde bağımsız adaylar seçime katılmış olsalar da[23] seçimi CHP adayları kazanmıştır.

---

[22] Erol Tuncer, **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002),** 2. Baskı, Ankara, Tesav Yay., 2003, s.145-146.

[23] 1927 seçimlerinde İstanbul'dan bağımsız adaylığını koyanlar arasında Yorgaki Habib, Vanori gibi azınlıklar da vardı. İhsan Güneş, "Atatürk Döneminde Kamuoyunun Oluşumu: Seçimler (1920-1938)", **Atatürk 4. Uluslar arası Kongresi**, **Bildiriler,** 25-29 Ekim 1999, Türkistan-Kazakistan, C.II, Ankara, ATAM Yay., s.793.

Levent Şahverdi Arşivi

CHP 23 Haziran 1927 tarihinde bir tüzük değişikliği yaparak CHP milletvekillerini belirleme yetkisini Parti Genel Başkanına bırakmıştır[24]. CHP Genel Başkanı Atatürk'te partisinin adaylarını ikinci seçmenlerin belirlenmesinden sonra 29 Ağustos 1927 tarihinde ilan etmiştir. 1927 seçimlerinde 30 Temmuz-5 Ağustos arasında ikinci seçmen seçimleri yapılmış, milletvekilliği seçimi ise 2-6 Eylül tarihleri arasında olmuştur. 63 seçim çevresinde yapılan seçimler sonucunda 316 milletvekili TBMM'ye girmiştir[25]. Bu seçimlerde seçimlere katılım %23 gibi düşük bir oranda gerçekleşmiştir[26]. 1927 seçimleri sonrası oluşan TBMM, 1 Kasım 1927-26 Mart 1931 tarihleri arasında 3 yıl 7 ay 19 gün açık kalmıştır.

2- 1931 Seçimleri

1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ve ardından yaşanan Menemen olayı üzerine 1931 seçimlerinde farklı bir taktik geliştirilerek, mecliste parti yerine bağımsız milletvekillerinin bulunması yöntemine geçildi. Atatürk Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kendi kendisini kapatmasından sonra geniş bir yurt gezisine çıkmış, Kayseri, Trabzon, İstanbul, İzmir, Aydın, Antalya, Mersin, Konya, Afyon gibi pek çok yeri gezmiş, incelemelerde bulunmuştur. Bu gezi sonrası Çankaya köşkünde Atatürk başkanlığında Başbakan, Meclis Başkanı ve Genelkurmay Başkanı'nın katıldığı bir toplantı neticesinde seçimlerin yenilenmesine karar verilmiştir. O dönemde Parti Başkanlığı ile Cumhurbaşkanlığı aynı kişide olabiliyordu. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk Cumhurbaşkanı değil CHP Genel Başkanı sıfatıyla 3 Mart 1931 tarihinde Meclis Grup Başkanlığına gönderdiği yazıda; "…Fırkamın millet ve memleket için en hayırlı ve isabetli programın kendi programı olduğuna ve milletin kendisile bera-

---

[24] Esat Öz, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945),** Ankara, Gündoğan, 1992, s.99.

[25] Bu milletvekillerinin isimleri için bkz., Cemal Avcı, **III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927-1931),** Ankara, ATAM Yay., 2000, s.26-36.

[26] Öz, **a.g.e.,** s.160.

Levent Şahverdi Arşivi

ber bulunduğuna tam kanaati vardır. Fırkamız, milletin kendisine olan emniyet ve itimadını en şüpheli ve tereddütlü nazarlar karşısında her zaman ispat edecek vaziyettedir. Bir defa bunun için, bundan başka önümüzdeki yıllarda tatbikini muvafık gördüğü tedbirlerde, milletin iştirak ve mutabakatı derecesini anlamak için, umumi reis bulunduğum C.H. Fırkasına mensup mebusların intihaplarını yenilemelerini muvafık mütelea ediyorum" diyerek seçimlerin yenilenmesini istemiştir[27].

Atatürk, bu seçimlerde TBMM'de CHP'yi denetime tabi tutmak amacıyla yeni bir taktik geliştirmiştir. CHP 22 ilde 30 milletvekilliği için aday göstermemiş, buralarda bağımsızların seçilmesi için onlara fırsat tanımıştır. Ancak bu adayların laik, cumhuriyetçi ve milliyetçi olmaları istenmiştir[28]. CHP Parti Başkanlık Divanının aldığı bu karar 15 Nisan 1931 tarihinde Genel Sekreter tarafından açıklanmıştır[29]. CHP 63 olan seçim çevresinde 287 aday göstermiş, 22 seçim çevresinde Adana, Afyon, Aksaray, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bolu, Burdur, Bursa, Isparta, Kastamonu, Konya, Manisa, Niğde, Sinop, Tekirdağ illerinde birer, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Kütahya, Samsun'da ikişer, İstanbul'da ise 4 olmak üzere toplam 30 adaylık bağımsızlara bırakılmıştır.

7-10 Nisan 1931 tarihleri arasında ikinci seçmenlerin seçimi yapılmış, CHP tüzükte yapılan yeni düzenleme çerçevesinde Genel Başkanlık Divanınca belirlenen milletvekili adaylarını 20 Nisan'da ilan etmiştir. Milletvekili seçimleri 25 Nisan'da yapılmış, CHP'nin ilan ettiği 287 aday seçilmiş, bağımsızlara bırakılan 30 milletvekilliğinden ancak 20'si seçilebilmiştir. 30 bağımsız milletvekilliği için 194 adayın mücadele ettiği seçimlerde İstanbul'da 3, Samsun ve Tekirdağ'da bağımsız adaylar seçilememişlerdir. Seçilen 3 bağımsız aday da iki yerden birden seçildiği için 10 bağımsız adaya ayrılan

---

[27] Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IV. Dönem (1931-1935),** C.I, Ankara, TBMM Bas., 1996, s.3.

[28] Güneş, **a.g.m.,** s.793.

[29] Öz, **a.g.e.,** s.170.

Levent Şahverdi Arşivi

milletvekilliği boş kalmıştır. Bağımsız olarak seçilen 20 milletvekilinden 10'u dönem içinde CHP'ye katılmış Kütahya'dan seçilen 2 bağımsız milletvekilinin milletvekillikleri görevlerinden zamanında ayrılmadıkları gerekçesiyle onaylanmamıştır[30]. Böylece seçimler öncesinde mecliste CHP dışında bağımsızlara ayrılan 30 milletvekilliği seçim sonrası 8'e inmiştir. Bağımsız milletvekili adaylığı için çok sayıda müracaat olmasına rağmen bazı yerlerde hiçbir bağımsızın seçilememesi, İzmir'den bağımsız milletvekili seçilen Halil Bey'in 38 oy[31] gibi çok az bir oyla seçilmesinde CHP Yönetmeliğindeki bazı maddeler etkili olsa gerektir[32]. Bu konu 1935 seçimleri öncesi CHP tarafından dile getirilecektir.

63 seçim çevresinden 317 milletvekilinin seçildiği 1931 seçimlerinde üç milletvekili iki ilden birden seçilmiştir. Bunlardan İstanbul ve Bolu'dan kazanan Salah Cimcoz İstanbul'u, Kütahya ve Burdur'dan kazanan Recep Peker Kütahya'yı, Malatya ve Manisa'dan kazanan İsmet İnönü ise Malatya'yı tercih etmiştir. 1931 seçimleri sonucunda oluşan TBMM 4 Mayıs 1931-23 Aralık 1934 tarihleri arasında 3 yıl 9 ay 13 gün açık kalmıştır.

3- 1935 Seçimleri

Bu seçimler kadınların da seçme ve seçilme haklarını kullandıkları ilk seçimdir. Ayrıca 1931 seçimlerinde olduğu gibi bağımsız milletvekili seçimi uygulamasına da devam edilmiştir. 1935 seçimlerinin bir diğer özelliği ise ilk defa azınlıklardan da milletvekili seçilmesidir.

4 Aralık 1934 tarihinde İsmet İnönü ve 191 arkadaşı TBMM'ye ortak bir önerge vererek 1924 Anayasasının 10. ve 11. maddeleriyle seçim kanununda bazı maddelerin değiştirilmesini istemişlerdir. Anayasada yapılan düzenlemeler ve 22 Aralık 2934 tarih ve 2631 sayılı

---

[30] Bağımsız milletvekilliği için müracaat eden adaylar ve seçilenlerin isimleri için bkz., Çoker, **a.g.e**., s.23-29, 43.

[31] Öz, **a.g.e.,** s.171.

[32] Madde 102-103. **Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi,** İstanbul, 1926.

Levent Şahverdi Arşivi

seçim kanununda bazı maddeleri değiştiren düzenlemeye göre kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Bu kanun çerçevesinde daha önce 20.000 erkek seçmen bir milletvekili seçerken yeni düzenlemeyle 40.000 kadın-erkek seçmen bir milletvekili seçecektir. İller nüfuslarına göre 55.000'e kadar olanlar 1, 55.001-95.000'e kadar olanlar 2, 95.001-135.000'e kadar olanlar 3 milletvekili çıkaracak, nüfusu daha fazla olan yerlerde bu oran aynı şekilde arttırılacaktır. Anayasa'da belirtilen seçmen yaşı 18'den 22 yaşına çıkartılmıştır. Seçimlerde eskiden olduğu gibi yine iki dereceli sistem uygulanacaktır. İkinci seçmenlerin miktarı da bu yeni düzenlemede yer almıştır. Buna göre genel esas 400 birinci seçmenin bir ikinci seçmen belirlemesidir. Buna göre 401-600 kişi için 1, 601-1000 kişi için 2, 1001-1400 kişi için 3 ikinci seçmen seçilecek oran bu şekilde arttırılacaktı[33].

8 Şubat 1935 günü yapılan seçimler öncesinde Atatürk, 2 Şubat'ta CHP adaylarını ilan etmiş, 1931 seçimlerinde ön görülen bağımsız aday uygulamasına bu seçimlerde de devam edilmiş ancak, 30 olan sayı 16'ya düşürülmüştür. Ankara, Afyon, Antalya, Çankırı, Denizli, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Konya, Kütahya, Kastamonu, Muğla, Niğde, Sivas, Tokat ve Yozgat illerinden birer olmak üzere 16 bağımsız aday için yer ayrılmıştır. Ancak, Tokat, Yozgat ve Kütahya illerinden CHP aday gösterdiği için bağımsızların sayısı 13'e düşmüştür. Bu seçimlerde İstanbul'dan bağımsız aday olan Emekli General Refet Bele 1325 ikinci seçmenden ancak 290'ının oyunu alarak seçilebilmiştir.

1935 seçimleri sonucunda Cumhuriyet döneminde ilk defa azınlıklardan da milletvekili seçilmiştir. Bağımsızlara ayrılan kontenjandan aday olan Dr. Taptas (Ankara), Keresteciyan (Afyon), İstemat Zihni (Eskişehir), Dr. Abravaya (Niğde), ikinci seçmenlerin Niğde hariç tamamının oyunu alarak milletvekili seçilmişlerdir[34]. Kadınla-

[33] İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM Dönemi (1935-1939),** C.I, Ankara, TBMM Bas., 2004, s.15.

[34] Öz, **a.g.e.,** s.174.

Levent Şahverdi Arşivi

rın da milletvekili seçme ve seçilme haklarının kullanıldığı bu seçimlerde 18 kadın milletvekili adayı gösterilmiş ve seçilmiştir[35]. 1935 meclisi Cumhuriyet tarihinde yüzde olarak en fazla kadın milletvekili oranının olduğu meclistir. Bu oranda CHP'nin tek parti olmasının da etkisi büyüktür. Zira seçimler öncesi 12 Aralık 1934 tarihinde CHP Genel Sekreteri Recep Peker imzasıyla CHP teşkilatlarına gönderdiği bir yazıda "Kadınlarımızın Saylav (Milletvekili) seçimine girmeleri yasası çıkınca Fırkamıza yeni vazifeler düşüyor. Seçim iki dereceli olunca ikinci müntehipler (seçmenler) arasında da kadınlarımızın bulunmaları lazımdır. Fırka nizamnamesi Fırkalılar dışındaki yurddaşlara rey (oy) verenlerin cezalandırılmasını söyler. Bu hale göre kadın yurddaşların şimdiden Fırkaya kayıtları lazımdır ki ikinci müntehip seçimi ve hatta bundan evvelki yoklama zamanı gelmeden ikinci müntehip olacak kadınlarımız Fırka üyesi sıfatını kazanmış olsunlar…" denmek suretiyle kadınların CHP'ye girmelerinin zorunluluğu dile getirilmiştir[36]. Genel Sekreter Recep Peker'in hatırlattığı yönetmelikte de "…Bütün intihaplarda Fırka namzet ve azalarına rey vermiyen veya bunların aleyhinde çalışan veya muarız bir teşekkülün namzetliğini kabul eden veya açıkça reddetmeyen…" üyelerin partice çeşitli disiplin cezalarına çarptırılacağı belirtilmektedir[37].

57 seçim çevresinde yapılan 1935 seçimleri sonrası toplam 399 milletvekilinin katılımıyla açılan TBMM, 1 Mart 1935-27 Ocak 1939 tarihleri arasında 4 yıl, 1 ay, 18 gün gibi tek parti döneminin en uzun ömürlü meclisi olmuştur.

4- 1939 Seçimleri

Atatürk'ün ölümü sonrası yapılan ilk seçimdir. Bu seçimlerde sayıları az olmakla birlikte bağımsız aday uygulamasına devam edil-

---

[35] Güneş, **a.g.m.,** s.795.

[36] **CHF Katibiumumiliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebligatından Halkevlerini Alakadar Eden Kısım, Temmuz 1934'ten 1 Kanun 1934 Sonuna Kadar,** C.V, Hakimiyet-i Milliye Matb., 1935, s.55.

[37] 10 Mayıs 1931'de toplanan CHP'nin 3. Büyük Kongresinde kabul edilen yönetmeliğin 120. maddesi. **CHF Nizamnamesi ve Programı,** Ankara, TBMM Matb., 1931.

Levent Şahverdi Arşivi

miştir. Bağımsız adaylardan ziyade bu seçimlerde öne çıkan farklılık seçim sonrası oluşan TBMM'de CHP milletvekilleri içinden CHP'ce belirlenen "Müstakil Grup" uygulamasına geçilmesidir. 1939 seçiminin bir diğer farklılığı Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün hava muhalefeti nedeniyle sadece 28 ilin ikinci seçmenleriyle görüşerek milletvekilli adayları ile ilgili görüşlerini almasıdır. Bu görüşmelerden sonra CHP parti divanıyla da görüşen İnönü, partisinin milletvekili adaylarını belirlemiştir.

1939 seçimleri için ikinci seçmen listeleri 13 Mart'ta ilan edilmiş, ikinci seçmen seçimleri 15-21 Mart tarihleri arasında yapılmıştır. 62 ilde yapılan seçim neticesinde toplam 40.979 ikinci seçmen seçilmiştir[38]. CHP 25 Mart 1939 tarihli Ulus Gazetesinde milletvekili adaylarını ilan etmiştir. Bu seçimlerde Afyonkarahisar, Ankara, Eskişehir ve Niğde'den birer milletvekilliği bağımsızlar için boş bırakılmıştır. 26 Mart 1939 tarihinde yapılan seçimleri 420'sini CHP 4'ünü de bağımsız milletvekilleri kazanmıştır. Bağımsız milletvekilliklerini kazananlar çoğunlukla daha önceki mecliste de yer alanlardır. Berç Türker (Afyon), Dr. Nikola Taptas (Ankara), İstamat Özdamar (Eskişehir), Dr. Abravaya (Niğde) bağımsız olarak milletvekilliğini kazanan kişilerdir. Bunların ortak yanı azınlıklardan olmalarıdır.

424 milletvekilli TBMM, 3 Nisan 1939-15 Ocak 1943 tarihleri arasında çalışmış, Hatay'ın Türkiye'ye katılması üzerine Hatay'ı temsilen seçilen 5 milletvekilinin de katılımıyla milletvekili sayısı 429 olmuştur. 1939 meclisinin en önemli özelliklerinden biri TBMM'de bir bağımsız grup oluşturulmasıdır. CHP'nin 29 Mayıs-3 Haziran 1939 tarihleri arasında toplanan V. Büyük Kurultayında meclis içinde CHP milletvekilleri arasından Kurultay tarafından seçilecek 21 kişilik bir "müstakil grup" kurulması kararı alınmıştır. Bu bağımsız grubun da değişmez genel başkanı aynen CHP'de olduğu gibi CHP Genel Başkanı olan İsmet İnönü'dür. Grubun başkan veki-

[38] İsmet Binark, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943),** C.I, Ankara, Tbmm Bas., 2004, s.39.

Levent Şahverdi Arşivi

lini İsmet İnönü seçecekti, grup CHP meclis grubu toplantılarına katılabilecek ancak, görüş veya oy hakkı olmayacaktı. Bağımsız grup üyeleri hükümette görev alamayacaktı. Meclis görüşmelerinde kendi gruplarının kararlarına göre hareket edeceklerdi.[39] Bu uygulamaya 1943 yılında da devam edilecek hatta grup üye sayısı 21'den 35'e çıkarılacaktır.

5- 1943 Seçimleri

1943 seçimlerinde de Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı olan İsmet İnönü seçimler öncesi ikinci seçmenlerle görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmeler sonucunda ilk defa olarak milletvekili aday listesi milletvekili sayısından fazla olarak ilan edilmiştir. Bu seçimler 14 Aralık 1942 tarih ve 4320 sayılı Mebus Seçim Kanununa göre yapılmıştır. Bu kanun 1908 yılında yürürlüğe giren seçim kanununu yürürlükten kaldırmakla birlikte bazı hükümleri aynen korunmuştur. Yine iki dereceli çoğunluk sistemini öngören kanun sadece 1943 seçimlerinde uygulanmıştır.

1943 seçimleri 63 ilde 63 seçim çevresinde yapılmış 455 milletvekili TBMM'de yer almıştır. 28 Şubat 1943 günü yapılan seçimler öncesinde 23 Şubat'ta İnönü bir beyanname ile partisinin milletvekili adaylarını ilan etmiştir. İkinci seçmenlere birçok ilde tercih hakkı sunan bu beyannamede 38 ilde milletvekili sayısından daha fazla aday gösterilmiştir. Bu 38 ilin çıkaracağı 334 milletvekiline karşın 412 aday ilan edilmek suretiyle ikinci seçmenlere tercih hakkı tanınmıştır. Seçimlerde İstanbul'dan 23 milletvekiline karşın 31, İzmir'den 15 milletvekiline karşın 20, Ankara'dan ise 15'e karşın 19 aday gösterilmiştir[40].

28 Şubat 1943 tarihli seçim sonucunda oluşan TBMM, 8 Mart 1943-14 Haziran 1946 tarihleri arasında 3 yıl 4 ay 23 gün açık kalmıştır. Bu dönemin sonunda erken seçim kararı alınarak 1947 yılında seçim yapılması gerekirken 1946 yılına alınmıştır.

---

[39] **CHP Nizamnamesi,** Ankara, Ulus Basımevi, 1939, Madde 125-130.
[40] Öz, **a.g.e.,** s.209.

Levent Şahverdi Arşivi

B- Çok Partili Dönem (1946-1950)

1- 1946 Seçimleri

1946 seçimleri ile Türkiye'de çok partili seçimler dönemine geçilmiştir. İlk önce 18 Temmuz 1945 tarihinde Nuri Demirağ'ın önderliğinde Milli Kalkınma Partisi (MKP) kurulmuş[41], bunu 7 Ocak 1946 tarihinde Celal Bayar başkanlığında, Adnan Menderes, Fuad Köprülü, Refik Koraltan tarafından kurulan Demokrat Parti (DP) izlemiştir. Bu dönemde ayrıca Sosyal Adalet Partisi, Liberal Demokrat Partisi, Çiftçi ve Köylü Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi, İslam Koruma Partisi, Yurt Görev Partisi gibi pek çok partinin kurulması takip etmiştir[42]. 20 Temmuz 1948 tarihinde kurulan ve 1950 seçimlerine de katılan Millet Partisi, DP'den zaman içinde kopmalar sonucunda kurulmuştur[43].

DP'nin kurulması ile birlikte meclis içinde CHP karşısında bir muhalefet belirmiş, TBMM içindeki tek parti dönemi sona ermiştir. CHP çok partili hayata geçildikten sonra normal olarak 1947 yılında yapılması gereken seçimlerini öne almıştır. TBMM 10 Haziran 1946 tarihli oturumunda milletvekili seçimlerinin 1947 yılından 21 Temmuz 1946 tarihine alınmasına dair teklif kabul edilmiştir. CHP bu kararı "memleket idaresini ve politikasını içeride ve dışarıda kararlı bir hale getirmek için yeni büyük seçimlere karar verdik" şeklinde açıklamıştır[44]. Seçimin yapılmasına 1 aydan biraz daha fazla zaman kala seçimin yapılacağı 63 ilden ancak 34'ünde teşkilatlanabilen DP, bu kararı bir baskın seçim olarak algılamıştır[45]. DP daha önce Belediye seçimlerine katılmadığı için genel seçimlerin erkene alınması kararı karşısında ne yapacağı konusunda kararsız kalmıştır. 16 Haziran'da

---

[41] Tunaya, **a.g.e.,** s.638.
[42] Bu dönemde kurulan partiler için bkz., Tunaya, **a.g.e.,** s.638-738.
[43] Tunaya, **a.g.e.,** s.717.
[44] Metin Toker, **Demokrasinin İsmet Paşa'lı Yılları, 1944-1973, Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950,** Ankara, Bilgi Yay., 1998, s.102.
[45] Toker, **a.g.e.,** s.111.

Levent Şahverdi Arşivi

DP'liler Celal Bayar başkanlığında 65 kişinin katıldığı bir toplantı sonucunda bir "fedakarlık" yaparak seçime katılmaya karar vermişlerdir. Zira DP'nin seçime katılmaması kapanması sebep olabilirdi[46].

21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan seçimler Osmanlı'dan bu yana ilk tek dereceli seçimlerdir. 1946 seçimleri öncesi seçim kanunu değiştirilmiş, 5 Haziran 1946 tarih ve 4918 sayılı kanunla tek dereceli seçim sistemine geçilmiştir. Bu sistem liste usulü çoğunluk ilkesine dayanmaktadır. Seçmen ve seçilme yaşları eskisiyle aynıdır. Seçim sistemi açık oy, kapalı sayımı esas almaktadır[47].

Seçim kampanyasında DP'liler Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye partiler üstü bir rol vererek onu CHP'den ayırmaya çalışmışlar, İnönü'yü CHP nereden aday gösterecekse DP'nin de İnönü'yü oradan aday göstereceğini ifade etmişlerdir[48]. DP ve CHP arasında geçen 1946 seçiminde DP, 465 milletvekilliği için 273 aday göstermiştir. 21 Temmuz'da tek dereceli olarak yapılan seçim sonucunda CHP 390, DP 65, bağımsız adaylarda 7 milletvekillik kazanmışlardır[49]. Refik Koraltan (DP) İçel ve İstanbul, Yusuf Kemal Tengirşek (DP) Sinop ve İstanbul, Fevzi Çakmak (Bağımsız) İstanbul ve Kastamonu'dan birden milletvekili seçilmişler sırasıyla İçel, Sinop ve İstanbul'u tercih ettiklerinden 3 milletvekillik boş kalmıştır[50].

2- 1950 Seçimleri

Türkiye'de iktidarın ilk kez "barış havası"[51] içinde ve halkın arzusuna uyarak "sükunetle"[52] el değiştirdiği 14 Mayıs 1950 seçimleri,

---

[46] Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980),** (Türkçesi Ahmet Fethi), İstanbul Hil Yay., s.32.

[47] Cezmi Eraslan, "Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,** C.II, Ankara, ATAM Yay., 2002, s.538.

[48] Toker, **a.g.e.,** s.111; Ahmad, **a.g.e.,** s.32.

[49] Eraslan, **a.g.m.,** s.538.

[50] Tuncer, **a.g.e.,** s.151.

[51] Metin Toker, o günleri "iktidar Türkiye'de ilk kez böyle bir barış havası içinde el değiştirdi. İsmet Paşa o akşam eşine "Hanımefendi; on yaş genç olmayı isterdim" dedi diyerek anlatmaktadır. Metin Toker, **Demokrasinin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973, Demokrat Parti'nin Altın Yılları 1950-1954,** 2. Baskı, İstanbul, Bilgi Yayınevi,1991,s.16

[52] Kemal Karpat**, Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, Afa Yayınları, 1996, s.202

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye'nin yakın tarihinde demokrasi açısından özel bir öneme sahiptir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin 27 yıllık iktidarını sona erdiren bu seçim, kimilerine göre "beyaz ihtilal"dir[53].

a- Yeni Seçim Kanunu: 14 Mayıs 1950 seçimleri 16 Şubat 1950 tarih ve 5545 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu'na göre yapılmıştır. Bu kanun demokratik koşullarda serbest seçimlerin yapılmasını sağlayan ilk seçim kanunudur. Kanunun getirdiği önemli yenilikler, seçimin yöntemiyle ilgilidir[54]. 16 Şubat 1950 tarihli kanun, seçimlerin "tek dereceli" ve "liste usulü çoğunluk" sistemine göre yapılacak düzenlemeleri içermektedir[55]. Bir seçim çevresinde seçilecek milletvekili sayısı kadar adayların belirlendiği liste usulü çoğunluk sistemi ülkemizde 1946-1960 yılları arasında uygulanmış, 1960 yılından sonra Nispi Temsil sistemine geçilmiştir.

Liste usulü çoğunluk sistemi "yönetimde istikrar" ilkesini en çok öne çıkaran sistemdir[56]. Zira bu sisteme göre, bir seçim çevresinde en fazla oyu alan parti tüm milletvekillerini kazanmaktadır. Bununla birlikte seçmenler, partilerinin sunduğu adaylarla bağımsız adaylar arasından karma liste de düzenleyebilmektedirler. Bu durum liste usulü çoğunluk sisteminin bir başka yararıdır[57]. Ayrıca kanunun 35. maddesinin 1. fıkrasıyla da "bağımsız" adayların siyasi parti listelerinde yer almalarına olanak tanınmaktadır. Nitekim 1950 seçimlerinde 6 milletvekili bağımsız olarak DP listesinde yer almıştır[58].

21 Şubat 1950 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan Milletvekilleri Seçim Kanunu'nun 1. maddesinde "Milletvekilleri tek dereceli

---

[53] **Cumhuriyet**, 16.5.1950

[54] Nermin Abadan, **Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilgiler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1966, s. 73

[55] Çoğunluk sistemi tek isimli olarak (dar bölge) uygulanabildiği gibi; listeli olarak, geniş bölge seçim çevresinde de uygulanabilmektedir. Doğal olarak bu sistemde, partiler tek seçim çevresinde seçilecek milletvekili sayısı kadar aday gösterilirler. Necmi Yüzbaşıoğlu, "Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesin Kararlarına göre Nasıl Bir Seçim Sistemi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 55, Sayı 1-2, 1995-1996, s. 110

[56] Tuncer, **a.g.e.,** s. 111

[57] Tuncer, **gös.yer.**

[58] Tuncer, **a.g.e.**, s. 148-149

Levent Şahverdi Arşivi

seçimle ve ekseriyet usulüne göre genel, gizli ve eşit oyla seçilirler" denmekte, seçim çevresini belirleyen 2. maddesinde "Milletvekilleri seçimi il itibari ile yapılır. Her il bir seçim çevresidir" hükmü yer almaktadır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarından her 40.000 kişi için bir milletvekili seçildiği, 22 yaşını bitiren kadın–erkek her Türk'ün milletvekili seçme hakkına sahip olduğu, 30 yaşını bitiren kadın–erkek her Türk'ün milletvekili seçilebildiğine dair hükümlerin yer aldığı seçim kanunu temel ilkelerde oldukça demokratiktir[59].

Yeni seçim yasası, getirdiği tek dereceli, gizli oy açık sayım ve çoğunluk sisteminden başka; en az beş ilden aday gösterebilen partilerin radyodan yararlanmalarını, Yüksek Seçim Kurulunun oluşturulmasını, seçimlerin yargıç güvencesi altında yapılmasını, idare amirleri, memurların, askeri kişilerin ve milletvekillerinin görev yaptıkları yerin seçim bölgesindeki seçim kurullarına seçilememeleri, siyasi parti ve bağımsızların sandık başlarında gözlemci bulundurabilmeleri, oyların kapalı yerde verilmesi, seçim sonuçlarının hemen açıklanması, kazanan adayların listesinin asılması, oy pusulalarının Sulh Hukuk Mahkemelerinde korunması ve TBMM yada Yüksek Seçim Kurulu'nun isteği olmaksızın nakledilememesi, 11 kişiden oluşacak olan Yüksek Seçim Kurulu'nun 6 üyesinin Yargıtay, 5'ininde Danıştay üyeleri arasından gizli oyla seçilmesi gibi yenilikler getirmektedir[60].

b- Milletvekili Seçimleri: Milletvekili seçiminin yapılması amacıyla CHP Meclis Grubu 21 Mart 1950 tarihinde son toplantısını yaparak, TBMM'nin 24 Mart'ta seçim kararı almasına ve seçimlerin 14 Mayıs'ta yapılmasına karar vermiştir. Bu toplantıda CHP Genel Başkan Vekili Hilmi Uran, seçimlerin yapılmasına gerekçe olarak "yeni seçim kanunu"nu göstermiş, CHP kurultayının 26 Mayıs'ta yapılaca-

---

[59] Ahmet Yeşil, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988, s.128

[60] Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960),** Ankara, Phoenix Yayınları, 2004, s. 155; 1950 Milletvekili Seçim Kanunu için bkz., Tarhan Erdem, **Anayasalar ve Seçim Kanunları**, **1876-1982,** İstanbul, Milliyet Yayınları, s. 200-237; **Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete,** 21 Şubat 1950, Sayı:7438

Levent Şahverdi Arşivi

ğını buna göre kurultayın yeni milletvekilleriyle toplanacağını söylemiştir[61]. Nitekim TBMM, 24 Mart'taki son toplantısında DP'lilerin meclisin 15 Nisan'a kadar açık olması isteğine rağmen erken seçimlerin 14 Mayıs'ta yapılmasını 22 muhalif oya karşı 299 oyla kabul etmiştir[62]. Böylece seçim sürecine giren ülkede seçimlerde CHP, DP ve MP geniş katılımlı olarak yer almıştır. Milli Kalkınma Partisi MKP (İstanbul, Tekirdağ, Çanakkale, Aydın, Ankara, Bursa)[63], Türk Sosyal Demokrat Partisi, Çiftçi Partisi, Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi ise sadece İstanbul'da seçime katılmışlardır.

i-1950 Seçimlerinde CHP: CHP, 14 Mayıs 1950 seçimlerine hazırlanmaya daha seçim kararı alınmadan önce 1949 yılı içinde başlamıştır. Nitekim 1950 seçimlerini kazanmak amacıyla ilk tedbir olarak 19 Ağustos 1949 tarihinde "Parti çalışmalarıyla halkın hoşnutluğunu celbedici hükümet tedbirlerini ahenkleştirmek ve planlamak amacıyla" bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Bu faaliyetlerin yanı sıra asıl önceliğin "halkın ihtiyaçlarının temini"nde olduğunu belirten raporda, bu ihtiyacın karşılanması amacıyla halka tohumluklar verilmesi, kredi açılması, ürününe yüksek fiyat verilmesi gibi tedbirler alınması istenmiştir[64].

Seçimlere yaklaşıldıkça CHP, seçimleri kazanmaya yönelik çalışmalarına hız vermiştir. Bu amaçla muhalefetin savunma silahlarını etkisiz hale getirmek için, daha önce belirtildiği gibi, yeni bir seçim kanunu yapmış, sınırlı da olsa bir af yasası çıkarılmıştır. Toprak Yasası'nda, büyük çiftçiler lehine önemli değişiklikler kabul edilmiş, Amerika'dan getirilen çok sayıda traktörün bu kişilere dağıtılması için çalışmalara başlanmıştır[65]. Memurlara ikramiye ve vergi indirimi konusunda yeni düzenlemelere gidilmiştir. Halkın sempatisini kazanmak amacıyla aşırı sağ ve sol gruplar arasından bazı tutuklamalar

---

[61] **Cumhuriyet**, 22.3.1950
[62] **Ulus**, 25.3.1950; **Cumhuriyet** 26.3.1950
[63] **Ulus,** 3.5.1950.
[64] **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 490.01/456.1877.1.
[65] **Ulus**, 14.4.1950.

Levent Şahverdi Arşivi

yapılmıştır[66]. 1 Mart 1950 tarihinde de 1925 tarihli Tekke ve Türbelerin kapatılmasına ait kanunun bazı hükümleri yürürlükten kaldırılarak[67] türbelerin açılmasına izin verilmiştir. Hatta bu türbelerin açılışına devlet erkânı dahi katılmıştır[68]. Başbakan Şemsettin Günaltay'ın konuşmalarında dindar bir yöneticinin sınırlarını aşan konuşmalar yapması, parti içinde bile eleştirilere neden olmuş, bu gelişmelere bir tepki olarak Behçet Kemal Çağlar CHP'den istifa etmiştir[69].

1950 seçimlerinin en önemli özelliklerinin biri de, milletvekili aday belirleme usulündeki düzenlemedir. CHP 7. Kurultay'ında bu konuda bir tüzük değişikliğine giderek "Milletvekili adaylarının tespitinde illere %70 oranında aday seçmek hakkı"nı kabul etmiştir[70]. CHP Genel Sekreteri Tevfik Fikret Sılay, CHP İl İdare Kurulu Başkanlıklarına gönderdiği 19 Aralık 1949 tarihli yazıda, belirlenecek adayların Anayasa ve seçim kanununa aykırı olanlardan belirlenmemesi, illerin %70 oranındaki adaylarını belirlerken her türlü şaibeden uzak olunmasının parti menfaatleri açısından önemli olduğu ifade edilmiştir[71]. İllere tanınan adayların %70'ini belirleme yetkisi gizli oyla yapılacak, geriye kalan %30'luk kısmı da Genel Merkez tespit edecektir[72].

14 Mayıs 1950 seçimlerine CHP'den pek çok müracaat olmuş, CHP illerin belirleyeceği adaylar için illerdeki yoklamanın 9 Nisan 1950 günü yapılmasını istemiştir. Aday enflasyonundan dolayı CHP yoklama sonuçlarını hemen açıklamamış, Genel Merkez yoklamasını beklemiştir. CHP'nin bu tavrı aday yoklamalarının "şikayetlere

---

[66] Albayrak, **a.g.e.,** s.164

[67] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Ankara, Bilgi Yay., 1976, s. 62

[68] Cumhuriyet gazetesinin 19.4.1950 tarihli nüshasının 1. sayfasında "Barbaros'un türbesi dün açıldı" başlığı altında yapılan açılış töreninden bir resim yer almaktadır. **Cumhuriyet**, 19.4.1950.

[69] Albayrak, **a.g.e.,** s.164

[70] **BCA**, 490.01/9.49.15

[71] **BCA,** 490.01/11.60.19

[72] **BCA**, 490.01/8.41.28

Levent Şahverdi Arşivi

yol açtığı"[73] ve aday yoklamalarında "yolsuzluk yapıldığı"[74] şeklinde algılanmıştır. CHP Divanı merkez adaylarını 17 Nisan'da belirlemesine[75] rağmen listeyi ancak 22 Nisan'da ilan etmiştir[76]. CHP aday listesi DP yanlısı Zafer gazetesi tarafından "zayıf" olarak değerlendirilmiş, geçen dönemin milletvekillerinden 169'unun tasfiyeye uğradığı yazılmıştır[77]. Hatta bu milletvekillerinin bazılarının da DP'ye işbirliği teklif ettiği de ifade edilmiştir[78].

Milletvekili adaylarının ilanından sonra partilerin seçim kampanyası yoğunlaşmıştır. Seçimlere geniş bir alanda katılan CHP, DP ve MP arasındaki seçim faaliyetleri kapalı salon ve açık hava mitingleriyle yoğunlaşırken partilerin karşılıklı olarak birbirlerini suçlama yoluna gitmeleri siyasi havayı gerginleştirmiştir[79]. Bu ortamda partilerin radyolarda yapılacak parti propagandaları için 25 Nisan'da noter huzurunda kura çekilmiş ve 4 Mayıs'ta başlayıp 10 Mayıs'ta sona erecek partilerin konuşma gün ve saatleri belirlenmiştir. İstanbul ve Ankara radyolarından yapılacak bu konuşmalarda CHP, DP, MP ve MKP yararlanacaktır[80].

Seçimlerde üzerinde en fazla tartışılan konuların başında CHP ve DP'nin seçim beyannameleri gelmektedir. CHP, 28 Nisan'da seçim beyannamesini ilan etmiş, bu beyanname de anayasa da düzenleme yapılması ve "Altı ok" un Anayasa'dan çıkarılması hükümleri en dikkati çeken hususlar olarak değerlendirilmiştir[81]. CHP'nin seçim propagandaları içinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün rolü unutulmamalıdır. İnönü 12 Temmuz 1947 tarihli beyannamesi ile ortaya koy-

[73] **Cumhuriyet**, 15.4.1950
[74] **Zafer**, 15.4.1950
[75] **Cumhuriyet**, 18.4.1950
[76] CHP aday listesi için bkz., **Zafer**, 23.4.1950, s. 1-6
[77] **Zafer**, 23.4.1950
[78] **Cumhuriyet**, 19.4.1950
[79] Yeşil, **a.g.e.,** s. 129
[80] Partilerin konuşmalarının gün ve saatleri için bkz; **Zafer**, **Cumhuriyet**, 26.4.1950
[81] **Cumhuriyet**, 28.4.1950

Levent Şahverdi Arşivi

duğu partiler üstü konumuna[82] son vererek bir CHP'li olarak Mart 1950 sonlarından itibaren seçimlere kadar propaganda gezilerine çıkmıştır. 25 Mart'ta Kırıkkale'de kapalı sinema salonunda yaptığı konuşmada İnönü, CHP'nin 28 Nisan'da yayınlanacak seçim beyannamesinin ipuçlarını vermiştir. Konuşmasında "yeni bir anayasa" yazılması ve CHP'nin inandığı "altı oklu prensiplerin" anayasadan çıkarılmasının "tabii" olacağı üzerinde durmuş, "Biz, Halk Partili olarak altı oklu prensiplerimizi vatandaşlarımıza beğendirmeye çalışmakta devam edeceğiz…" demiştir[83].

ii- 1950 Seçimlerinde DP ve MP: DP, TBMM'de seçim kararı alındıktan sonra propaganda faaliyetlerine başlamış, açık ve kapalı toplantıların yanı sıra kırsal alana özel bir önem vermiştir. Bu seçim DP mahfilinde DP Başkanı Celal Bayar'ın da ifadesiyle "ya memlekette millet iradesine dayanan tam manasile ve bir idarenin kurulmasına temel olacak veyahut memleketi yeniden yeni siyasi buhranlara sürükleyecek"[84] bir dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir. Bu açıdan DP, seçimleri kazanmak için çaba harcarken, seçimlerin tam bir huzur ve güvenlik içinde yapılmasını sağlamayı faaliyetlerinin esası olarak kabul etmiştir.

DP, milletvekili adaylarının tespitinde bu adayların %80'ini illerin, %20'sini de Genel Merkezin belirlemesi ilkesini benimsemiş, bu doğrultuda yapılan seçimler neticesinde DP aday listesi 24 Nisan'da açıklanmıştır. DP'nin bu listesi bazı yayın organlarında, genel kanının listenin "beklenildiğinden çok kuvvetli" olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.[85]

---

[82] Karpat, **a.g.e.,** s.166; Türkiye'de çok partili siyasi hayatın kurulmasında bir dönüm noktası olarak değerlendirilen 12 Temmuz Beyannamesi için bkz; Cezmi Eraslan, "Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayatın Kurulmasında Bir Dönüm Noktası: 12 Temmuz (1947) Beyannamesi", Ankara Üniversitesi, **Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, Yıl 11, Sayı 22, Kasım 1998, s.141-157

[83] **Cumhuriyet**, 26.3.1950.

[84] **Cumhuriyet**, 20.4.1950

[85] **Zafer**, 6.4.1950

Levent Şahverdi Arşivi

CHP gibi DP'de bir seçim bildirisi yayınlamış, iktidara geldiği takdirde yapacaklarını ilan etmiştir. 8 Mayıs'ta ilan edilen bu bildiride; CHP'nin seçim bildirisi açıkça eleştirilmekte ve ileri sürülen vaatlerin hiçbir zaman gerçekleştirilmeyeceği belirtilmektedir. Aslında DP bildirisinin geneline bakıldığında CHP'nin seçim bildirisiyle birçok noktada birleştiği görülmektedir. DP'nin yapmayı vaat ettiği, özel sermaye ve yabancı sermaye için güvenilir ekonomik yapının sağlanacağı, vergilerin azaltılacağı, devlet tekelinin kaldırılacağı gibi vaatler CHP bildirisini hatırlatmaktadır. "Söz milletindir" şeklinde biten DP seçim bildirisinde[86] iki önemli nokta dikkati çekmektedir. Bunlardan biri "millet hâkimiyeti yerine tek parti ve zümre hâkimiyetine engel olamayan" Anayasanın, vatandaş hak ve hürriyetlerini ve millet iradesine dayanan istikrarlı bir devlet düzenini güvence altında bulunduracak bir şekilde değiştirilmesi vaadidir. Diğeri de; "Bir iktidar değişikliği halinde memlekette maddî ve ruhî hiçbir sarsıntıya meydan vermiyeceğiz" ifadeleridir.

14 Mayıs 1950 seçimlerine 22 ilde 205 aday göstererek katılan MP ise, seçime daha başlangıçta "muhalefeti kabullenerek"[87] başlamıştır. Zira MP'nin ilan ettiği 205 adayın 20'den fazlası iki yerden birden aday gösterilmiştir.

c- 1950 Seçiminin Sonuçları

14 Mayıs 1950 Milletvekili seçimlerine, daha öncede belirtildiği gibi 7 parti katılmasına rağmen seçim CHP, DP ve MP arasında geçmiştir. Seçimlere toplam 8.905.576 seçmenden 7.916.091'i katılmış olup katılım Oranı %88.88' olmuştur. DP 4.242.831 oyla 408 milletvekili kazanırken CHP 3.165.096 oyla 69 milletvekili kazanmıştır. Bu seçimlerde MP 1, bağımsızlarda 9 milletvekilliği elde etmiştir[88]. Seçimin genel sonuçlarına baktığımızda DP'nin tek başına iktidar ol-

---

[86] DP'nin seçim bildirisi için bkz., **Cumhuriyet**, **Zafer**, **Vatan**, 9.5.1950
[87] **Cumhuriyet**, 24.4.1950
[88] **Milletvekili Seçimleri**, İstanbul, 1958, s. 71

Levent Şahverdi Arşivi

duğu, bununda seçimlerde uygulanan "liste usulü çoğunluk" sisteminden kaynaklandığı görülmektedir. DP %53.59 oy oranıyla 408 milletvekilliği kazanırken, CHP %39.98 oy oranıyla ancak 69 milletvekili çıkarabilmiştir. DP'nin tek başına iktidara geldiği 1950 seçiminin sonuçları dönemin gazeteleri tarafından okuyucularına "taraf" olma durumuna göre farklı yansıtılmıştır.

1950 seçimleri açık hava ve kapalı alan toplantılarının yapıldığı, bu mitinglere geniş halk kitlelerinin büyük katılımının olduğu bir seçimdir. Bu seçimler, partilerin toplantısına katılanların o partiyi desteklediği anlamına gelmediğini de göstermiştir. Nitekim, İsmet İnönü'nün bütün gezileri esnasında toplanan kalabalık, seçim zamanı aynı şekilde davranmamış, oyunu DP'den yana kullanmıştır.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde Muhassıllık meclislerinin oluşumu ile başlayan halkın yönetime katılma süreci 1876 Anayasası ile genel seçime dönüşmüş, gerçek manada anlamını 1908 sonrası bulmuştur. 1908-1918 yılları arası yapılan genel seçimlerde İttihat ve Terakki her seçimde yer almış, 1914 seçiminde artık muhalefetsiz olarak tek başına seçime girmiştir. II. Meşrutiyet dönemi Türkiye Cumhuriyeti için bir örnek oluşturmuş, o dönemde yapılan ya da yapılmak istenen uygulamalar daha sonraki dönemlerde hayata geçirilmiştir. 1876 Anayasası ve 1908'de kabul edilen Geçici Seçim Kanunu bazı değişikliklerle 1946 seçimine kadar uygulanmıştır. İki dereceli olarak ön görülen genel seçimler 1908 yılında uygulamaya konulmuş, 1946 yılına kadar her seçimde uygulanmıştır. Cumhuriyet döneminde her seçim dönemi öncesinde tek dereceli seçim dile getirilmekle birlikte bu uygulamadan 1946 yılına kadar vazgeçilememiştir.

Cumhuriyet döneminde 1923, 1935, 1942, 1946 ve 1950 seçimlerinde yeni seçim kanunları uygulanmış, seçimler bu kanunlar çerçevesinde gerçekleşmiştir. 1923 yılında çıkartılan seçim kanunu ile seçmen yaşı 18'e indirilmiş, 20.000 erkek nüfusa bir milletvekili se-

Levent Şahverdi Arşivi

çilmiştir. 1935 yılında kadınlara da seçilme hakkı tanınmasıyla birlikte seçmen yaşı 22'ye çıkmış, 40.000 kadın-erkek nüfusun bir milletvekili çıkartması kabul edilmiştir. İki dereceli çoğunluk sistemi sadece 1943 seçimlerinde uygulanmıştır. 1946 seçimleri tek dereceli seçim sistemi, açık oy gizli sayımla yapılmış, 1950 seçimlerinde gizli oy açık tasnif ve seçimlerin hakim güvencesinde olması sağlanmıştır.

Her seçim döneminde milletvekilleri adaylarının belirlenmesi ile ilgili farklı uygulamaların yer aldığı Cumhuriyet döneminde 1927 yılında tek seçici CHP Genel başkanıdır. Çok partili hayata geçme yönünde Serbest Cumhuriyet Fırkası ile uğranılan başarısızlığa rağmen, bu amaçtan vazgeçilmemiş, buna yönelik dönemin şartları gereği yeni uygulamalar yapılmıştır. 1931 seçimlerinde bağımsız aday uygulaması, 1935 seçimlerinde kadınlara ve azınlıklara temsil hakkının tanınması, 1939 yılında ikinci seçmenlerin pek çoğuyla görüşerek milletvekilleri adaylarının tespiti, 1943 yılında milletvekili adaylarının bazı illerde milletvekili sayısından fazla gösterilmesi bu tür uygulamalara örnektir. Ayrıca ilki 1939 seçimleri sonrası oluşturulan ve 21 kişilik bir milletvekili ile temsil edilen "Müstakil grup" uygulamasına 1943 yılında da devam edilmiş, müstakil grup milletvekili sayısı 1943 yılında arttırılmıştır. Ancak 1946 seçimleri ile çok partili hayata geçildiğinden bu müstakil gruba gerek kalmamış, CHP'nin 1946 kongresi sonrası bu uygulamadan vazgeçilmiştir.

Cumhuriyet dönemi milletvekili seçimleri 1946 yılı hariç olmak üzere Anayasa gereği ön görülen 4 yılda bir yapılmıştır. 1946 seçimlerinde DP'nin de kurulmasıyla bu süreye uyulmamış, seçimler bir erken seçim şeklinde 1 yıl öne alınmak suretiyle gerçekleştirilmiştir.

Seçimlerin süresi 1923 ve 1927 yıllarında yaz aylarında, 1931 seçimi ilkbahar, 1935 seçimi ise kış aylarında yapılmıştır. 1931 seçimleri ile seçimlerin aynı gün yapılması uygulamasına geçilmiş, 1931 seçimleri ve sonraki seçimler ülkenin her tarafında aynı gün yapılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Sonuç olarak Cumhuriyet döneminde hedeflenen çok partili demokratik hayata 1946 yılına kadar ulaşılamamıştır. Bununla birlikte hedefe yönelik dönemin şartları gereği bazı uygulamalarda bulunulmuştur. İhsan Güneş'in de dediği gibi bu dönem "devrimlerin hızının kesilmemesi için kontrollü, sınırlı, tek parti ağırlıklı bir katılım yöntemi" benimsenmiştir[89]. Bununla birlikte çoğulculuk için şartlar çerçevesinde çeşitli girişimlerden de kaçınılmamıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım (DH-SYS)

DH-SYS, 122/5-2 1332.5.12.

DH-SYS, 122/5-3 1332.4.2.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 490.01/456.1877.1.

BCA, 490.01/9.49.15.

BCA, 490.01/11.60.19.

BCA, 490.01/8.41.28.

Kitap ve Makaleler

1324 senesi intihabında mer'iül-icra olan İntihab-ı Mebusan Kanunu, İstanbul, 1324.

Abadan, Nermin, **Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilgiler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1966.

Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Ankara, Bilgi Yay., 1976.

Ahmad, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980),** (Türkçesi Ahmet Fethi), İstanbul Hil Yay., 1982.

[89] Güneş, **a.g.m.,** s.798.

Levent Şahverdi Arşivi

Albayrak, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960),** Ankara, Phoenix Yayınları, 2004.

Armağan, Servet, "Memleketimizde İlk Parlamento Seçimleri" **Kanun-i Esasinin 100. Yılı Armağan,** Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1978, s.152-161.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Ankara, ATAM, 2000.

Avcı, Cemal, **III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927-1931),** Ankara, ATAM Yay., 2000.

Bedii Nuri, **Hakk-ı İntihap,** İstanbul, 1330.

Binark, İsmet, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943),** C.I, Ankara, TBMM Bas., 2004.

Birinci, Ali, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası,** İstanbul, Dergah, 1990.

CHF Katibiumumiliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebligatından Halkevlerini Alakadar Eden Kısım, Temmuz 1934'ten 1 Kanun 1934 Sonuna Kadar, C.V, Hakimiyet-i Milliye Mat., 1935.

CHF Nizamnamesi ve Programı, Ankara, TBMM Mat., 1931.

CHP Nizamnamesi, Ankara, Ulus Basımevi, 1939.

Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi, İstanbul, 1926.

Çadırcı, Musa, "Tanzimattan Cumhuriyete Ülke Yönetimi", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul, 1985, s.222-230.

Çoker, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM, I. Dönem 1919-1923,** C. I, Ankara, TBMM Basımevi, 1994.

Çoker, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IV. Dönem (1931-1935),** C.I, Ankara, TBBM Bas., 1996.

Düstur 2, C.I.

Eraslan, Cezmi, "Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayatın Kurulmasında Bir Dönüm Noktası: 12 Temmuz (1947) Beyannamesi", Ankara Üniversitesi, **Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi**, Yıl 11, Sayı 22, Kasım 1998, s.141-157.

Eraslan, Cezmi, "Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,** C.II, Ankara, ATAM Yay., 2002, s.519-643.

Levent Şahverdi Arşivi

Eraslan, Cezmi-Olgun, Kenan, **Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento,** İstanbul, 3F, 2006.

Erdem, Tarhan, **Anayasalar ve Seçim Kanunları**, **1876-1982,** İstanbul, Milliyet Yayınları, 1982.

Ezherli, İhsan, **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920),** Ankara, TBMM Yay., 1992.

Güneş, İhsan, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Cilt IV, Sayı 10, Kasım 1987, s.431.

Güneş, İhsan, "1923 Seçimlerinde Oylar Nasıl Kullanıldı?", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Muammer Aksoy'a Armağan,** C.XLVI, No.1-2, Ocak-Haziran 1991, s.256-260.

Güneş, İhsan, "1912 Seçimleri ve Eskişehir'de Meydana Gelen Olaylar", **Belleten**, C.LVI, Sayı 216, Ankara 1992, s.459-482.

Güneş, İhsan, **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1997.

Güneş, İhsan, **Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet,** I. Cilt, Ankara, TBMM Basımevi, 1997.

Güneş, İhsan, "Atatürk Döneminde Kamuoyunun Oluşumu: Seçimler (1920-1938)", **Atatürk 4. Uluslar arası Kongresi**, **Bildiriler,** 25-29 Ekim 1999, Türkistan-Kazakistan, C.II, Ankara, ATAM Yay., s.781-798.

Güneş, İhsan, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM Dönemi (1935-1939),** C.I, Ankara, TBMM Bas., 2004.

Karpat, Kemal**, Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, Afa Yayınları, 1996.

Milletvekili Seçimleri, İstanbul, 1958.

Olgun, Kenan, "Asker-Siyaset İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Halaskar Zabitan Grubu ve Faaliyetleri", **İlmi Araştırmalar**, Sayı 7, İstanbul, 1999, s.157-175.

Olgun, Kenan, **1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri,** Ankara, ATAM Yay., 2008.

Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, Hil Yay., 1983.

Levent Şahverdi Arşivi

Ortaylı, İlber, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C.I, s.234-235.

Öz, Esat, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945),** Ankara, Gündoğan, 1992.

Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'de Uygulamaları (Haz. Sonnur Bakır-Semra Küçükoğlu-Sevgi Pehlivan), Ankara, 1982.

Toker, Metin, **Demokrasinin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973, Demokrat Parti'nin Altın Yılları 1950-1954,** 2. Baskı, İstanbul, Bilgi Yayınevi,1991.

Toker, Metin, **Demokrasinin İsmet Paşa'lı Yılları, 1944-1973, Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950,** Ankara, Bilgi Yay., 1998.

Tuncer, Erol, **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002),** 2. Baskı, Ankara, Tesav Yay., 2003.

Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 21 Şubat 1950, Sayı:7438

Yeşil, Ahmet, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988.

Yüzbaşıoğlu, Necmi, "Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesin Kararlarına göre Nasıl Bir Seçim Sistemi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 55, Sayı 1-2, 1995-1996, s. 110-124.

Gazeteler

Cumhuriyet, (1950)

Ulus, (1950)

Vatan, (1950)

Zafer, (1950)

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK VE HARF İNKILÂBI

Cengiz DÖNMEZ*

ÖZET

Atatürk'e göre iyi eğitilmiş bilinçli bir toplum, cumhuriyet yönetiminin yerleşmesi ve yaşaması için gereklidir. Böyle bir toplumu oluşturmak, öncelikle okuma yazmanın kolay öğrenildiği bir alfabe ile mümkündür. Bu noktada bir Harf İnkılâbı kaçınılmazdır ve yapılmalıdır. İşte bu çalışmada; ilk olarak Atatürk'ün Harf İnkılâbı ile ilgili düşünceleri ve bu konudaki çalışmaları anlatılmış ve daha sonra da Harf İnkılâbı'nın amaçları, gerçekleştirilmesi ve uygulanması gibi konular üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Alfabe, Harf İnkılâbı, Atatürk'ün Harf İnkılâbı ile İlgili Düşünce ve Çalışmaları, Dil Encümeni.

ATATÜRK AND ALPHABET REFORM

ABSTRACT

From Atatürk's point of view, a well-educated and conscious society is required for the republican administration's establishment and survival. Generating such a society is primarily possible with an alphabet can be learned literacy swimmingly. At this point an Alphabet Reform is indispensable and it must be done. In this study firstly, Atatürk's ideas and studies about Alphabet Reform had been explained and then focused on issues such as Alphabet Reform's purposes, realization and implementation.

Key Words: Alphabet, Alphabet Reform, Atatürk's Ideas and Studies about Alphabet Reform, Language Commission.

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

Levent Şahverdi Arşivi

Giriş

Atatürk cumhuriyetin ilanı ile birlikte her alanda bir çağdaşlaşma hareketi başlatmış ve ilk olarak, Türk Milleti'ne yeni bir görüntü ve kimlik kazandırma çalışmaları üzerinde durmuştur. O, cumhuriyetin ilanından sonra, bir anlamda doğuya veda formülünü tamamlayarak, Avrupa ve batı değerlerini tercih etmek şeklindeki seçimiyle Tanzimat'tan beri batının önderliğinde süregelen batılılaşmayı daha farklı bir anlayışla ele almış, yani batlılaşmayı, batılı yöntemlerle fakat kendi usulünce yapmıştır. Aslında O'nun yaptığı batıya rağmen batılılaşmak ve cumhuriyetçi Türk kimliğini yaratmaktır. Gerçekleştirdiği devrimlerle öncelikle yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni eski Osmanlı müesseselerinden kurtarmış ve Türk Milleti'ni batı dünyasınca kabul edilen değerlere kavuşturarak modernleştirmeye çalışmıştır. Bunu yaparken de insanların kafalarında Batı tarzında düşünce ve anlayışı oluşturmak istemiştir.

Yapılmak istenen aslında her şeyi kadere bağlayan ümmet anlayışından, millet anlayışına geçiş idi ve modern esaslara göre birey-vatandaş kimliği oluşturmaktı. Bunun da en önemli adımı okuma yazma bilen eğitilmiş bir toplum yaratmaktı. Tabii ki bu öncelikle kolay öğrenilebilen bir alfabe ile mümkündü.

1. Atatürk'ün Harf İnkılâbı'yla İlgili Düşünceleri

Atatürk'ün Türk toplumunda bir Harf İnkılâbı yapılması gerektiğine dair düşüncesi oldukça eskidir ve cumhuriyet öncesi yıllara dayanır. Örneğin II. Meşrutiyet öncesinde Selanik'te Bulgar Türkolog İvan Manolov ile yaptığı görüşmede Arap yazısını eleştirerek batı kültürüne girmemize engel olduğunu belirtmişti. I. Dünya Savaşı yıllarında Macar Türkolog Gyula Nemeth'in "Turkische Grammatik" adlı eserinde Türkçe metinler için kullandığı transkripsiyon alfabesini Türk yazısı için fazla ayrıntılı bulmuştu. 1916 yılında Tevfik Fikret'in yazdığı "Rubab-ı Şikeste" ile Mehmet Emin'in şiirlerini okurken her ikisinde de aynı derece Arapça ve Farsça kelimeler bulunduğuna işaret etmişti. 1922 yılında Halide Edip'in de bulunduğu

Levent Şahverdi Arşivi

bir toplantıda Latin harflerinin kabul edilebileceğinden söz etmişti. Onun bu ifadeleri Harf İnkılâbı konusundaki düşüncenin eskiliğini göstermektedir.[1]

Atatürk'te Harf İnkılâbı'yla ilgili düşünceleri oluşturan olaylara veya düşüncelerin temellerine dair şu süreç ve gelişmelerden söz edebiliriz: Öncelikle Atatürk'te bu düşüncelerin oluşmasını O'nun batı ile ilk karşılaşmasında yani doğum yeri olan Selanik'te aramak gerekir. Bilindiği gibi Atatürk Selanik'te doğmuş çocukluğunu burada geçirmiştir. Selanik'le ilgili biraz geriye 1850'lere dönersek şu değerlendirmeyi yapabiliriz: Bu yıllar tarih içerisinde akıp giderken Selanik, Avrupa ile Osmanlı İmparatorluğu arasında bir köprü, bir geçit yeridir. O dönemde Makedonya diye anılan bu yer ve çevresi imparatorluğun Avrupa'daki son toprakları ve aynı zamanda İstanbul'un batıya açılan son penceresidir.[2] Makedonya, insanda yazı bilincinin erken uyanmasına en elverişli yörelerden birisidir. Kültürel yönden oldukça kalkınmış olan bölgede öteden beri üç yazı kullanılıyordu. Türkler Arap alfabesini, Rumlar Yunan alfabesini, Sırplar ile Bulgarlar da Kiril alfabesini kullanıyorlardı. Bu bölgenin en önemli merkezlerinden olan Selanik ise, adeta bu alfabelerin ve Latin alfabesinin kesiştiği dört yol ağzıydı. Bir ticaret şehri olan bu kente deniz ve demir yoluyla gelen tüccarlar vasıtasıyla Latin alfabesi de girmişti. Bu dört alfabenin kullanıldığı Selanik bu haliyle bir alfabe cümbüşü idi. Mahalleden mahalleye, sokaktan sokağa, dükkândan dükkâna yazıların değiştiği oluyordu.

Selanik'te işaretler, tabelâlar, limanda indirilen - yüklenen mallar, paralar veya pulların çoğu çift yazılıydı. Burada bazı Türklerin de Latin alfabesini kullandıkları görülüyordu. Selanik'te yaşayan ve burada önce Şemsi Efendi okuluna daha sonra da Askerî Rüştiyeye gi-

---

[1] Zeynep Korkmaz; "Atatürkçü Düşüncede Türk Dilinin Yeri", **Atatürk'ün Düşünce Yapısı ve Türkiye**, (Seçilmiş Makaleler), Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, s.188.

[2] Gürbüz D. Tüfekçi; **Atatürk'ün Düşünce Yapısı,** 2. Baskı, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yıl Armağanı**,** Tes-İş Federasyonu Yayınları, Ankara 1981, s.75.

Levent Şahverdi Arşivi

den küçük Mustafa Kemal, çocukluk yıllarından itibaren bu çarpıcı yazı görüntüsünü algılamaya başlamıştı. Bu sebeple çocukluğundan itibaren onun belleğinde değişik yazıların iz bırakmaya başladığını söylemek yanlış olmayacaktır.[3]

Öte yandan Osmanlı İmparatorluğu'nda gündeme gelen alfabeyi ıslah çalışmaları kapsamında düzenlenen ve ilk ıslah edilen alfabe de Selanik okullarında uygulanmıştır. Bunun yanında Selanik okullarında bugünkü çağdaş yapı düzeni söz konusudur. Okul binaları büyük pencereli ve okul olarak kullanmaya elverişlidir. Sınıflarda sıra, kürsü, tahta, silgi ve tebeşir kullanılmıştır. Yani Selanik'te eğitim-öğretim imkânları imparatorluğun diğer bölgelerine göre daha iyidir.

Bu durumun bir sonucu olarak Atatürk'te yazı bakımından uyanma veya bilinçlenme daha çocukluk yıllarında başlamıştır. Bu konudaki düşüncelerinin oldukça belirginleşmiş ve kesin olduğunun bir delili olacak şekilde, 25 yaşlarına geldiğinde; (çocukluğunda oluşan bilincin etkisiyle) yukarıda da bahsedildiği gibi Bulgar Manolov'a ileride bir yazı devrimi yapmak gerekeceğinden bahsetmişti. O'na "Batı uygarlığına girmemize engel olacak yazıyı atarak kılık kıyafetimize kadar her şeyimizle Batılılara uymalıyız ve emin olunuz ki bunların hepsi bir gün olacaktır" diyerek[4] bu konudaki kararlılığını göstermiştir.

Aynı konuda 6 Temmuz 1918'de Karlsbat'ta tedavi olurken hatıra defterine şunları yazmıştır: "Benim elime büyük salâhiyet ve kudret geçerse ben içtimaî hayatımızda istenilen inkılâbı bir anda bir tahakkuk edeceğimi zannederim… Halkı yeni fikirlerle eğitmek ve öğrenim durumunu yükseltmek gerekir. Aydınlar halkı kendi seviyelerine çıkarmalıdırlar. Bunun anlamı toplumun öğrenimini yeni ve kolay usullerle sağlamaktır."[5] Aslında bir alfabe değişikliğinin ger-

---

[3] Bilal N. Şimşir; **Türk Yazı Devrimi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s.55.

[4] Zeynep Korkmaz; **a.g.m.,** s.188.

[5] A. Afet İnan, **M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları**, TTK Yayınları, Ankara 1983, s.43.

Levent Şahverdi Arşivi

çekleştirilmesini istemek olan bu yazılanlar, aynı zamanda Onun konunun başında da çeşitli örneklerle ifade ettiğimiz gibi alfabe değişikliğini çok önceden kafasında kurguladığını göstermektedir. Yine 23 Temmuz - 7 Ağustos 1919 tarihleri arasında toplanan Erzurum Kongresi sırasında yaveri Mazhar Müfit Kansu'ya "Latin hurufu (harfleri) kabul edilecek" diye not ettirmiştir.[6]

Bu konudaki düşüncelerini somut olarak ifade ettiği bir başka gelişme de şu olmuştur: İzmir'in düşman işgalinden kurtarılmasının hemen ardından İstanbul'dan bir grup gazeteci 12 Eylül 1922 günü İzmir'e gelmiştir. Bunlar arasında Latin yazısının alınmasını savunan Hüseyin Cahit de vardır. Hüseyin Cahit, Mustafa Kemal Paşa ile karşılaşır-karşılaşmaz tez canlılıkla ortaya atılmış ve "Niçin Latin yazısını almıyoruz?"diye sormuştur. Mustafa Kemal Paşa ise "daha zamanı gelmemiştir" diye cevap vermiştir.

Aslında ters bir cevap olmasına rağmen bu bir gün Harf İnkılâbı'nın yapılacağının da ifadesi idi. Burada Atatürk'ün cevabındaki ince nüansa dikkat etmek gerekir. Atatürk yapmayı planladığı bütün işler için zamanının gelmesi ve şartlarının oluşması için beklemeyi temel prensip haline getirmiştir. Bilindiği gibi Atatürk daha sonra Harf İnkılâbı gerçekleştirme gereğini bizzat gündeme getirmiş ve çalışmaları başlatmıştır. Ancak Hüseyin Cahit'in sorduğu sırada, aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarından beri tartışılmasına rağmen, henüz zamanı gelmediğini düşünerek gazetecilerle konuşmayı uygun bulmamıştır.

Aradan iki yıl geçtikten sonra bile, 1924 yılında İzmir Mebusu Şükrü Saraçoğlu'nun TBMM'de Arap harflerini eleştiren konuşması (konuyu Meclise taşıması bakımından önemlidir) mebuslar tarafından tepkiyle karşılanmıştı. Bu da henüz Harf İnkılâbı için zamanın gelmediği ve şartların oluşmadığını gösteriyordu. Dolayısıyla Hüseyin Cahit'in teklifinin oldukça erken bir dönemde yapılmış olduğu

[6] Mazhar Müfit Kansu; **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C.I, 3. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 1988, s.131.

Levent Şahverdi Arşivi

ortadaydı. Atatürk daha sonra Hüseyin Cahit'e neden böyle ters cevap verdiğini Falih Rıfkı Atay'a; "Hüseyin Cahit bana zamansız bir iş yaptırmak istiyordu. Yazı inkılâbının zamanı daha gelmemişti" diyerek anlatmıştır. Bu da Onun zamanlamaya çok dikkat ettiğinin bir başka göstergesidir.[7]

İşte Atatürk, çok önceden Latin alfabesinin kabulüne dair net bir düşünceye sahip olmasına rağmen bunu hemen alelacele yapmamıştır. Bir taraftan şartların oluşması ve olgunlaşmasını sağlamak, diğer taraftan zamanı verimli kullanmak ve zamanlamayı doğru yapmak için (Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yapılan bütün inkılâplarda izlenen temel metot) Harf İnkılâbı'nın da baş mimarı olarak, bizzat katıldığı ya da direktifleriyle çeşitli devlet kurumlarının aktif rol aldığı çok yönlü çalışmaları başlatmıştır.

2. Atatürk'ün Harf İnkılâbı'yla İlgili Çalışmaları

Atatürk; gerçekleştirmeyi planladığı işleri kendi başına yapıyormuş gibi bir görüntü vermemiştir. Halka veya meclise mâl etmiş ya da mutlaka hükümeti de işin içine katmıştır. Eğitim işleri ve Harf İnkılâbı konusunda da gelenek bozulmamış ve en başından beri hükümeti bu işin içine çekerek icraatların hükümet marifetiyle gerçekleştirilmesini sağlamıştır.

Atatürk'ün bu prensibine de uygun olarak; ilk Cumhuriyet Hükümeti yani I. İnönü Hükümeti'nin Maarif Nazırı Dr. Rıza Nur'un 9 Mayıs 1920 günü TBMM'de okuduğu Yeni Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin ilk programında maarif işleriyle ilgili olarak şunlar ifade edilmiştir: "Amacımız çocuklarımıza verilecek eğitimi her anlamıyla dinsel ve ulusal bir duruma koymak ve onları yaşam savaşında başarılı kılacak dayanaklarını kendi kendilerinde bulunduracak girişim gücü ve kendine güven gibi karakterler verecek, onlarda üretici bir düşünce ve bilinç uyandıracak yüksek bir düzeye ulaştırmak, resmî öğretimi, bütün okullarımızı en bilimsel, en çağdaş olan bu il-

[7] Bilal N. Şimşir; **a.g.e.,** s.55-56.

Levent Şahverdi Arşivi

keler ile sağlık kuralları uyarınca yeniden düzenleyip programlarını düzeltmek, ulusun öz yapısına, coğrafya ve iklim koşullarımıza, tarihsel ve sosyal geleneklerimize uygun bilimsel ders kitapları meydana getirmek, halk yığınlarından sözcükleri toplayarak dilimizin büyük sözlüğünü yapmak, bizde ulusal ruhu besleyecek tarih, yazın (edebiyat) ve sosyal bilimlere ilişkin kitapları yetkililere yazdırmak, ulusal eski eserlerimizi kütüğe geçirmek ve korumak, batının ve doğunun bilim ve teknik alanındaki kitaplarını dilimize çevirtmek, kısacası bir ulusun yaşam ve varlığının korunması için en önemli etken olan Millî Eğitim işlerinde dikkat ve özel bir çaba ile çalışmaktır. Bugün ise ilk işimiz mevcut okulları iyi yönetmektir."[8]

Yine bu hükümetin başbakanı sıfatıyla İsmet İnönü 29 Ekim 1923 tarihinde mecliste yaptığı konuşmada; "Hükümetin öncelikli işleri arasında ülke içerisinde huzur ve emniyeti sağladıktan sonra gelişmemizi ve ilerlememizi temin edecek çalışmaları gerçekleştirmek olacak." demiştir.[9]

Çalışmaların hükümet eliyle yürütülmesi ve ülke çapında belli bir disiplin anlayışıyla yapılması sağlanmıştır. Daha da önemlisi Türk Harf İnkılâbı'yla ilgili çalışmalar devletçe yürütülmüştür. Böylelikle devletin üst yönetiminde bu inkılâbı destekleyenlerin sayısı artmıştır. Özellikle daha önce böyle bir inkılâba karşı çıkan Başbakan İsmet İnönü, TBMM başkanı Kazım Özalp ve Millî Eğitim Bakanı Mustafa Necati gibi dönemin önemli şahsiyetleri de bu inkılâptan yana olmuşlardır.

Ancak Atatürk bu kişilerin desteğine, konuyu hükümete mâl etmesine ve meseleyi bir devlet politikası haline getirmesine rağmen, çalışmaları kendisi koordine etmiş ve faal olarak katılmıştır. Örneğin yeni Türk alfabesinin oluşturulması sırasında bizzat bir dil uzmanı gi-

---

[8] Hıfzı V. Velidedeoğlu; **Millî Mücadele Anılarım**, 2. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul 1983, s. 174-175.

[9] **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri 1923 – 1960**; C.I, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1978, s.2.

Levent Şahverdi Arşivi

bi çalışmıştır. Bu bağlamda yaz dönemi çalışmalarını 4 Haziran 1928'den itibaren İstanbul'da sürdürmeye başlayınca Dil Encümeni de Ağustos başında Ankara'dan İstanbul'a taşınmıştır. Böylelikle Atatürk de encümenin çalışmalarına katılmaya başlamıştır. Bu çalışmaları titizlikle takip ederek, burada yeni Türk alfabesinde hangi harfin gerekli hangisinin gereksiz, hangi yazım kuralının doğru hangisinin yanlış olduğuna varıncaya kadar bir uzman gibi en teknik konularda bile fikirlerini söylemiş alfabe üzerinde düzeltmeler yapmıştır.

Atatürk yeni alfabeyi herkesten önce resmen kullanmaya başlayarak 4/5 Ağustos 1928 günü Başbakan İsmet İnönü'ye yeni harflerle bir mektup yazmıştır. Bu mektubunda konuyla ilgili şu ifadelere yer vermiştir: "Yeni elifbamızın kat'i şeklini tespit hususunda burada bulunan komisyon azası ile mutabık kaldık. Benim tadil ettiğim noktaları hüsn-ü telâkki ettiler. Muhabbet ve hasretlerimin size pek azını iblağ edebilecek bu mektubum, eminim ki yeni Türk harflerinin lisan ve lehçemizi tamamen ifadeye kâfi geldiği hakkındaki fikrinizi teyit edecektir. Muhabbet, hasret, iştiyak, temenni-i muvaffakiyet."[10] Mektupta kullandığı yeni harflerle bir anlamda bu konudaki her türlü farklı görüş ve tartışmalara nokta koymuş olan Atatürk için artık konu halkı ikna etmek meselesi haline gelmiştir.

O özellikle verdiği derslerde kullanılacak somut materyaller hazırlanırken de bizzat katkı sağlamış ve çalışmaları takip etmiştir. Örneğin yeni Türk alfabesini öğretmek için yaptığı gezilerde halka dağıtmak maksadıyla Dil Encümeni'ne hazırlattığı ve içinde bir söylevinin de bulunduğu "Yeni Türk Yazısı İle İlk Kıraat" adlı kitapçığın yazım ve basım aşamasını titizlikle takip etmiştir.

Atatürk bu kitapçıkla bir taraftan yeni harfleri öğretmek için yeni harflerle yazılmış metin ihtiyacını karşılamaya, diğer taraftan düşünceleri ve okuyuculara gösterdiği hedeflerle bir fırsat eğitimi yapmaya çalışmıştır.

---

[10] Bilal N. Şimşir; **a.g.e.,** s.158.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk Harf İnkılâbıyla ilgili her fırsatta görüşlerini açıklamış ve halkı bilgilendirmeye çalışmıştır. Bazı mebuslar ve Dahiliye Vekili'yle birlikte 8/9 Ağustos 1928 akşamı İstanbul Gülhane Parkı'nda düzenlenen Halk Fırkası'nın bahçe eğlencesine katıldığı sırada burada halk ile sohbet ederken milletin okuyup yazmasına büyük hizmet edeceği için yeni Türk harflerinin süratle yaygınlaşmasının önemine işaret etmiştir.[11]

Atatürk bu çalışmalar sırasında yazıyı dilden ayırmamış, soyutlamamış her zaman millî dil ile yazıyı birlikte düşünmüştür. O Türk dilinin güzel, uyumlu, zengin bir dil olduğunu belirterek dilin kendini göstermesi elbet uygarlığa katkısıyla olacaktır. Şimdiye kadar yeterince kendini gösterememiş ise eski yazı yüzündendi. Gericiliğin demir çerçevesinden kurtulan, dili zenginleşen Türk daha yaratıcı olacaktır. Daha özgür daha engin düşünecektir. Ulusumuz yazısıyla ve kafasıyla uygar dünyanın yanında olduğunu gösterecektir ifadeleriyle meseleyi özetlemiştir.

Harf İnkılâbı bu kadar önemli bir konu idi. Çalışmaları halkın benimsemesi de önemliydi. Bu sebeple Atatürk yukarıda kısaca değinildiği gibi Harf İnkılâbı'yla ilgili halkı bilgilendirerek kamuoyu oluşturmak ve bunu halka mâl ederek destek almak maksadıyla yurt gezilerine çıkmıştır. Bu çerçevede değişik tarihlerde Tekirdağ, Bursa, Mudanya, Çanakkale, Eceabat, Gelibolu, Sinop, Samsun, Amasya, Turhal, Tokat, Sivas, Şarkışla ve Kayseri gibi çeşitli şehir ve kasabalara gitmiş ve buralarda halka hitaben konuşmalar yapmış dersler vermiştir.[12]

Cumhurbaşkanı, Başbakan ve bazı bakanlar yeni harfler ile ilgili çalışmalara katılırlarken aynı partinin üyeleri olan mebusların boş durmaları tatil geçirmeleri beklenemezdi. Ulusça girişilen yeni alfabe seferberliğinde milletvekillerine de görevler düşecekti. Onlar da

---

[11] Burhan Paçacıoğlu; **Sivas Basınında Harf İnkılâbı**, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Önder Matbaacılık, Sivas 1990, s.36.

[12] Mustafa Ergün; **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ocak Yayınları, Ankara 1997, s.118.

Levent Şahverdi Arşivi

halka yeni alfabe dersleri verecek ve yeni harflerin yerleşmesine ve yayılmasına katkı sağlayacaklardı. Ancak öncelikle Harf İnkılâbı'nın anlamı konusunda bilgilendirilmeleri ve daha sonra bu harfleri öğrenip öğrenmediklerinin sınanması gerekiyordu.

Bu amaçla yeni harflerle ilgili Dolmabahçe Sarayı'nda verilmeye başlanan derslerin ikincisinin 25 Ağustos 1928 günü Atatürk'ün de katılımıyla yapılması planlanmıştır. Bu ders için mebuslar Atatürk tarafından Dolmabahçe Sarayı'na davet edilirlerken, davetiyede niçin ve nasıl gelmeleri gerektiği de belirtilmiştir. Önceden derslerini çalışmış, hazırlanmış olarak gelmeleri istenmiş ve bu maksatla davetiyede "Yeni Türk harflerini öğrenmiş olarak teşrifleri" ibaresi yer almıştır.

Bu çağrı üzerine İstanbul'da bulunan 80 kadar mebus Dolmabahçe Sarayına gelmişlerdir. Kendilerine sarayın üst katında kara tahta önünde yeni alfabe dersi verilmiştir. Dört buçuk saat süren bu dersin öğretmenliğini İbrahim Nemci yapmıştır. Onun bu derste yeni harflerin yanında Türkçe'deki ünlüler ile ünsüzleri etraflıca anlatmasının ardından bazı mebuslara Yeni alfabe kitabından parçalar okutulmuş ve tahta başına çağırılarak cümleler yazdırılmıştır. Böylelikle mebuslar bir çeşit sınavdan geçirilmişlerdir.

26 Ağustos günü Anadolu Ajansı tarafından tüm dünyaya duyurulan bu gelişmeyle ilgili gazetelerde de haberler yer almıştır. Haberde "Dün Dolmabahçe Sarayı'nda yeni harflerimiz hakkında verilen konferansta Reisicumhur Hazretleri, İsmet Paşa ve Kâzım Paşa ile Dâhiliye, Hariciye, Maliye Vekilleri bulunmuşlardır. Gâzi Hazretleri konferansı büyük alaka ile takip etmişlerdir. Konferansta hazır bulunanlara devlet matbaasında basılan alfabeden miktar-ı kâfi dağılmıştır." denilmiştir.[13]

Harf İnkılâbı yapılırken Cumhurbaşkanı Atatürk'e "Başöğretmen" sıfatı verilmiştir. O günlerin Türk ve yabancı gazetelerinde bu sıfata

[13] Burhan Paçacıoğlu; **a.g.e.,** s.40.

Levent Şahverdi Arşivi

sık sık rastlanırken, Atatürk'ün yeni harfleri yaymak için Başöğretmenlik yaptığı bizzat devletin resmî belgelerinde de yer almıştır.

Atatürk alfabeyi öğretme çalışmalarını gerek ikna ve gerekse fiilî dersler vererek değişik mahfillerde sürdürmüştür. Çalışmaları esnasında yakın çevresindekilerle istişare ederek onların fikirlerini almış ve zamanlama konusunda doğru karar vermek için nabız yoklamıştır. Bu çerçevede bir gün Çankaya'da eski köşkün kitaplık odasında Yahya Kemal Beyatlı'ya; "Bu kitaplar güzel ama bütün halkımıza okutmak, öğretmek güç bu harfleri. Onun için bazı yenilikler düşünülmeli ve Latin harflerini kabul etmeli" demişti. Yahya Kemal hemen bu düşünceye karşı çıkarak; "Yakın geçmişimizin kültür hazinelerinin hep Arap yazısıyla olduğunu, bunlardan kopma imkânının bulunmadığını, bu bakımdan Latin harflerinin alınamayacağını" söyleyince Atatürk hemen sözü değiştirmiş ve harf değiştirme konusunda sadece düşüncesini sorduğunu belirterek tartışmaya girmemiştir.[14]

Aslında Atatürk'ün kesin kararlı olduğu bir konuda bile başvurduğu bu yöntem genelde gerçekleştirmeyi planladığı bütün işler, özelde de Harf İnkılâbı için ne kadar titiz çalıştığının bir göstergesidir. Bunu çevrenin fikrini öğrenmek ve böylelikle şartların oluşup oluşmadığını anlamak maksadıyla sık sık tekrarlamıştır.

Görüldüğü gibi yeni harflerin ortaya atılması, geliştirilmesi ve uygulanmasıyla ilgili faaliyetlerin büyük çoğunluğu Atatürk'ün omuzlarında olmuştur. Bunun için her icraat ve inkılâbında yaptığı gibi plan, program ve zamanlama unsurlarına önem vermiş, "bir erkan-ı harp" zihni ve kafası ile hareket etmiştir. Nitekim bilim adamları, devlet adamları, devlet memurları, politikacılar, particiler, hatta sanat erbabı olan bestekâr ve icracılar harekete geçirilmiş amaca ulaşmak için bütün kadro ve imkânlar seferber edilmiştir.[15]

---

[14] A. Afet İnan, **a.g.e.,** s.80.

[15] Aydın Taneri; "Atatürk ve Harf İnkılâbı", **Millî Kültür**, Sayı 63, Aralık 1988, s.53.

Levent Şahverdi Arşivi

2.1. Harf İnkılâbıyla İlgili Çalışmalar Yapması İçin Kurulan Dil Encümeni ve Faaliyetleri

Başbakanlık'tan Millî Eğitim Bakanlığı'na 27 Mayısta yazılan yazıda da Latin harflerinin kabul ve uygulanmasını sağlamak için çalışmalar yapacak heyetin oluşturulmasıyla ilgili olarak gereğinin yapılması istenmiştir. Yani Milli Eğitim Bakanlığı'nın Bakanlar Kurulu'nun 23 Mayıs tarihli kararını tatbike dair harekete geçmesi talimatı verilmiştir. Bunun üzerine kararın uygulayıcısı olarak harekete geçen Millî Eğitim Bakanlığı heyetin oluşturulması ve çalışmalarıyla ilgili tekrar Atatürk'ün düşüncelerini aldıktan sonra Harf İnkılâbı için "Dil Encümeni" (Dil Heyeti) adıyla bir teşkilatı resmen ve fiilen kurmuştur.

Dil Encümeni'nin kuruluşu 10 Haziranda Hâkimiyet-i Milliye gazetesi tarafından kamuoyuna duyurulmuştur. Dil Encümeni, Dil Heyeti ya da Dil Komisyonu gibi adlarla anılan bu kurul önce üçü mebus, üçü MEB görevlisi ve üçü de uzman olmak üzere dokuz üyeden oluşturulmuştur. Bu üyeler: Falih Rıfkı (Atay), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Ruşen Eşref (Ünaydın), Darülfünun müderris muavini Ragıp Hulusi (Özdeni), Darülfünun eski muallimlerinden Ahmet Cevat (Emre), öğretmen Fazıl Ahmet (Aykaç), Dışişleri görevlilerinden İbrahim Osman (Karantay), Talim ve Terbiye Dairesi Reisi Mehmet Emin (Erişirgil) ve Talim ve Terbiye Dairesi Üyesi Mehmet İhsan (Sungu)'dur.

Dil Encümeni ilk toplantısını 26 Haziran 1928 günü Ankara'da Millî Eğitim Bakanlığı'nda yapmıştır. Ancak bu tarihte Ankara'da bulunmayan Falih Rıfkı (Atay), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ve Ruşen Eşref (Ünaydın) ilk toplantıya katılamamışlardır. Encümenin bu ilk toplantısının ardından yapılan açıklamada; "Encümenin ilk olarak çalışma programını düzenlediği ve hemen yeni harflerin tespitine ait teklifleri incelenmeye ve değerlendirilmeye başlayacağı" bildirilmiştir.[16] Bu açıklamanın ardından encümen biri yazı, diğeri de

[16] **Hâkimiyet-i Millîye**; 27 Haziran 1928.

Levent Şahverdi Arşivi

dil bilgisi konularında çalışma yapmak üzere iki kola ayrılarak faaliyetlerine başlamıştır.[17] İlk etapta Latin alfabesi temeline dayalı Fransız, Alman, İngiliz, İtalyan, Macar vs gibi yirmi kadar değişik alfabeyi incelemeye başlamıştır. Encümenin incelediği alfabeler arasında Azerbaycan'da ve öteki Sovyet Türk Cumhuriyetleri'nde hazırlanmış Latin kökenli yeni Türk alfabeleri de vardır.

Dil Encümeni yeni alfabeyle ilgili çalışmalarını 12 Temmuz günü tamamlamıştır. Encümenin konuyla ilgili gazetelerde de yer alan açıklamasına göre; "Latin harflerinin Türkçemize tatbikini düşünmek üzere teşekkül eden encümen bugün heyet-i umumiye halinde müzakerelerine devam etmiştir. Bugünkü toplantısında muhtelif teklifler tetkik ve birtakım yeni tadilat icrâ edildikten sonra kat'i alfabe projesi izhâr edilmiştir. Gramer tetkikatı bitmek üzeredir. Gelecek hafta zarfında gerek harf, gerek gramer tecrübelerinin ait olduğu makama ve salahiyet erbabına bir aylık tetkik tevdî edilmek üzere tab'ına başlanacaktır. Komisyon Latin harfleri kabul edildiği takdirde bunun mekteplerde ve müesseselerde tarz-ı tatbiki hususundaki projesini hazırlamaya başlamıştır. Komisyondan alınan malumata nazaran yeni elifbada hiç çift harf yoktur. İşaretli harfler en aza indirilmiştir. Bundan başka özel isimler, coğrafî isimler, ilmî ve fennî ıslahatlarda müşkülata duçar olunmayacak surette harflerin beynelmilel kıymetli esasına da riayet edilmiştir. Yeni elifba Türkçe'de bulunan bilumum sesleri ve Türkçe, Arabî, Farisî kelimeleri ifade etmek kabiliyetinde olduğu halde noktalı ve işaretli harflerin toplamı 14'tür. Fransız alfabesinin 14 işaretli ve noktalı harf ile 12 çift harfli muhtevi olduğuna göre yeni elifbâdaki sadelik şayan-ı dikkattir. Bundan başka yeni Türk imlâsında bütün harflerin okunması gerekmektedir."[18]

İstanbul'daki yaklaşık bir aylık yoğun bir çalışma sonunda Dil Encümeni iki rapor hazırlamıştır. Bunlar; encümen adına İbrahim

---

[17] Şükrü Haluk Akalın; "Cumhuriyet Döneminde Türkçe", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.30.

[18] Burhan Paçacıoğlu; **a.g.e.,** s.35.

Levent Şahverdi Arşivi

Grandi'nin yazdığı Elifba (Alfabe) Raporu ve Ahmet Cevat'ın yazdığı Sarf (Gramer) Raporları'dır. Ağustos ayı başında kitap olarak da basılan Elifba Raporu şöyle başlamaktadır: "Latin harflerinin lisanımıza tatbiki imkânını düşünmek üzere teşekkül edip 26 Haziran 1928 de mesaisine başlamış olan heyetimiz, doğrudan doğruya bugünkü müşterek ve edebî lisanımızın istisna ettiği ince ve mütekâmil İstanbul konuşma dilini esas ittihaz ederek, bu dile nazarî ve amelî cihetlerden en uygun ve elverişli bir alfabe vücuda getirmeye çalışmıştır. Bu maksatla iptida Latin harflerinin aslî değerini istimal edildikleri Avrupa milletleri nezdinde uğramış oldukları tebeddülleri tetkik ederek, bugün mezkûr harfleri Türkçe'ye ne suretle tatbik etmenin münasip olacağını azamî dikkat ve itina ile düşünmüş, saniyen bazı umdeler tespit ederek bunların mümkün olduğu kadar usulî bir tarzda tatbiki suretiyle aşağıda arz edeceğimiz harfler sistemine vâsıl olmuştur."

Bu başlangıçla takdim edilen rapor şu bölümlerden oluşmaktadır:

1- Türk dilindeki seslerin miktarı ve keyfiyetleri.

2- Latin harflerinin savtî kıymetleri.

3- Avrupa'da kullanılan Latin asıllı alfabelerdeki harfler: Latin, İtalyan, Rumen, İspanyol, Portekiz, Fransız, İngiliz, Alman, İsveç, Fin, Macar, Polonez, Çekoslovak, Hırvat, Arnavut, Azerbaycan ve sair Sovyetler Birliği Türkleri.

4- Bu alfabelerdeki harflerin şekilleri ve savtî kıymetleri.

5- Türkçe'ye mahsus Latin harflerinin seçilmesi ve bu hususta tatbik olunan esaslar.

6- Muhtelif alfabelerdeki çift harfler, işaretli harfler, Latin alfabesine eklenmiş harfler (tablo).

7- Türk alfabesini teşkil eden harflerin çeşitli dillerde karşılıkları.

8- Tespit edilen yeni alfabenin vasıfları, dilimizin bünyesine uygun gelme, ses unsurları arasında iltibasa yer vermeme, diğer seslerle olan tenazuru muhafaza etme, tamamıyla millî olma, gerek okuma

Levent Şahverdi Arşivi

ve gerek zaman konusunda sade, açık ve kolay olma, klişe halinde olmama, imlada iltibası kaldırma ve bedîî olma.[19]

3. Harf İnkılâbının Gerçekleştirilmesi

Yeni cumhuriyette bütün inkılâplar Atatürk tarafından önceden planlanarak gerçekleştirilmiştir. Doğal olarak Harf İnkılâbı da bir plan dâhilinde yapılmıştır. Tıpkı diğer inkılâpların olduğu gibi Harf İnkılâbının yapılmasının da birçok gerekçesi ve amacı vardır. Çalışmamızın önceki bölümünde Atatürk'ün Harf İnkılâbı ile ilgili düşünceleri ve çalışmaları ortaya konulmuştur. Aşağıda Harf İnkılâbı'na Dair Kanun'un gerekçelerinden bahsederken de bu konuya değinilecektir. Bu sebeple şimdi direk inkılâbın amaçlarını ele alacağız.

3.1. Harf İnkılâbının Amaçları

Harf İnkılâbı'nın devlet ve toplum hayatında hem kısa hem de uzun vadede ortaya çıkaracağı sonuçları söz konusudur. Bu yönüyle cumhuriyetin en büyük inkılâplarından birisidir. Bu inkılâbın aşağıda kanunun gerekçesi kısmında da ifade edileceği gibi pek çok amacı vardır. Ancak bunlar içerisinde bizzat inkılâbı gerçekleştiren Atatürk tarafından ifade edilen amaç, en önemlisidir. Atatürk, Harf İnkılâbı'na girişmesinin ana amacını; "Türk milletine az emekle kolay bir okuma yazma anahtarı verip onu bilgisizlikten kurtarmak" olarak açıklamıştır.[20]

Bu kısa ifadenin arkasında Harf İnkılâbı'yla cumhuriyetin çağdaş bir yapı, görüntü ve kimlik kazanmasını sağlamak ve geniş halk kitlelerinin hızla okuma yazma öğrenmesini mümkün kılmak arzusu yatmaktadır. Bunun yanında Batılılaşma anlayışıyla Türk dili ve kültürünün Arap ve doğu kültürünün etkisinden kurtarılması amacına yönelik olduğu da bir gerçektir. Bu inkılâptan önce, arzu edilenin aksine eğitim hızla tabana yayılamamış, toplumda okuma yazma oranı arttırılamamış ve millet cehaletten kurtarılarak çağdaş düşünceye ka-

---

[19] Bilal N. Şimşir; **a.g.e.,** s.93.

[20] Yahya Akyüz; "Atatürk'ün Eğitim Düşüncesinin Kökenleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt VIII, Sayı 23, Ankara 1992, s.234.

Levent Şahverdi Arşivi

vuşturulamamıştı. Bu durumun en önemli nedenleri arasında, eskiden beri dile getirildiği gibi Arap harflerinin okuma yazmayı zorlaştırması vardı. Bu zorluk bir şekilde aşılarak Arap harfleriyle okuma yazma öğrenilse bile, beraberinde gelen kültürel etki batılı düşünceye geçişin önünde büyük bir engeldi. Bu noktada Harf İnkılâbı'nın bir başka amacı da milletin çağdaş düşünceye kavuşmasının önündeki her türlü engeli ortadan kaldırmaktı. İsmet Paşa'nın; "Gazi hazretlerini büyük harf mücadelesine sevk eden en büyük amil Türk milletini cehaletten kurtarma gayesidir." cümlesiyle[21] de ifade ettiği gibi, bu inkılâpla cehaleti ortadan kaldırarak yerine çağdaş düşünceyi ikame etmek temel amaç idi.

Yine bölgesel ağız farklılıklarını ortadan kaldırmak bu inkılâbın amaçlarından birisi olarak ifade edilmiştir. Çünkü Arap alfabesi yapısı gereği belirgin bir Türk ağzının tutmasına imkân vermemiştir. Oysa dilimizin ses yapısını karşılayan bir alfabe hem bu farklılıkları azaltacak, hem de bölgeler arasında deyim ve kelime alış verişini arttıracaktır. Yani yeni alfabeyle böyle bir durumun gerçekleştirilmesi de amaçlanmıştır.

Bu inkılâpla dilimizde özleşmeyi sağlamak da amaçlanmıştır. Dilimizi gittikçe öz hale getirmek, geliştirmek ve arındırmak, dilimize yeni girecek sözlere Türkçe karşılık bulmak ve kullanılan yabancı kelimelerin yerine öz Türkçelerini yerleştirerek sadeleştirmek ulaşılmak istenen amaçlar arasındadır.

Bütün bunlardan sonra Harf İnkılâbı'nın amaçlarını daha geniş bir perspektifle ele alarak şu şekilde maddeleştirmek mümkündür:

1- Ülkede bilgisizliğe son vermek okuma yazmanın kolaylaşması ve yaygınlaşmasını sağlamak.

2- Türk diline kişilik kazandırmak.

3- Eğitim ve öğretimde beklenen ve istenen verimliliği gerçekleştirmek.

---

[21] **Akşam**; 1 Eylül 1928.

Levent Şahverdi Arşivi

4- Kişilik gelişimini kısıtlayan doğu kültüründen ayrılmak.

5- Uygar batı ile ilişkileri artırarak çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkmak için şartları oluşturmak.[22]

3.2. 1353 Numaralı Kanunun Kabulü ve Harf İnkılâbının Gerçekleştirilmesi

Atatürk'ün Türkiye'sinde her alanda girişilmiş devrimlerle, yakalanmaya çalışılan muasır medeniyet seviyesine ulaşmanın öncelikli şartının, eğitim ile milleti aydınlatmak olduğu biliniyordu. Dolayısıyla bu anlamda girişilen bütün işlerin başarıya ulaştırılabilmesi için bir Harf İnkılâbına ihtiyaç vardı. Bu sebeple alfabeyle ilgili tartışma ve fikir beyanlarına Cumhurbaşkanı Atatürk de 8 Ağustos 1928 tarihinde İstanbul Gülhane Parkı'nda halka açık düzenlenen Halk Fırkası'nın kuruluş yıldönümü balosunda; "Arkadaşlar güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk harflerini kabul ediyoruz. Bizim güzel, ahenktar, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulundurarak, anlaşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak ve bunu anlamak mecburiyetindeyiz." diyerek açıkça katılmıştır.

Bu konuşma tartışmalara yeni bir boyut katmış ve somut adımlar atma döneminin başlangıcı olmuştu. Bu bağlamda Atatürk'ün yönlendirdiği önemli çalışmalara girişilmiş ve Dil Encümeni kurulmuştur. Encümenin faaliyetleriyle inkılâbın bilimsel alt yapısı hazırlanmıştır. Öncelikle yapılacak inkılâbın gerekçeleri ortaya konulmuş daha sonra Latin alfabesiyle Türkçe'nin uyumu konusunda titiz çalışmalara girişilmiş ve yeni Türk alfabesi Türk fonetiğinin özellikleri iyice düşünülerek Türkçe'ye uyarlanmıştır.[23]

Bir taraftan bu hazırlıklar sürdürülürken diğer taraftan bütün ülkede yeni harfleri öğretme seferberliğine girişilmiştir. Bizzat Atatürk

---

[22] Hamza Eroğlu, İsmet Gönülal, Muzaffer Arıkan; **Atatürk ve Türk Toplumu**, Türkiye Zirai Donatım Kurumu Yayınları, Ankara 1981 s.187-188.

[23] İlber Ortaylı; "Harf Devrimi Üzerine Bir Değerlendirme", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C5, İletişim Yayınları, s.1297.

Levent Şahverdi Arşivi

de bu seferberliğe katılarak yurt gezilerine çıkmış ve yaklaşık % 90'ı okuma yazma bilmeyen bir ulusun öğretmeni olarak[24] halka yeni Türk harflerini öğretmiş ve bu faaliyetleri teşvik etmiştir. Bunun etkisiyle yeni Türk alfabesi Ekim 1928'de devlet dairelerinde yavaş yavaş uygulanmaya başlanmıştır. Atatürk'ün kat'i karar ve tutuyla iki ay kadar kısa bir sürede şaşırtıcı sonuçlar alınmıştır.

Bu hazırlıklardan sonra sıra alfabe değişikliğinin bir kanunla kabul edilip bütün ülke genelinde uygulanmasına gelmiştir. Bunun olabilmesi yani yeni Türk alfabesinin yasalaşabilmesi için 1 Kasımda sona erecek TBMM tatilinin bitmesi gerekiyordu.

Latin harflerinin alınması konusundaki bu kesin karar, Türk milletinin batı uygarlığının bütün yararlı taraflarından gerekirse kendi kültürüyle olan bağlarını geçici bir şekilde kaybetmek pahasına faydalanmak alanındaki sarsılmaz azminin en açık göstergesidir.[25] Atatürk devriminin düşünsel anlamda ve medeniyet alanında en köklü değişimi olacak bu karar çağdaşlaşma idealinin de en büyük destekçisi idi.

Meclisteki bu görüşmeler sırasında Atatürk milletvekillerine hitaben Latin alfabesinin alınması gerektiğiyle ilgili bir konuşma yaparak şunları söylemiştir:

"Aziz arkadaşlarım,

Her şeyden evvel, her inkişafın yapı taşı olan şeylerden bahsetmek isterim. Büyük Türk milletinin cehaletten az emekle kurtulması, ancak kendi güzel diline uygun bir vasıta ile ifadesiyle kabildir. Bu okuma yazma anahtarı ancak Latin esasından alınan Türk alfabesidir. Basit bir tecrübe Latin esasından Türk harflerinin Türk diline ne kadar uygun olduğunu ve yaşı ilerlemiş Türk evlatlarının bile ne

---

[24] Gustov Adolf Sonnenhol; "Günümüzde Atatürk Kültür Devrimi ve Gelişim", **Mustafa Kemal Atatürk** 1881-1981, Çeviren Murat Ünlü, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997, s.61.

[25] Gotthard Jaschke; **Yeni Türkiye'de İslamlık**, Çeviren Hayrullah Örs, Birinci Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1972, s.31.

Levent Şahverdi Arşivi

kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi meydana çıkarmıştır. TBMM'nin kararı da Türk harflerinin kanuniyet kazanması, bu memleketin yükselme mücadelesine başlı başına bir geçit olacaktır. Milletler ailesine elbette girecek olan Türkiye üçüncü BMM yalnız ebedi Türk tarihinde değil, bütün insanlık tarihinde mümtaz bir sima kalacaktır.

Efendiler, Türk harflerinin kabulüyle hepimize bu memleketin münevver ve yetişkin evlatlarına mühim bir vazife terettüp etmektedir. Bu vazife milletimizin kâmilen okuyup yazmak için gösterdiği şevk ve aşka bilfiil hizmet ve yardım etmektir. Hususî ve umumî hayatımızda rast geldiğimiz okuyup yazma bilmeyen erkek, kadın her vatandaşımıza öğretmek için tehalük gösterelim.

Bu milletin asırlardan beri bir türlü hâl olunamayan ihtiyacının birkaç sene içinde tamamen temin edilmesi müstesna bir muvaffakiyettir. Hiçbir muzafferiyetin hatlarıyla mukayese edilemeyen bu muvaffakiyet vatandaşlarımızı cehaletten kurtaracak pek mühim bir iştir. Bu inkılâp mevcudiyetimizi ihya etmiştir.

Aziz arkadaşlarım!

Bu ulvî yadigârınızla Türk milleti yeni bir nur âlemine girecektir."[26]

Atatürk bu konuşmasıyla meseleyi ve Latin harflerinin Türk milleti için taşıdığı önemi ortaya koymuştur. Konuşmanın arkasından kanun teklifi komisyonda on beş dakikada incelenmiş ve Başbakan İsmet Paşa ile iki milletvekilinin birer konuşma yapmasından sonra hemen oylamaya geçilmiştir. Kanun, "Yeni Türk Harfleri'nin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun" adıyla aynı gün yani 1 Teşrinisani (Kasım) 1928 Perşembe günü 1353 kanun numarası ve oybirliğiyle kabul edilmiştir. 3 Kasım 1928 günü de 1030 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bu kanunun gerekçesi ve uygulanmasına dair açıklamalar ile maddeleri şu şekildedir: "Türk dili şimdiye kadar bünyesine uymayan

[26] **Cumhuriyet**; 2 Kasım 1928.

Levent Şahverdi Arşivi

Arap harfleriyle yazılıyordu. Arap harfi sistemi bir taraftan lisanımızın muhtaç olduğu seda-ı aynı harfleri ihtiva etmiyor, diğer cihetten Türk halkının hakkıyla telaffuz edemediği bir takım seslere malik bulunuyordu. Bu yüzden Türk dilini yazabilmek için uzun zaman muayyen kalıpları bellemek iztırarında kalıyor; hayali zihinde mevcut olmayan yeni bir kelimeyi doğru yazmak veya okuyabilmek için uzun uzadıya Arap ve Acem sarf kaidelerini bilmesi lâzım geliyordu.

Bu halin meydana çıkardığı zorluklar herkesçe malumdur. Medenî bir yazının mutarrid imlâya sahip olması iktiza ettiği halde eski yazı ile buna da imkân bulunmuyordu. Çünkü aslen Türk olan kelimelerin sedalı harflerle yazılması icap eylediği halde eski sarf sistemimizde bunun için kâfi işaret mevcut değildi. Mevcut sedalı harflerin ayrıca birer samet olması yazılan bir Türkçe kelimenin bile başka başka yollarda okunmasını iktiza ettiriyordu. Eski harf sistemi baki kaldıkça ecnebi aslından gelen kelimeleri gerek telâffuz ve gerek sarf itibarı ile lisana mâl etmek mümkün değildi. Bu sebeptendir ki, Türkçe'yi iyi yazabilmek ve yazılanı okuyabilmek için, öğrenilmesi uzun senelere muhtaç kaidelerle meşgul olmak iktiza ediyor ve yazı yazmak, doğru okumak ancak muayyen bir sınıfın imtiyazı haline geliyordu. Bu müşkülat yüzünden millet ve binaenaleyh bütün halk tarafından okunabilecek ve yazılabilecek bir lisan için icap eyleyen bir gramer vücuda gelemiyordu. Buna bir de eski Arap harflerinin Türk matbaacılığını nasıl ilerlemekten alıkoyduğu, telgraf gibi medenî vasıtaları kullanmakta milletimizi beyhude masraf ve zorluklara sürüklediği ilave olunursa eski harf sistemimizi değiştirmek zarureti meydana çıkar.

Bu sebeplere mebnidir ki; esasen millî lisanımızın bünyesine muvafık bir harf sistemi kabul etmek cumhuriyet hükümetinin programı iktizasından bulunuyordu. Türk dilinin bünyesine muvafık olmak üzere Latin esasından alınacak harfleri tespit eylemek için geçen sene Maarif Vekâleti'nde teşkil edilen dil heyetince esasları hazırlanan harf sistemi ile yapılan tecrübelerde, dilimizi en iyi bir tarzda yazması mümkün olduğu anlaşıldı. Kısa bir zamanda milletimizin bu harfleri kolaylıkla öğrenmeleri bu harf sisteminin lisanımızın bünyesine uygun olduğunu ayrıca meydana koydu. Binaenaleyh cumhuri-

Levent Şahverdi Arşivi

yet hükümeti artık tecrübe ile sabit olan Latin esasından alınan harf sistemimizin kanun halinde tespitini zarurî görmüş ve merbut lâyihayı bu maksatla teklif eylemiştir.

Türk harf sisteminin kolaylığı son aylar zarfında yapılan tecrübelerden anlaşıldığı için devlet dairelerinde hemen bu harflerle yapılacak müracaatların kabulü ve onun üzerine muamele ifası kabil olacaktır. Zaten yeni harfleri hemen tatbik eyleyerek lisanın yazılışındaki ikiliği bir an evvel kaldırmak ve yeni Türk harflerinin husule getireceği iyi neticeyi bir an evvel istihsal etmek lâzım geldiğinden kanunun kabulünden itibaren devletin bilcümle devair ve müesseselerinde ve şirket ve cemiyet ve hususî müesseselerde Türk harflerinin kabul olunacağı ve en geç 1929 Kânunusanisinde yeni Türk harflerinin devlet muamelâtına tatbik olunacağı ikinci ve üçüncü maddelerde tasrih edilmiştir. Ancak matbu cüzdan ve evrak ve sairenin yenisi tâb olunabilmesi için 1929 Haziranına kadar eski usulde yazılması idame edilmiştir.

Yeni harflerin halk arasında taammüm etmesi için birinci şart halkın en çok okumak zaruretinde bulunduğu eserlerin yeni harflerle neşredilmiş olmasıdır. Halk yeni neşriyatı eski harflerle takip imkânına malik oldukça yeni harflere bir an evvel alışmakta müsamaha gösterebilir. Bunun için 1928 Kânunuevvelinden itibaren levha, tabelâ, ilân, reklâm ve sinema yazılan muvakkat, gayri muvakkat bütün Türkçe gazete, risale ve mecmuaların Türkçe harflerle basılması ve yazılmasının mecburî olduğu dördüncü maddede gösterilmiştir. Yeni harflerin halk kitlesi arasında çabuk yayılmasını kolaylaştırmak için bu maddenin kabulü zaruridir.

Bununla beraber devlet dairelerine tahriren müracaatta bulunan halkın müşkülât çekmesine mahal kalmamak üzere 1929 senesi Haziranının birinci gününe kadar eski harflerle devlet dairelerine müracaatlarının kabulü muvafık görülmüştür. Aynı maksatla 1929 senesi ilk gününden itibaren Türkçe basılacak kitapların Türk harfleri ile basılması mecburiyeti beşinci maddede tasrih olunmuştur. Resmî ve hususî zabıtları tutacak kâtiplerin Türk stenografyasını öğreninceye kadar eski harflerle zabıt tutmaları tabiî olduğundan, bunun için

Levent Şahverdi Arşivi

1930 Haziranına kadar bu yolda zabıt tutulması tecviz edilmiştir. Kitap, kanun, talimatname, defter, cetvel, kayıt ve sicil gibi matbuaların yeniden tabı zamana mütevakkıf olduğundan bunlar 1930 Haziranına kadar kullanılacaktır. Nüfus kayıtları ve tapu kayıt senetleri ve mehakim sicil ve ilâmları ile mukaveleler ve muahedenâmelerin ve her nevi esham ve senetler gibi hukukî kıymeti haiz olan vesika ve paraların ve tezkere, kanun ve nizamnamelerin değiştirilmedikçe meri olması tabiî bulunduğundan yedinci madde bu suretle yazılmıştır.

Bilumum bankalar, imtiyazlı imtiyazsız şirketler, cemiyetler ve müesseseler de devlet dairelerine muvazi olarak en geç 1929 Kânunusanisinin iptidasından itibaren muamelâtını yeni harflerle yapacak ve yalnız 1929 Haziranına kadar buralara da halk tarafından eski harflerle müracaat caiz olabilecektir. Buralarda elde mevcut kitap, defter, cetvel, nizamname ve talimatnameler 1930 Haziranının başına kadar kullanılacaktır.

Okuma yazmanın kolaylıkla halk kitlesine yayılmasını ve lisanın istiklâlini temin eyleyecek olan Harf İnkılâbı'nın vücuda getireceği mes'ut neticeye muhakkak nazar ile bakan hükümet, merbut kanun lâhiyasını teklif eylemektedir."[27]

Madde 1- Şimdiye kadar Türkçe'yi yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Latin esasından alınan ve merbut cetvelde şekilleri gösterilen harfler (Türk Harfleri) unvan ve hukuku ile kabul edilmiştir.

Madde 2- Bu kanunun neşri tarihinden itibaren devletin bütün daire ve müesseselerinde ve bilcümle şirket, cemiyet ve hususî müesseselerde Türk harfleriyle yazılmış olan yazıların kabulü ve muameleye konulması mecburidir.

Madde 3- Devlet dairelerinin her birinde Türk harflerinin devlet muamelâtına tatbiki tarihi 1929 Kânunusanisinin (Ocak) birinci gününü geçemez. Şu kadar ki, evrak-ı tahkikiye ve fezlekelerinin ve ilâmların ve matbu muamelât cetvel ve defterlerinin 1929 Haziran iptida-

[27] **TBMM Zabıt Ceridesi**; C.5, TBMM Basımevi, Ankara 1928, s.9-11.

Levent Şahverdi Arşivi

sına kadar eski usulde yazılması caizdir. Verilecek tapu kayıtları ve senetleri ve nüfus evlenme cüzdanları ve kayıtları ve askerî hüviyet ve cüzdanları 1929 Haziran iptidasından itibaren Türk harfleriyle yazılacaktır.

Madde 4- Halk tarafından vaki müracaatlardan eski Arap harfleriyle yazılı olanlarının kabulü 1929 Haziranının birinci gününe kadar caizdir. 1928 senesi Kânunuevvelinin (Aralık) iptidasından (ilk gününden) itibaren Türkçe hususî veya resmî levha, tabelâ, ilân ve sinema yazıları ile kezalik Türkçe hususî, resmî bilcümle mevkut, gayr-ı mevkut gazete, risale ve mecmuaların Türk harfleriyle basılması ve yazılması mecburidir.

Madde 5- 1929 Kânunusani iptidasından itibaren Türkçe basılacak kitapların Türk harfleriyle basılması mecburidir.

Madde 6- Resmî ve hususî bütün zabıtlarda 1930 Haziranı iptidasına kadar eski Arap harflerinin stenografi makamında istimali caizdir. Devletin bütün daire ve müesseselerinde kullanılan kitap, kanun, talimatname, defter, cetvel, kayıt ve sicil gibi matbuaların 1930 Haziranı iptidasına kadar kullanılması caizdir.

Madde 7- Para ve hisse senetleri ve bonolar ve esham ve tahvilât ve pul ve sair kıymetli evrak ile hukukî mahiyeti haiz bilcümle eski vesikalar değiştirilmedikleri müddetçe muteberdirler.

Madde 8- Bilumum bankalar, imtiyazlı ve imtiyazsız şirketler, cemiyetler ve müesseselerin bütün Türkçe muamelâtına Türk harflerinin tatbiki 1929 Kânunusanisinin birinci gününü geçemez. Şu kadar ki, halk tarafından mezkûr müesseselere 1929 Haziranı iptidasına kadar eski Arap harfleri ile müracaat vaki olduğu takdirde kabul olunur. Bu müesseselerin ellerinde mevcut eski Arap harfleri ile basılmış defter, cetvel, katalog, nizamname ve talimatname gibi matbuaların 1930 Haziranı iptidasına kadar kullanılması caizdir.

Madde 9- Bütün mekteplerin Türkçe yapılan tedrisatında Türk harfleri kullanılır. Eski harflerle matbu kitaplarla tedrisat icrası memnudur.

Levent Şahverdi Arşivi

Madde 10- Bu kanun neşri tarihinden itibaren muteberdir.

Madde 11- Bu kanunun ahkâmını icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.[28]

Bu kanunun kabulünden hemen sonra Sivas Milletvekili Rahmi Bey Atatürk'e Yeni Türk Harflerinin altın bir levha üzerinde yazılıp sunulmasına dair bir önerge vermiş ve bu önerge de aynı oturumda kabul edilmiştir.

Kanunun kabulünden sonra Başbakanlık tarafından kanun sureti bir tamimle bütün devlet dairelerine gönderilmiş ve buna göre işlem yapılması istenmiştir. Söz konusu tamimde şöyle denilmiştir: "Türk harflerinin kabul ve tatbikine mütedair olup Başvelâlet-i Celileden 04.11.1928 tarih ve 3035 nolu tezkereye merbut bulunan ve BMM Meclis-i Umumiyesince kabul ve Reisicumhur Hazretlerinin tasdikine iktizam eden 1353'nolu kanunun bir sureti leffen irsal kılınmıştır. Münderecatına tevfikan farz-ı muamele olunması tamimen tebliğ olunur efendim.[29]

Bu kanunla kabul edilen Latin harflerinin Türkçe'ye uydurulması için yapılan teknik çalışmalar sırasında şeklen Osmanlı Türkçesi'nin heterojen yapısını yansıtmasına dikkat edilmiştir. Mesela aynı Latin harfi, değişik Arapça harfleri karşılar şekilde tasarlanarak, birden fazla ses için kullanılmıştır. Yine öz Türkçe sözcüklerin varlığını olabildiğince yenilemek için tasarlanmış ve kesin bir fonetik edebiyat ilkesine oturtulmuştur. Böylelikle tamamen Türkçeleşmemiş Arapça ve Farsça sözcüklerin etimolojisi, yapısı ve çekimleri de Latin tarzına göre yapılmaya başlamıştır.[30]

Yeni harflerin kısa sürede öğrenilmesi aynı zamanda harflerin benimsenmesini sağlayacaktı. Bu uygulamayla ilgili farklı görüş ve en-

---

[28] **TBMM Kanunlar Mecmuası**; C. 7, TBMM Matbaası, Ankara 1929, s.1-2., **Cumhuriyet Arşivi;** Tarih: 02.10.1928, Dosya: M94, Fon Kodu: 230.0.0.0, Yer No: 149.56.8.

[29] **Cumhuriyet Arşivi**; Tarih: 10.11.1928, Fon Kodu: 51.0.0.0, Yer No: 3.18.2.

[30] Uriel Heid; **Türkiye'de Dil Devrimi**, Çeviren Nejlet Öztürk, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2001, s.23.

Levent Şahverdi Arşivi

dişeleri de ortadan kaldıracağı için önemliydi. Bu önemi sebebiyle harflerin benimsenmesi ve yaygınlaştırılması çalışmalarını organize etmek ve yürütmek üzere İstanbul'da bir İrsalât Bürosu açılmıştır. Konuyla ilgili 03.01.1929 tarihli Bakanlar Kurulu kararında; "Yeni harflerin tamimi faaliyetini tanzim etmek üzere İstanbul'da tesis olunan İrsalât Bürosu'na ait merbut kadronun tatbiki Maarif Vekâletinin 18.12.1928 tarih ve 12739 numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi ve Maliye Vekâletinin 31.12.1928 tarih ve 15169 / 235 numaralı mütalaânamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 03.01.1929 tarihli içtimaında tasvip ve kabul olunmuştur." denilmiştir.[31]

Bu kanunun kabulüyle ilgili şu değerlendirmeyi yapabiliriz: Yeni Türk harfleri geriye dönüşü imkânsız biçimde hayatımıza yerleşmiştir. Ancak kanun ve uygulanmasıyla ilgili zaman zaman çeşitli tartışmalar gündeme gelmiş hatta günümüze kadar değişik amaçlarla farklı platformlarda devam etmiştir. Mesela bir kısım tutucular kanun ve yeni harflere karşı özelikle dînî gerekçelerle çeşitli eleştiriler getirirlerken, bazı radikal ve ilerici çevreler de daha çok Türkiye tarihine ilerici ve bilimsel bir yorumla yaklaşma çabasından dolayı, birincil tarih kaynaklarına yönelmekte sıkıntı çektikleri için tepki göstermektedirler.[32] Hâlbuki Latin harflerini almak aklın, mantığın ve bilimsel sonuçların bir gereğidir. Akıl, mantık ve bilimin doğruları üzerine inşa edilmiş olan cumhuriyetin, bu alfabeyi değiştirmesi doğası gereğidir ve başka her hangi bir kasıt yoktur. İslam harfleri diye adlandırılan Arap harfleri bu durumu sebebiyle değil, tarih boyunca Türklerin bir çok kez yaptıkları gibi pragmatik gerekçelerle değiştirilmiştir. Tıpkı Arap harflerinin kabulünde olduğu gibi içinde bulunulan şartların bir gereği ve akıl, mantık ve bilimsel gerçeklere uygun olarak.

---

[31] **Cumhuriyet Arşivi**; Tarih: 03.01.1929, Sayı: 7518, Dosya: 147-8, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 1.11.28.

[32] İlber Ortaylı; *Tarihsel ve Toplumsal Nedenleriyle Harf Devrimi*, **Atatürk Dönemi'nin Ekonomik ve Toplumsal Tarihi İle İlgili Sorunlar Sempozyumu**, İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Derneği Yayını, İstanbul 1977, s.407.

Levent Şahverdi Arşivi

Ayrıca Harf İnkılâbı'na şüpheyle bakan bazı çevrelerin kasıtlı olarak dile getirdiğinin aksine, Arap harfleri İslam harfleri değildir. Kur'an'ın Arapça yazılmış olmasından başka İslamiyet'le bir alâkası yoktur.

Eğer Arap harfleri gerçekten İslam harfleri olsaydı şer'i hükümlerle yönetilen Müslüman Osmanlı İmparatorluğu'nda, aydınlarımız uzunca bir süre Arap harfleriyle ilgili bir tartışmanın içinde olurlar mıydı? Bu harfler, o dönmelerde bile tartışıldığına ve Müslüman Osmanlı Türklerinin İslamiyet'e bakışından şüphe etmediğimize göre, mantıklı olan Arap harflerinin de tıpkı diğerleri gibi sadece bir yazı aracı olduğunu kabullenmektir.

3.3. Harf İnkılâbı Kanunu'nun Uygulanması

1 Kasım 1928 tarih ve 1353 numaralı kanunun kabulünden sonra ilk etapta uygulanmasına dair toplumun farklı kesimlerinde farklı görüşler hatta endişeler söz konusu olmuştur. Aslında daha kanunun kabulünden önce konuyla ilgili bizzat Atatürk'ün de içinde bulunduğu çok ciddî çalışmalar yapılmıştı. Fakat özellikle yeni yazının ne kadar zamanda bütün ulusa mâl edileceği hususunda tam bir plân, program veya bir ortak düşünce mevcut olamamıştı. Kanunda gerekli açıklamalar yapılmış ve tedbirler alınmıştı ama yine de farklı görüş ve endişeler vardı. Örneğin Dil Encümeni üyesi Falih Rıfkı daha önce; "Yeni Türk harfleriyle tekmil mekteplerde tedrisat için beş yıllık bir zamana ihtiyaç bulunduğunu" yazmıştı. O dönemde bundan daha kısa bir geçiş dönemi öngörülmüyordu. Yakın tarihe bakıldığında da Arnavutlar Arap yazısından Latin yazısına geçiş için otuz yılı aşkın bir zaman harcamışlardı. Dolayısıyla Türkiye'de de Dil Encümeni üyeleri bile en az beş yılda yeni yazıya geçilebilir görüşünü savunuyorlardı.[33] Haliyle bu durum kanunun uygulanmasıyla ilgili bazı endişeleri beraberinde getirmişti.

Bunun üzerine 05 Kasım 1928 tarihinde kanunun uygulanması ve yeni Türk harflerinin kullanılmasıyla ilgili Başbakanlıktan Müsteşar

[33] Bilal N. Şimşir; **a.g.e.,** s.95-96.

Levent Şahverdi Arşivi

imzasıyla Hazine-i Evrak Muavinliğine bir yazı gönderilmiştir. Bu yazıda; "Başvekâletin bütün muamelât ve muhaberatına 1 Teşrinisâni 1928'den itibaren yeni Türk harfleriyle başlanmış olduğundan, şubenizce de bundan sonra yeni harflerin istimali lüzumu beyan olunur efendim." ifadelerine[34] yer verilmiştir. Aslında daha bu tarihte Başbakanlıktan yazılan söz konusu yazı kanunun uygulanması noktasındaki kararlılığın bir ifadesidir.

Hükümetin teklifi ve kanun maddeleri de şöyledir:

1928 Sene-i maliyesi Maarif Vekili bütçesine tahsisatı fevkalade itasına ve muhtelif devair bütçelerine mevzu tahsisattan bazılarının imhasına dair kanun lâyihası:

Madde 1- 1928 sene-i maliyesi Maarif Vekili bütçesinde (Yeni Türk harflerinin istilzam eylediği masraf namı ile yeniden açılan (718)'inci fasla 400.000 lira tahsisatı fevkalade olarak vazolunmuştur.

Madde 2- Muhtelif devairin 1928 sene-i maliyesi bütçelerin merbut cetvelde muharrer fasıl ve maddelerinden cem'an dört yüz bin liralık tahsisat imha kılınmıştır.

Madde 3- Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 4- Bu kanunun ahkâmını icraya Maliye Vekili memurdur.[35]

Kanunun kabulüyle yeni harflerin uygulanması sırasında karşılaşılabilecek maddî sorunlar ortadan kaldırılmıştır. Bundan sonra Harf İnkılâbı kanunun uygulanmasına dönük var olan farklı görüş ve endişelerin dikkate alınmaması noktasında daha kararlı bir tutum sergilenmeye başlanmıştır. Örneğin Harf İnkılâbı kanununun uygulanmasıyla ilgili bizzat kanun metninde öngörülen tarihlerden geri adım atılmamıştır. Bunda özellikle Atatürk'ün bu konudaki kesin tavrı etkili olmuştur.

---

[34] **Cumhuriyet Arşivi**; Tarih: 07.11.1928, Dosya: 1476, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 144.32.6.

[35] **TBMM Zabıt Ceridesi**; **a.g.e.,** s.3-4.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye'nin modern dünya koşulları içinde çok cüretkâr bir denemesi olarak değerlendirilebileceğimiz bu kanunla, eski harflerin yerini Latin esasından gelen Türk harfleri alırken, bunun ilk uygulaması olarak da, kanunun 4. maddesinde öngörüldüğü üzere 1 Aralık 1928 tarihinden başlayarak bütün Türkçe gazete ve dergiler yeni Türk harfleriyle çıkarılmaya başlanmıştır. Bu uygulamayla ilgili Cumhuriyet gazetesinin 2 Aralık günkü sayısında "Dün gazeteler nasıl okundu?" başlığıyla verilen haberde; "Dün sabah halk büyük bir alâka ve merakla gazetelere sarıldı. Fotoğrafçılarımızın tespit ettikleri bu resimler, dünkü tarihi manzaralar itibarıyla dikkate şayandır. Halkın bu alâka ve merakı Harf İnkılâbının istikbali için fali hayırdır, katiyen imanımız vardır ki, Harf İnkılâbının nûra ve yükselmeye doğru olan bu hamlesi de en az zamanda en kati zaferini kazanacaktır." ifadelerine yer verilmiştir.[36]

Yine kanunun 5. ve 8. maddeleri gereği 1 Ocak 1929 tarihinden itibaren devlet daireleri, şirketler, bankalar, dernekler ve kurumların Türkçe işlemlerinde Türk harflerini kullanmaları, Türkçe basılacak kitapların Türk harfleriyle basılması zorunluluğu uygulamaya konulmuştur. Ayrıca 4. maddede vurgulandığı gibi eski harflerle halk tarafından yapılacak başvurular 1 Haziran 1929'dan sonra kabul edilmemiş, bütün okullarda Türkçe yapılan öğretimde Türk harflerinin kullanılması zorunlu kılınmış ve eski harflerle basılmış kitaplarla öğretim yasaklanmıştır.[37]

---

[36] **Cumhuriyet**; 2 Aralık 1928.

[37] Herhangi bir karışıklık ya da yanlış anlamaya meydan vermemek için bir istisnaî durumu izah etmekte fayda vardır. O da ders kitapları dışında kalan ve Harf İnkılâbından önce basılan bazı eski yazı ihtisas kitaplarının satılmasına Bakanlar Kurulu kararıyla daha sonra da müsaade edilmiş olduğudur. Konuyla ilgili olarak 19.03.1933 tarihli Bakanlar Kurulu kararında aynen şöyle denilmiştir: "Türk harflerinin kabulüne dair olan 1353 sayılı kanunun neşrinden evvel Arap harfleriyle bastırılmış olan ve tahsisatının darlığı yüzünden yeniden bastırılmalarına imkân olmayan ilişik listede yazılı hukuka ait kitapların, mektep kitabı olmaması adli sahada yapılan değişmenin alakalılarca iyi anlaşılmasına yarayacağı cihetle satılmalarında mahzur görülmediği bildirildiğinden, isteyen ihtisas sahiplerine satılması, Adliye Vekilliğinin 12.04.1932 de yazılan 262 / 8 sayılı tezkeresi ve Maarif Vekilliğinin 13.03.1933 te yazılan 813 sayılı mütalânamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 19.03.1933 toplantısında kabul olunmuştur." (**Cumhuriyet Arşivi**; Tarih: 19.03.1933, Sayı: 14034, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 34.18.17.)

Levent Şahverdi Arşivi

Bu anlayışa uygun atılmış bir başka adım da bütün resmi dairelerin kâğıtlarının başlıklarını yeni harflerle değiştirmeleri için yayınlanmış olan tamimdir. Söz konusu yazıda; "Kânunuevvel bidayetine kadar bütün devair-i resmi kâğıtlarının başlıklarını yeni harflerle tahvil edeceklerdir. Fazla miktarda damgalı olanlar sahifenin arka tarafına yeni harflerle damgalarını bastıracak ve bu sahife kâğıtları sarf olunacaktır. Ahkâmına tesviye muamelesi rica olunur efendim." şeklinde ifadeler yer almıştır.[38]

Merkezdeki bu kararlı tutum taşraya da aynen yansımıştır. Kanunun uygulanması konusunda titiz davranılması gerektiğine davranmayanların ne gibi cezalara çarptırılacaklarına dair Ödemiş Kaymakamı M. Recai imzasıyla yazılmış bir resmi yazı söylediğimize bir örnektir. Bu yazıda Şura-yı Devlet tarafından 2. maddede bildirilen görüşe de uygun olarak şöyle denilmiştir: "Kanunun 4. maddesi mucibince Kânunuevvelden itibaren hususi, resmi levha ve tabela ilan vesairenin Türk harfleriyle yazılmaya başlanması lazım iken ötede beride hala eski levhalar bulunduğu Dâhiliye Vekâlet-i Celilesinden iş'ar buyrulmuştur. Kanunun harfiyen tatbikine itina edilmesi ve bu kabil levhaların derhal kaldırılması ve kanun hilafına hareket edenler hakkında da muamele-i kanuniye ifası tekrar tebliğ olunur efendim.

Vilayât-ı Celilenin 928 tarih ve 28100 numaralı emirname zeyli grafilerin sureti baladadır. Emrin harfiyen tatbiki tamim ve rica olunur efendim.

Baladaki telgrafın bilumum ağır ceza müdde-i umumiliklerine gönderildiği ayrıca malumat tebliğ olunur efendim.

1- Yeni Türk harfleri kanununun 4. maddesi 1 Kânunuevvel 1928 tarihinden evvel tatbike geçmiştir. Resmi ve hususi makamlarla eşhas hakkında hükümlerin yerine getirilmesine ehemmiyet verilmesi lazımdır. Hilafında hareket vukuunda ceza kanununun 526. maddesi mucibince muamele edilmesi ehemmiyetle tebliğ olunur.

---

[38] **Cumhuriyet Arşivi**; Tarih: 24.11.1928, Fon Kodu: 51.0.0.0, Yer No: 5.46.8.

Levent Şahverdi Arşivi

2- İşbu tamimin daire-i kazanız dâhilindeki müdde-i umumiliklere telgrafla gönderilmesi mercudur."[39]

Yeni kanunun uygulanması konusundaki hassasiyetin bir göstergesi de 23.12.1931 tarihli Bakanlar Kurulu kararıdır. Bu karar Arap harflerinin kesinlikle kullanılmaması ve bu harflerle eğitim-öğretim yapılmamasına dairdir. Söz konusu kararda; "Arap harfleriyle tedrisat yapmak için gizli veya alenî dershane açanlara dair tanzim olunan merbut talimatnamenin meriyete vaz'ı; Maarif Vekâletinin 21.07.1931 tarih ve 1750 numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 23.12.1931 tarihli içtimaında tasvip ve kabul olunmuştur." denilmiştir.[40]

Bu konuda bir başka gelişme de Dâhiliye Vekâleti'nce daha önce Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki hakkındaki kanuna muhalif hareketlere meydan verilmemesine dair genelgeye yayınlanmasına rağmen bu harflerin kullanılmaya devam edilmesinin tespiti üzerine alınan yeni tedbirdir. Dâhiliye Vekâleti Arap harflerinin bazı memurlar tarafından hâlâ kullanılmakta olduğunun tespiti üzerine 28.11.1932 tarihinde vilayetlere yine bir genelge göndermiştir. Söz konusu ikinci genelgede de devlet memurlarının bütün muhaberelerini Türk harfleriyle yapmalarının temin ve kontrol edilmesi istenmiştir. Bu genelge Türk harflerinin kullanılması konusundaki hassasiyetin sürdüğü ve bu konuya verilen önemin devam ettiğinin bir göstergesidir. Aynı konudaki bu ikinci genelgede; "Başvekil Paşa Hazretlerinin son seyahatlerinde teftiş buyurdukları hükümet hairelerinin bazılarında evrak arasında Arap harfleriyle yazılmış notlara tesadüf buyurdukları hatta emirlerine cevap verilirken yine Arap harfleriyle tutulmuş not defterlerine istinat eden bazı yüksek makamlara rast geldikleri, jandarma karakollarında ise muhaberatın Arap harfleriyle yazılmak usulünden henüz sarf-ı nazar edilmediğinin anlaşıldığı Birinci U. Müfettiş İbra-

[39] **Cumhuriyet Arşivi**; Tarih: 10.12.1928, Fon Kodu: 51.0.0.0, Yer No: 5.46.12.

[40] **Cumhuriyet Arşivi**; Tarih: 23.12.1931, Sayı: 12073, Dosya: 147-22, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 24.81.15.

Levent Şahverdi Arşivi

him Tali Beyefendi tarafından mıntıkaları dâhilindeki vilayetlere yazılıp bir sureti vekâlete gönderilen tamimden anlaşıldı.

Türk Cumhuriyeti'nin en mühim inkılâp hareketlerinden biri olan Harf İnkılâbı'nın vatanın her tarafında teammüm etmesi için memurlarımızın rehberlik ve haklı bir asabiyet ve titizlikle bu ehemmiyetli işi takip etmeleri lazım gelirken bilakis kendilerinin bu eski itiyatta devam etmeleri katiyen tecviz edilemez. Vali beyefendilerin bu bapta yazılan 11.1.1930 tarihli tamim münderecatının tamamen tatbikine itina etmelerini ve bizzat takibat yaparak memurlara bütün muhaberelerini yeni harflerle yapmak mecburiyetinde olduklarını anlatmalarını ve hilafında hareket edenler hakkında 1 Teşrinisani 1928 tarih ve 1353 nolu kanunun hükümlerini şiddetle tatbik etmelerini, hâsılı inkılâp prensiplerinin tatbikinde son derece hassasiyet göstermelerini bir kere daha rica ederim." denilmiştir.[41]

Sonuç

Harf İnkılâbı; ileriye dönük kalıcı sonuçlarıyla Türkiye Cumhuriyeti'ni ilelebet yaşatma hedefini gerçekleştirebilmek adına temel inkılâplardan birisidir. Çünkü Atatürk'ün de belirttiği üzere; iyi eğitim görmüş bilinçli bir toplum, Cumhuriyet rejiminin yerleşmesi ve yaşaması için son derece önemlidir. Böyle bir toplumun inşası, öncelikle okuma ve yazmanın kolay öğrenilebileceği bir alfabe ile mümkündür. Bu doğrultuda gerçekleştirilen Harf İnkılâbı, çağdaş Türk toplumunun oluşturulabilmesi konusunda önemli bir görevi üstlenmiş ve bundan sonra zaman içerisinde okuma yazma oranı artmıştır.

Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği için zaruri gördüğü bu inkılâbı, o dönemde bazı aydınların çeşitli gerekçelerle karşı çıkmasına rağmen gerçekleştirmiştir. Özellikle Harf İnkılâbının, İslam dünyasıyla bağlarımızı koparacağını ileri süren bu aydınlar, böylelikle medeniyetimizin yüzlerce yıllık birikiminden de kopacağımızı ile-

[41] **Cumhuriyet Arşivi**; Tarih: 06.12.1932, Dosya: 14714, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 144.32.14.

Levent Şahverdi Arşivi

ri sürerek, bunun gerçekleştirilmemesi gerektiğini savunuyorlardı. Hatta bir adım daha ileri giderek buna karşı bir duruş sergiliyorlardı.

Ancak, Atatürk buna rağmen kararlı duruşundan en küçük bir taviz vermemiştir. Harf İnkılâbını çağdaşlaşma yolunda atılacak en önemli adımlardan birisi olarak görerek, bunu gerçekleştirirken işi şansa bırakmamak adına her türlü detayı düşünmüştür. Kendisi bizzat bütün çalışmaların içinde yer almış ve bu bağlamda yurt gezilerine de çıkarak halka yeni harfleri öğretmiştir. Böylelikle milleti de bu işin içine katarak, yapılacak inkılâbı millete mal etmiştir.

Harf İnkılâbı; 1 Kasım 1928'de kabul edilip 3 Kasım'da yürürlüğe giren 1353 numaralı kanunla gerçekleştirilmiştir. Bu inkılâp başta Cumhuriyet rejimi olmak üzere diğer inkılâpların da teminatıdır. Çünkü inkılâpların yaşayabilmesi onları benimseyecek kitlenin varlığına bağlıdır. Bu da, ancak eğitim yoluyla inkılâpları benimsemiş kişilerin yetiştirilmesiyle mümkün olacaktır. Harf inkılâbı da bu işlevi görecek tek araçtır.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV BELGELERİ

1.1. BAŞBAKANLIK DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ CUMHURİYET ARŞİVİ KATALOGLARI

Tarih: 02.10.1928, Dosya: M94, Fon Kodu: 230.0.0.0, Yer No: 149.56.8.

Tarih: 07.11.1928, Dosya: 1476, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 144.32.6.

Tarih: 10.11.1928, Fon Kodu: 51.0.0.0, Yer No: 3.18.2.

Tarih: 24.11.1928, Fon Kodu: 51.0.0.0, Yer No: 5.46.8.

Tarih: 10.12.1928, Fon Kodu: 51.0.0.0, Yer No: 5.46.12.

Tarih: 03.01.1929, Sayı: 7518, Dosya: 147-8, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 1.11.28.

Levent Şahverdi Arşivi

Tarih: 23.12.1931, Sayı: 12073, Dosya: 147-22, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 24.81.15.

Tarih: 06.12.1932, Dosya: 14714, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 144.32.14.

Tarih: 19.03.1933, Sayı: 14034, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 34.18.17.

2. GAZETELER

Cumhuriyet; 2 Aralık 1928.

Cumhuriyet; 2 Kasım 1928.

Akşam; 1 Eylül 1928.

Hâkimiyet-i Millîye; 27 Haziran 1928

3. KİTAPLAR VE KİTAP BÖLÜMLERİ

Ergün, Mustafa; **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ocak Yayınları, Ankara 1997.

Eroğlu Hamza, Gönülal İsmet, Arıkan Muzaffer; **Atatürk ve Türk Toplumu**, Türkiye Zirai Donatım Kurumu Yayınları, Ankara 1981.

Heid, Uriel; **Türkiye'de Dil Devrimi**, Çeviren Nejlet Öztürk, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2001.

İnan, A. Afet , **M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları**, TTK Yayınları, Ankara 1983.

İnan, A. Afet ; *Ellinci Yılında Türk Harf Devrimi*, **Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, TTK Basımevi, Ankara 1991.

Jaschke, Gotthard; **Yeni Türkiye'de İslamlık**, Çeviren Hayrullah Örs, Birinci Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1972.

Kansu, Mazhar Müfit ; **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C.I, 3. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 1988.

Korkmaz, Zeynep; *Atatürkçü Düşüncede Türk Dilinin Yeri*, **Atatürk'ün Düşünce Yapısı ve Türkiye**, (Seçilmiş Makaleler), Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.

Paçacıoğlu, Burhan; **Sivas Basınında Harf İnkılâbı**, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Önder Matbaacılık, Sivas 1990.

Levent Şahverdi Arşivi

Sonnenhol, Gustov Adolf; *Günümüzde Atatürk Kültür Devrimi ve Gelişim*, **Mustafa Kemal Atatürk** 1881-1981, Çeviren Murat Ünlü, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997.

Şimşir, Bilal N.; **Türk Yazı Devrimi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

TBMM Kanunlar Mecmuası; C. 7, TBMM Matbaası, Ankara 1929.

TBMM Zabıt Ceridesi; C.5, TBMM Basımevi, Ankara 1928.

Tüfekçi, Gürbüz D.; **Atatürk'ün Düşünce Yapısı,** 2. Baskı, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yıl Armağanı**,** Tes-İş Federasyonu Yayınları, Ankara 1981.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri 1923 – 1960; C.I, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1978.

Velidedeoğlu, Hıfzı V.; **Millî Mücadele Anılarım**, 2. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul 1983.

4. MAKALELER VE BİLDİRİLER

Akalın, Şükrü Haluk; *Cumhuriyet Döneminde Türkçe*, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Akyüz, Yahya; *Atatürk'ün Eğitim Düşüncesinin Kökenleri*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt VIII, Sayı 23, Ankara 1992.

Taneri, Aydın; *Atatürk ve Harf İnkılâbı*, **Millî Kültür**, Sayı 63, Aralık 1988.

Ortaylı, İlber; *Tarihsel ve Toplumsal Nedenleriyle Harf Devrimi*, **Atatürk Dönemi'nin Ekonomik ve Toplumsal Tarihi İle İlgili Sorunlar Sempozyumu**, İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Derneği Yayını, İstanbul 1977.

Ortaylı, İlber; *Harf Devrimi Üzerine Bir Değerlendirme*. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C5, İletişim Yayınları.

Levent Şahverdi Arşivi

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA İLKESEL YAKLAŞIMLAR VE UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Fahri YETİM*

ÖZET

Milli Mücadele'nin diplomasi boyutu başlı başına bir araştırma konusudur. Bu konuda birçok inceleme de yapılmıştır. Ancak yapılan çalışmalarda görülen önemli eksikliklerden biri de, konunun tarihsel bağlamından kopuk bir şekilde, daha çok içe dönük bir üslupla ele alınması sonucu ortaya çıkan perspektif sorunu olmuştur. Bu durum, Türk ulus devletinin kuruluşuyla sonuçlanan Milli Mücadele'nin 20. yüzyılda bağımsızlık hareketleri içindeki konumunu ve özgün niteliklerini anlamayı güçleştirmektedir. Modern zamanlar içinde dünya sisteminin oluşumunda temel belirleyici enstrümanlardan ikisi olan savaş ve diplomasi unsurlarının birbirini tamamladığı bir tarihsel kesitte ortaya çıkan Milli Mücadele'de, sonuca gidilirken belirli ilkesel yaklaşımlardan hareket edilmiştir. Doğu/Batı dünyasının yeniden tanımladığı bu dönemde Milli Mücadele'nin hedefleri doğrultusunda askeri mücadelenin yanında, dış politikada da diplomasi cephesi silahları optimal bir verimlilikle kullanılarak sonuç alınmaya çalışılmıştır. Tam bağımsızlık ve uluslararası alanda eşitlik odaklı olarak belirlenen bu ilkelere sadık kalınarak verilen mücadele ve yürütülen diplomatik faaliyetler sonucunda Milli Mücadele'nin temel hedefleri tutturulmuş ve bağımsız Türk devletinin kuruluşu gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada; Milli Mücadele'nin özgün taraflarından birini oluşturan dış politika uygulamalarındaki bazı ilkesel yaklaşımlara yer verilerek, konunun çok cepheli taraflarına dikkat çekilmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Milli Mücadele, Türk Dış Politikası, Emperyalizm, Tam bağımsızlık.

* Yrd. Doç. Dr. Eskişehir Osmangazi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Levent Şahverdi Arşivi

APPROACHES OF PRINCIPLE AND SAMPLE PRACTICES IN TURKISH FOREIGN POLICY DURING THE WAR OF NATIONAL SALVATION

ABSTRACT

The diplomatic aspect of the Turkish national war of salvation is a topic of separate research. There are lots of researches done on this field. One of the defects of these researches is their inward perspective deprived of historical context. This deficiency makes the comprehension of the place and unique attributes of the Turkish national struggle within the wars of liberty of the 20th century almost impossible. The Turkish national strugle is known to have resulted in the establishment of a Turkish national state. War and diplomacy are among the most important instruments of modern world systems, whereas the Turkish national struggle broke out during a historical timespan when war and diplomacy converged and complemented eachother. Some approaches of principle, on the other hand, became a starting point in the course of events in Turkish national struggle. As a result of the diplomatic activities conducted in accordance with these principles centered around the idea of absolute liberty and global equality, the principal objectives of the Turkish national struggle could be attained.

In this research, the approaches of principle and sample practices allowing a better conception of the unique attributes of the Turkish foreign policiy are examined. In doing so, the multi-faceted aspect of the topic is tried to be highlighted.

Key Words: National Struggle, Turkish Foreign Policy, Imperialism, Absolute liberty.

Levent Şahverdi Arşivi

Giriş

Milli Mücadele dönemi Türk dış politikasıyla ilgili elimizde oldukça geniş bir literatür bulunmasına rağmen konunun tüm yönleriyle tam olarak incelendiğini iddia etmek kolay değildir. Bu konuya ilişkin yapılan çalışmalarda dikkati çeken noktalardan biri de, genellikle Milli Mücadele'nin tarihsel bağlamından soyutlanarak ele alınması nedeniyle ortaya çıkan bulguların salt Milli Mücadele ekseninde değerlendirilmesi, dolayısıyla elde edilen sonuçların yine dar bir çerçeveye oturtulmasıdır. Bunun yanında, Milli Mücadele dönemi dış politikasına ait yapılan çalışmalar genellikle içe dönük bir üslupla ele alınmış, bunun sonucunda da konunun dünya tarihinin geldiği yeni dönem boyutu göz ardı edilmiştir. Her ne kadar Milli Mücadele ve dış politika konusu değişik boyutlarıyla ele alınarak belgesel nitelikli çalışmalarla sergilenmeye çalışılıyorsa da, sözünü ettiğimiz tarihsel bağlam sorunu dolayısıyla genel olarak yapılan çalışmaların bir perspektif sorunu taşıdıklarını kabul etmek gerekir.

Her şeyden önce konu, 1914'te Birinci Dünya Savaşıyla başlayan ve 1945'lere dek sürecek olan yeni sömürgecilik eksenine oturtulmalıdır. Bu dönem, dünya tarihinde İngiliz mandacılık sistemiyle çözümsüzlük modelinin hayata geçirilmeye çalışıldığı bir dönemdir. Yine bu dönem, Batı yayılmacılığının doruk noktasına ulaştığı ve çözümsüzlükleri de bağrında barındıran yeni bir dünyadır. Bu yeni dönemde Avrasya, Orta Doğu ve Afrika düzlemi itibarıyla bu gelişmelerden belki de kendi iradesiyle yönünü çizen tek bölge ülkesi Türkiye olmuştur. Zira Birinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlığını kazanan ülkelerin, Türkiye hariç hemen hepsi mandacılıktan gelmiştir.

Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele bir bütündür. Aynı savaşın iki evresidir. Emperyalizme karşı direnen, ilk aşamada yenik düşen ama yılmadan kavgasını sürdüren bir ulusun, Cumhuriyet Türkiye'si ile sonuçlanan bir başkaldırısıdır. Hatta Türk ulus devletinin kuruluşu açısından bakıldığında Milli Mücadele'nin, 1912-1923 tarihsel kesiti içinde değerlendirilmesi gerekir. Olgusal çerçeveden bakıldı-

Levent Şahverdi Arşivi

ğında ise, Birinci Dünya Savaşı'nın sonucuyla başlayan, imparatorlukların çözüldüğü, esas itibarıyla 19. yüzyılda ortaya çıkan ulus-devlet anlayışının yükselişe geçtiği bir dönemin göz önünde bulundurulması gerekir. Bu döneme bir bütün olarak Türkiye açısından bakıldığında, Karpat'ın da belirttiği gibi Birinci Dünya Savaşı, yapısı ve sonucu itibarıyla tarihsel ömrünü tamamlamış bir imparatorluktan; modern, bağımsız bir ulus devlete geçişi getirmesi dolayısıyla aslında kılık değiştirmiş bir zafer olarak da görülebilir[1]. Büyük iniş ve çıkışlarla geçirilen bu dönem sonunda Osmanlı İmparatorluğu tarihe karışırken, tarihsel gerçekliğin bir gereği olarak da görülebilecek bağımsız, müstakil bir Türk ulus devleti kurulmuştur. Kuşkusuz bu sonucun elde edilmesinde kazanılan askeri zaferlerin payı çok büyüktür. Fakat özellikle Milli Mücadele döneminde, savaş yönteminin yanında buna paralel olarak yürütülen diplomasi faaliyetleri sonucunda yeniden tanzim edilen Türk dış politikasının da aynı şekilde önemi büyüktür. Hatta uluslararası ilişkiler açısından bakıldığında diplomasi cephesinde verilen mücadelenin bir kat daha fazla önem arz ettiği ileri sürülebilir. Askeri mücadele, önemi asla hafife alın(a)mayacak olmakla birlikte nihayetinde diplomasiye zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla bağımsız Türkiye devletinin ortaya çıkmasında mevcut dünya konjonktürü bağlamında ilkesel yaklaşımlarla yürütülen dış politika faaliyetlerinin önemine bu açıdan da bakmak gerekir.

Kuramsal açıdan bakıldığında Türk dış politikasında Asya, Orta Doğu/İslam, Batı boyutlarını içeren bir kültürel boyut; imparatorluk mirasını da belli ölçülerde hissettiren tarihsel boyut; jeostratejik konum ve buna bağlı olarak gündeme gelen bölgesel güvenlik perspektiflerini içeren stratejik boyut ve tarihsel, aktüel ve ideolojik yönleri olan içyapısal boyut gibi unsurlar bulunmaktadır[2]. İlkesel olarak gerçekçilik, hukuka bağlılık, milli siyaset, yurtta sulh cihanda sulh prensipleri ile yürütülen Türk dış politikasının temel amaçları ise,

[1] Kemal H. Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, İstanbul 2010, s.163.
[2] Ed: Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, C.I, İstanbul 2002, s.20-28.

Levent Şahverdi Arşivi

Milli Mücadele dönemi itibarıyla "milli" bir devlet kurmak, tam bağımsızlık, taklitçi olmayan bir demokratlaşma ve modernleşme (batılılaşma), mazlum milletlere örnek olmak ve milletlerarası daha adil bir düzen şeklinde özetlenebilir[3].

Tarihsel perspektiften bakıldığında Türk dış politikasında özellikle son yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun çok uluslu yapısını korumaya dönük bir politika stratejisi izlediği görülür. Buna karşılık yeni kurulan milli devletlerin dış politikaları ise büyük ölçüde ülkenin kimliğini kabul ettirmeyi ve korumayı amaçlar. Başka bir deyişle bu ülkelerin dış politikaları "millet yaratma" işlevini görürüler. Bu açıdan bakıldığında Türk dış politikasında da Milli Mücadele ile birlikte bu yönde bir vizyon değişikliğinin ortaya çıkmaya başladığını kabul etmek gerekir. Milli Mücadele ile birlikte Türk dış politikasında Osmanlı dış politikasından farklı olarak ulus-devlet temelinde yeni bir kimlik yaratma çabası dikkati çeker. Bununla beraber bazı noktalarda ise belirgin bir devamlılık söz konusudur. Bunlar da konjonktürel değişmelerle birlikte uluslararası sistemdeki devamlılık, tehdit algısının kaynakları ve kurumsal yapıdaki personel durumudur[4].

Genel olarak dış politika literatüründe Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesi dolayısıyla Türk dış politikası statükoculuk şeklinde nitelenirken, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, Milli Mücadele döneminde bunun böyle olmadığı görülür. Çünkü Mondros Mütarekesi (1918) sonrası ortaya çıkan durum ile; bir taraftan Türk yurdu-

---

[3] Turhan Feyzioğlu, "Atatürk'ün Dış Politikasının Özellik, ilke ve Amaçları", **Atatürk Türkiye'sinde (1923-1983) Dış Politika Sempozyumu Bildiriler,** İstanbul 1984, s.1-13. Atatürkçü dış politika açısından bakıldığında bu dönem Türk dış politikasında yukarıda sayılanların dışında başlıca şu genel unsurlar bulunur: 1-Taktik Uygulamadaki Ustalık, 2-Şahsi Temasların Yararına İnanç, 3-Düşmanla Bile Diyalog, 4- Dostlara ve Dış Dünyaya Aşırı Güvenmeme, 5-Şeref ve Haysiyetlilik, 6-Şahsi İş-Devlet İşi Ayrımı (Dış Politikanın Kişilere Bağlı Olmaksızın Devamlılığı). Ömer Kürkçüoğlu, "Atatürk'ün Dış Politikasının Tahlili 1919-1938", **Atatürk'ün Düşünce Uygulamalarının Evrensel Boyutları (Uluslararası Sempozyum)**, Ankara 1981, s.90-93.

[4] Mehmet Gök, "Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikasının İç ve Dış Kaynakları", **Atatürk Türkiye'sinde (1923-1983) Dış Politika Sempozyumu Bildiriler,** İstanbul 1984, s. 52-53.

Levent Şahverdi Arşivi

nun yitirilmesi noktasına getiren işgal ortamı, diğer taraftan da bunun diyalektik etkisi sonucunda bağımsızlık mücadelesini tetikleyen bir süreç başlatması dolayısıyla bu dönem Türk dış politikası revizyonist bir niteliğe bürünmüştür. Ancak Milli Mücadele'nin (dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı'nın) sonucu açısından bakıldığında ise Türk dış politikasının statükoculuk temeline oturduğunu kabul etmek gerekir. Mustafa Kemal Paşa, "Yurtta sulh, cihanda sulh için çalışıyoruz" sözünü her ne kadar ilk kez 20 Nisan 1931 günü seçim dolayısıyla millete yayınladığı beyannamede[5] belirtmişse de, bu ilkeye bağımsız Türk devletinin kuruluş aşamasından itibaren sürekli yer verilmiştir.

Barışçılığın yanında Türk dış politikasının Milli Mücadele dönemi içinde belirginleşen bir başka ilkesi de gerçekçiliktir. Osmanlı dönemindeki fetih siyasetinin terk edildiğini haber veren bu ilke; yine Osmanlı devletinin son dönemlerine kadar gündemde olan panislamizm ve panturanizm gibi siyaset anlayışlarını artık anakronik bir konuma çekiyordu. Bunun teyidi de Mustafa Kemal Paşa'nın, 1 Aralık 1921'de Meclis'te yaptığı konuşmasında görülmektedir.

"Efendiler; büyük hayaller peşinde koşan, yapamayacağımız şeyleri yapar gibi görünen sahtekâr insanlardan değiliz. Efendiler; büyük ve hayali şeyleri yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden bütün dünyanın husumetini, garazını, kinini bu memleketin, bu milletlin üzerine celbettik. Biz Panislamizm yapmadık. Belki yapıyoruz, yapacağız dedik. Düşmanlar da yaptırmamak için bir an evvel öldürelim dediler. Panturanizm yapmadık! Yaparız, yapıyoruz dedik, yapacağız dedik ve yine öldürelim dediler. Bütün dava bundan ibarettir. Biz böyle yapmadığımız ve yapamadığımız mefhumlar üzerinde koşarak düşmanlarımızın adedini ve üzerimize olan tezyid etmekten ise hadd-i tabiîye, hadd-i meşrua rücû edelim. Haddimiz bilelim. Binaenaleyh efendiler, biz hayat ve istiklal isteyen bir milletiz. Ve yalnız ve ancak bunun için hayatımızı ibzal ederiz"[6].

---

[5] **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri**, Ankara 1991, s.608.
[6] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Ankara 1989, s.216.

Levent Şahverdi Arşivi

Dış politikanın bir diğer ilkesi olan milli siyaset prensibi ise yürütülen dış politikanın milli güce dayandırılmasını öngörür. Bundan dolayı dış siyaset, toplumsal yapı ile uyumlu olmalıdır. Atatürk bu hususu da, "*Harici siyaset bir heyet-i içtimaiyenin teşekkül-ü dahilisi ile sıkı surette alâkadardır. Çünkü teşekkül-ü dahiliyeye istinat etmeyen harici siyasetler daima mahkûm kalırlar. Bir heyet-i içtimaiye teşekkül-ü dahilisi ne kadar kuvvetli olursa siyaset-i hariciyesi de o nisbette kavi ve rasin olur*"[7] sözleriyle açıklamıştır.

Osmanlı devletinin son yüzyılda dış politikasını etkileyen uluslararası sistem, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu takip eden yıllarda da dünya politikasını etkilemeye devam etmiştir. Bu nedenle, genç Türkiye'nin dış politikasını oluşturanlar bu tehditler karşısında uluslararası güç dengesinin kuralları çerçevesinde koalisyonlara girmekten çekinmediler. Bu açıdan bakıldığında ulusal güvenlik faktörü ve dış tehdit algısı kuruluş dönemi Türk dış politikasının temel dinamiklerinden birini oluşturduğu görülür[8]. Kısaca Batı korkusu şeklinde niteleyebileceğimiz bu algı gerek Milli Mücadele döneminde, gerekse Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk dış politikasını etkileyen önemli bir faktör olmaya devam etmiştir. Bu korku iledir ki, Türk dış politikasını yönetenler, milli devletin kuruluşundan sonraki ilk dönemlerde yönetim felsefesi ve biçimi bakımından çok uzakta oldukları halde, Sovyetlerle daha Milli Mücadele döneminde başlayan diplomatik yakınlığı korumuş, hatta arttırmışlardır.

Bazı özelliklerinden söz ettiğimiz ilkesel yaklaşımlar, Milli Mücadele dönemi dış politika uygulamalarında birçok yerde kendisini hissettirmektedir. 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'i işgali ve Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya ayak basmasıyla hemen hemen eş zamanlı olarak başlayan Milli Mücadele'nin örgütlenme safhası içinde, kongreler sürecinde ortaya çıkan bütünlüklü bir vatan oluşturma

---

[7] Enver Ziya Karal, **Atatürk'ten Düşünceler**, Ankara 1966, s.123.

[8] Halûk Ülman, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler", **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** C.XXIII, No: 3 (Eylül 1968), s. 244.

Levent Şahverdi Arşivi

düşüncesi, bu aşamada yürütülecek olan dış politikanın da ana hatlarını belirlemiştir. Bununla beraber bu toprakların bütünlüğünü korumanın nasıl sağlanacağı konusunda farklı yaklaşımlar mevcuttu. Nitekim Sivas Kongresi (4-11 Eylül 1919) sırasında bu konu üzerinde yapılan görüşmelerin uzaması ve farklı dış politika alternatiflerinin gündeme gelmesi, izlenecek dış politikanın tespitini daha da güçleştirmiştir. Bu sırada kongre üyelerinin bir kısmı İstanbul Hükümeti ile birlikte hareket edilmesini öne sürerken bir diğer grup ise bunun büyük bir devletin himayesinde gerçekleşebileceğini ileri sürmüştür. Aralarında Mustafa Kemal'in de bulunduğu ve çoğunlukla asker kökenlilerden oluşan bir başka grup ise, bütün bu ihtimalleri de göz ardı etmemekle beraber bunun ancak gerektiğinde direniş gösterebilecek bağımsız bir hükümet tarafından gerçekleştirilebileceğini savunmaktaydı[9]. Zamanla Mustafa Kemal'in önderliğindeki üçüncü görüşün ağırlık kazanması; ulusal, bağımsız Türk devletinin kurulması yönündeki Milli Mücadele'nin dış politika mihverini de belirlemiştir.

Sivas Kongresi sürecinde Mustafa Kemal Paşa ile Amerikalı General Harbord arasında geçen görüşme sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın Harbord'a verdiği 10 maddelik bir andıç, gerek kuvay-ı milliye döneminde, gerek daha sonraki dönemdeki Türkiye'nin dış politika ilkelerini yansıtması bakımından önemlidir. Milli Mücadele'nin başlamasında ana etkenlerden biri olarak, İtilaf devletlerinin mütareke koşullarının ihlâl etmelerinin vurgulandığı bu andıçta; milli hareketin nihai hedefinin Misak-ı Milli sınırları içinde tam bağımsız bir devlet kurmak olduğu belirtilmiş, Türk milletinin bu coğrafyadaki tarihsel haklarına atıfta bulunularak bu hedefe varma yolunda izlenecek stratejinin esaslarına yer verilmiştir[10].

Milli Mücadeleye dış konjonktür açısından bakıldığında, bunun büyük ölçüde bolşevizm ile emperyalizm gerilimine yaslandığı gö-

---

[9] Faruk Sönmezoğlu, "Kurtuluş Savaşı Dönemi Diplomasisi", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der: Faruk Sönmezoğlu, İstanbul 2001, s.56.

[10] Yusuf Hikmet Bayur, "Kuvay-ı Milliye Devrinde Atatürk'ün Dış Siyasa ile ilgili Bazı Görüş ve Davranışları", **Belleten,** C.XX, Sayı 80 (Ekim 1956), s.662-667.

Levent Şahverdi Arşivi

rülür. Her iki hareket de yayılmacı bir karakter taşıması dolayısıyla Milli Mücadele ile büyük çelişki içindeydi. Antiemperyalist niteliği dolayısıyla Milli Mücadele adeta bu iki hareketin bir diyalektiğiydi. Bu çelişkilerin yarattığı gerilim pragmatizmini de kendi içinde barındırıyordu. Her iki tarafın birbirleriyle çelişen çıkarları karşısında, Milli Mücadele için belirlenen hedefler doğrultusunda bundan optimal bir verimlilik elde edilmesi zorunluluğu söz konusuydu. Bir taraftan Batı dünyası ile var olan tarihsel sorunlar ve bunların yarattığı fiili durum, diğer taraftan bolşevizmin, özellikle Kafkasya bölgesinde oluşturduğu tehdit ve bunun ideolojik yansımaları Milli Mücadele'nin temsil organı durumundaki Heyet-i Temsiliye'yi her iki taraf için azami düzeyde dikkatli davranmak zorunda bırakıyordu. Nitekim bu hassasiyet, İngilizlerin Şubat 1920'de Türkiye'ye karşı oluşturmak istedikleri "Kafkas Seddi" projesinde somut bir şekilde ortaya çıkmıştır[11]. Aynı zamanda İngilizlerin Sovyet yayılmacılığının önünü kesme amacını da taşıyan bu proje, Türk ulusal hareketinin Sovyetlerle olan ilişkilerini çıkamaza sokması ihtimali nedeniyle kabul görmemiştir[12].

Doğu Dünyası ve Sovyetlerle Olan İlişkiler

Bağımsız Türk devletinin kurulması yönündeki ilkesel yaklaşımlar ekseninde değindiğimiz Milli Mücadelede dönemindeki Türk-Sovyet ilişkilerinin niteliği; her ne kadar Osmanlı Devleti'nin hari-

---

[11] 5 Şubat 1920'de İngilizlerin uygulamaya koydukları bu plana göre Türkiye; İngilizler tarafından boğazlara da egemen olmak suretiyle müttefikleriyle beraber her taraftan çepe çevre kuşatılacak böylece kendisini kurtarma mücadelesinde tek bağlantı kurabileceği Kafkasya ve ötesiyle bağlantısı kesilmiş olacaktı. Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'nin kesin mahvı projesi demek olan bu projenin önlenmesi için her türlü tedbirin alınması gerektiğini belirtmiştir. **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, Sayı 15 (Aralık 1955), Vesika No: 388.

[12] Diğer taraftan bu proje Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir ve İngiliz General Rawlinson görüşmelerinde ele alınmıştır (12 Şubat 1920). Kâzım Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, İstanbul 1957, s.439. Türklerin Bolşevikleri Kafkasya'da durdurmaları karşılığında İngilizlerin İstanbul ve İzmir'i teslim etmeye hazır olduklarını ima eden bu proje, Milli Mücadele'nin önde gelen isimleri arasında (Rauf Bey) bazı yandaşlar bulduysa da verilen güvencelerin yetersiz kalması nedeniyle benimsenmemiştir. Bülent Gökay, **Bolşevizm İle Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923)**, İstanbul 1998, s.91-92.

Levent Şahverdi Arşivi

ciye geleneğinden gelen Rusya'nın, Batılı devletler vasıtasıyla dengelenmesi anlayışına dayanıyorsa da, oluşan yeni konjonktür nedeniyle yeni stratejiler içermekteydi. Birinci Dünya Savaşı sonunda her iki devletin Batı karşısında aynı kaderi paylaşması, iki tarafın yöneticilerini yeni arayışlara ve işbirliğine yöneltmiştir. Bu yüzden Milli Mücadele'nin ilk dönemlerinde öncü kadro Doğu siyasasını daha üstün tutmuşlardır. Kemalistler ancak Batı ile antlaşmaya varılmayacağını anlayınca dikkatlerini Doğu'ya çeviriyor; Doğu'nun Kemalist Türkiye'yi tanımakla kalmayacağına, Misak-ı Milli'nin uygulanması yolunda Türkiye'ye maddi ve manevi her çeşit yardımda bulunacağına inanmaya başlıyorlardı[13]. Doğu siyasetinin unsurları Milli hareketin öncüleri tarafından pragmatik bir ustalıkla kullanılmıştır. Mustafa Kemal ve taraftarları, Batılıların Milli hareketin Bolşeviklerle anlaşması yönündeki endişelerini körükleyerek büyütmüşlerdir. Sivas Kongresi'nden bu yana, onlar kızıl tehlike yelpazesini her fırsatta kullanmışlardır. Bunun da büyük bir ustalıkla, kararında yapmışlardır. Hayır, ayaklanan Anadolu komünist değildir, ama ümitsizliğe itilirse, dizginler elden kaçabilecektir[14].

Doğu siyasetinin geliştirilmesi için önce gayri resmi düzeyde temaslar gerçekleşmiştir. Bu yönde ilk girişim Ruslardan gelmiştir. Bolşevikler Anadolu'da başlayan yeni hareketin İttihat ve Terakki Fırkası'yla bir ilgisi olmadığını anlamadan temas kurmaya çalıştılar. Bu amaçla bazı gizli temsilcilerini İstanbul'a gönderdiler. Adı bilinmeyen bir Rus albayı, Balıkesir'de Kazım Özalp ile görüştü.[15]. Bir başka görüşme de Haziran 1919'da Havza'da oldu. Bolşevik Albay Budenni, Sivas Kongresi'ne gitmekte olan Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edildi. Bu görüşmelerin her ikisinde de Türk dostluğuna karşı Ruslar yardım teklifinde bulunmuşlardır[16]. Mustafa Kemal Paşa, yardım ve işbirliği teklifinin yapılmasını beklemeden Kaf-

---

[13] Salahi R. Sonyel, "Kurtuluş Savaşı Günlerinde Doğu Siyasamız" **Belleten,** C. XLI, S.164, (Ankara 1977), s. 661.

[14] Paul Dumont, **Mustafa Kemal Çağdaş Türkiye'nin Doğuşu**, İstanbul 2005, s. 81.

[15] Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali,** C.II, İstanbul 1965, s.56.

[16] Hüsamettin Ertürk, **İki Devrin Perde Arkası** İstanbul 1967, s. 338-342.

Levent Şahverdi Arşivi

kasya havalisinden içeriye gizlice gönderilen birkaç kıymetli şahıs vasıtasıyla Bolşeviklerle müzakereye muvaffak oldu. Bu suretle Bolşeviklerin çoğunlukla memleket içerisine girmesine gerek kalmayacaktı. Komutanlıklara gaye için, milli kudretimizin hazır ve yeterli olduğu bildirildi. Yalnız silah, cephane ve para gibi konular üzerinde müzakere yapılabilecekti. Mustafa Kemal, bu suretle anlaştıktan sonra onları, "*hem hudutta tutmak, hem de İtilaf devletlerinin memleketimizi terk etmeleri için, bir silah makamında kullanmak pek münasip olur*" diyor ve Bolşeviklerle mutlaka temas edilerek, Bolşevizm hakkında bilgi toplanmasına önem verilmesini istiyordu[17]. Mustafa Kemal'in bu yaklaşımı dönem Türk dış politikasındaki izlenilecek real-politik ve pragmatik boyutu açıkça göstermektedir.

Yaklaşık bir yıl süren karşılıklı gayri resmi temaslardan sonra resmi ilişki düzeyine gelinmiştir. Mustafa Kemal Paşa, devrim sürecinde ortaya çıkan rejim farklılığının işbirliğine engel oluşturmadığını belirterek bu dönemdeki yakınlaşmanın önemine dikkat çekmiştir. Nitekim, TBMM'nin açılmasından üç gün sonra Mustafa Kemal'in 26 Nisan tarihinde Lenin'e gönderdiği mektup Sovyetlerle resmi ilişkileri başlatmıştır. Esas olarak üç maddeden oluşan bu mektup, emperyalistlerle mücadele konusunda Bolşevik Ruslarla işbirliğini öngörüyor, Kafkasya'daki (Gürcistan) İngiliz etkisini bertaraf etmek için Ermenistan'a harekât ve Türk ordusunun teçhizat yönünden güçlendirilmesi için lojistik destek konularını içeriyordu[18]. Diğer taraftan Anadolu hareketi ile işbirliği ihtiyacı Sovyetler biriliği için de söz konusuydu. Nitekim bu meyanda Mustafa Kemal'in mektubuna Sovyet Hariciye Komiseri Çiçerin tarafından gönderilen cevap da bunu gösteriyordu[19]. Bu mektup trafiğinin ardından Türk-Rus ilişki-

---

[17] Tahsin Ünal, **Atatürk ve Milli Mücadele**, Ankara 2001, s.371.

[18] **Türkiye'nin Dış Politikasında 50 Yıl Kurtuluş Savaşımız (1919-1922)** Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, (Tarihsiz), s.63. Dumont, **a.g.e.**, s. 82

[19] Her iki milleti de ortak olarak tehdit eden emperyalizme karşı tam bir işbirliği ihtiyacının vurgulandığı mektubun metni için bkz: Stefanos Yerasimos, **Türk-Sovyet İlişkileri**, İstanbul 1979, s. 238-239.

Levent Şahverdi Arşivi

lerini resmi bir zemine oturtmak için Hariciye Vekili Bekir Sami Bey başkanlığındaki bir heyet Moskova'ya gönderilmiştir.

Haziran ayı içinde gerçekleşen Çiçerin-Atatürk mektuplaşmasında ise diplomatik bir dille Sovyet Rusya, Türkiye'nin kendisine ait olarak gördüğü bir takım topraklardan vazgeçmesini talep etmiştir. Bu süreçte Çiçerin'in mektubu Ankara'da şok etkisi yaptıysa da, uzun uzadıya düşündükten sonra Mustafa Kemal, Sovyetlere karşı esnek bir siyaset izlemeyi tercih etmiştir. Zira Anadolu'nun içinde bulunduğu durum dolayısıyla Rus yardımından vazgeçilemezdi. Haziran sonunda Çiçerin'in mektubuna gönderilen cevapta, Ankara Hükümeti'nin geçici olarak Ermenistan'a askeri müdahaleden vazgeçtiği ve sınır sorunlarını çözümlemek için Sovyetler Cumhuriyeti'nin işbirliğine güvendiği bildirilmiştir[20].

Öte yandan İngiltere desteğindeki Yunanistan'a karşı Türk ulusal bağımsızlık mücadelesini desteklemek, Sovyetler Birliği ve III. Enternasyonal'in benimsediği stratejiye ters düşmüyordu. III. Enternasyonal toplantısının ilk kongresinde Sovyet liderleri, Rusya'da görülen hareketlerin benzerlerinin Batı'da da görülerek iktidar değişikliklerine yol açacağı beklentisindeydiler. 1 Eylül 1920'de toplanan ikinci kongre sırasında ise, değişen koşullar çerçevesinde sömürgeler önem kazanmıştı. Rus devriminin benzerinin beklendiği Batılı ülkeler sömürgeleri olmadan yaşayamazdı. Dolayısıyla başta İngiltere olmak üzere Batı ülkelerine karşı bu sömürgelerde başlayacak halk hareketleri, bu ülkeleri Batı denetiminden kurtararak Sovyet ideolojisinin önünü açabilirdi[21]. Her ne kadar Türkiye bu kapsamda yer alan ülkeler arasında olmasa da Anadolu'daki ulusal bağımsızlık hareketinin başarıya ulaşması emperyalizminin yenilebileceğini göstermesi bakımından özel bir öneme sahipti. Bu türden beklentiler nedeniyle bu kongreden Milli Mücadele'nin desteklenmesi kararı çıkmıştı. Fakat her şeye rağmen hesaplar çok yönlü ve karmaşıktı. Özel-

[20] Dumont, **a.g.e**., s. 84.
[21] Sönmezoğlu, **a.g.e**., s. 59.

Levent Şahverdi Arşivi

likle Türkiye açısından hedeflerin tutturulabilmesi için adeta bıçak sırtında yürütülecek bir diplomatik mücadele verilmesi gerekiyordu.

Bekir Sami Bey heyetinin Moskova'ya gönderilmesiyle resmi zemine oturan Türk-Sovyet ilişkilerinde, Ağustos 1920'de yapılan Moskova görüşmelerinde belli konularda olumlu gelişmeler kaydedilmişse de bir süre sonra ilişkilerde kuşku dönemine girilmiştir.

Bu aşamada Ankara hükümeti 2 Eylül 1920'de yaptığı toplantıda Ruslarla olan ilişkilerine dair mütalaasını yapmış ve kararını vermişti. Yapılan değerlendirmede Rusya'nın, Türk Milli Mücadelesine olan tutumu eleştirilmekte ve bu ülkenin halifelik kurumunun etkisini ortadan kaldırarak Türkiye'nin, İslam ve Türk dünyasıyla irtibatını kesmek eğiliminde olduğu belirtilmektedir. Bu suretle özellikle İslam dünyasını kendi etkisi altına alarak Batı dünyasına (özellikle İngiltere) karşı dengeleyici bir kuvvet olarak kullanmak amacıyla hareket ettiği, Bolşevizmi Türkiye'de bir emri vaki haline getirerek, Türkiye'yi Batı ile uzlaşamaz bir konuma çekmeyi hedeflediği vurgulanmaktadır[22]. Sovyet Rusya'nın bu tutumu karşısında izlenecek yolun esasları da dört madde olarak şu şekilde belirlenmiştir:

"1- Öncelikle doğu bölgelerinde gizlilikle yürütülen komünistlik faaliyetleri ordu vasıtasıyla kontrol altına alınacaktır.

2- Kuzey Kafkasya ve bütün İslam dünyası için bizim Bolşeviklerle ittifak yapıp yapamayacağımız konusundaki belirsizliğin giderilmesi gerekmektedir.

3- Azerbaycan ile irtibat sağlamak için Ermeniler aleyhine bir emri vaki meydana getirmek konusunda Moskova'nın muvafakatına bağlı kalınmayacaktır.

---

[22] **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A.),** 02.09.1920, 220, 431-3, 30.18.1.1., 1.12.2. Sovyet Rusya, ihtilal sonrasında Batı hegemonyasına karşı sosyalizmin önünü açmak için yoğun bir ideolojik mücadele başlatmıştır. Genel olarak şark milletlerinin kurtuluş mücadelelerini bu amaç doğrultusunda kullanmak isteyen Rusya'nın bu alandaki öncelikli hedefleri arasında Türkiye bulunuyordu. Milli kurtuluş hareketlerinin öncüsü olma niteliğini taşıyan Anadolu hareketi üzerinde Rusya'nın bu yöndeki çalışmaları için bkz: Taha Akyol, **Sovyet Stratejisi ve Türkiye**, İstanbul 1976.

Levent Şahverdi Arşivi

4- Rusya'dan istenilen silah yardımını beklemeden Karadeniz'den sevkıyata başlanılarak ve bu konuda kendi imkânlarımıza yönelmemiz gerekmektedir"[23].

Sovyetlerle ilişkilerde girilen bu kuşku dönemi içinde Rusya'nın Bitlis, Van, Muş vilayetlerinin Ermenistan'a terk edilmesini istemesi,[24] Sovyetlerin Anadolu'da ideolojik emellerinden başka siyasal hedeflerinin de olduğunu gösteriyordu. Fakat Kazım Karabekir Paşa komutasındaki Türk kuvvetlerinin TBMM'den gelen talimatla 1920 Eylülünde başlattığı taarruzun başarıyla sonuçlanması üzerine Ermenistan hükümetiyle 3 Aralık 1920'de Gümrü barış antlaşması yapılmıştır. Bir süre sonra Sovyetlerin Gürcistan'daki durumu kontrol altına alması sonucunda iki ülke arasındaki ilişkilerde hızlı bir gelişme yaşanmış ve Moskova Antlaşması'na (16 Mart 1921) gelinmiştir. Moskova Antlaşması ise, gerek Türk-Sovyet ilişkilerinde ve gerekse Milli Mücadele'nin genel seyri açısından bir dönüm noktasını oluşturuyordu. Bu antlaşma ile Milli Mücadelede çok ihtiyaç duyulan lojistik desteğin temini yolunun açılmasının yanı sıra, Rusya'nın Misak-ı Milliyi tanıması sonucunda Batılı emperyalist güçler karşısında Ankara Hükümeti diplomatik yalnızlıktan kurtulmuş oluyordu. Ancak varılan nokta son derecede hassastı. Milli Mücadele'nin iç cephesinde kazanılan başarıların da etkisiyle ortaya çıkan bu durum yine de yer yer manipülasyonlara açıktı. Sovyetler, Enver Paşa'nın Ankara Hükümetini hedef alan girişimlerini engellemedikleri gibi, Moskova Antlaşması ile vaad edilen yardımların önünün açılmaması, durumu oldukça nazik konuma getiriyordu. Dolayısıyla belirlenen ilkelerin yeni stratejik zeminde titizlikle korunmasının büyük önemi vardı. Bu nedenle TBMM Hükümeti, aldığı bir kararla Enver Paşa, Halil Paşa ve emsali zevatın Anadolu'nun her hangi bir mahalline gelmesinin iç ve dış siyasete aykırı görüldüğünden bu ze-

[23] **B.C.A.,** 02.09.1920, 220, 431-3, 30.18.1.1., 1.12.2.
[24] Ali Fuat Cebesoy, **Moskova Hatıraları**, İstanbul 1955, s.61.

Levent Şahverdi Arşivi

vatın, geldikleri takdirde derhal memleketten ihrac edilmelerini istemiştir[25].

Diğer taraftan Sovyetlerle gelinen aşamaya rağmen başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere olmak üzere önder kadronun komünizm konusundaki duyarlılıkları artarak devam etmiştir. Bu amaçla daha önce elçilik danışmanı olarak Moskova'ya gönderilmiş olan Tevfik Rüştü (Aras) Bey'e Büyük Elçi Ali Fuat (Cebesoy) aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa tarafından bir mektup gönderilmiştir[26].

Türk-Sovyet ilişkilerinde yaşanılan sıkıntının bir diğer nedeni de Rusların, Mustafa Kemal Paşa'nın Batılılarla uyuşma ve uzlaşma ihtimalinden duydukları endişe ve korkulardı. Bu endişe ve korku, ilkesel yaklaşımlar içinde kalmak koşuluyla Türk dış politikasında önemli bir pragmatik dinamik oluşturuyordu. Bu faktörler aynı zamanda reel-politik atmosferi besleyen unsurlardı. Böylelikle modern Türk diplomasinin klasik enstrümanı olan denge politikası bu şekilde yine devreye girmiş oluyordu.

Batılı Devletlerle Olan İlişkiler

Tam bağımsız, milli bir devletin kurulmasını amaçlayan ilkeler bütününün, doğal olarak aynı yaklaşımla Batılı devletler karşısında da sürdürülmesi gerekiyordu. Batılı işgalci devletlerin Türkiye ile ilgili politikaları ise, Milli Mücadele'nin temel diyalektiğini oluşturmaktaydı. Tarihsel kökenleri Şark Meselesi'ne[27] dayanan bu politikalar, bu dönemde Sevr projesi olarak Milli Mücadele'nin karşısın-

---

[25] **B.C.A.,** 12..03.1920, 731, 30.18.1.1, 2.38.18. Bu kararın gerekçesi için bkz: Aptülhalat Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasi**, İstanbul 1964, s.63-69.

[26] Mustafa Kemal Paşa bu mektupta; daha önce Rusların eğilimlerini ve yardımlarını sağlamak için müsamaha edilen ve Komünizmi temsil eden her türlü örgütün ortada kaldırıldığını, yeni kurulacak devletin yönetim anlayışının halkın geniş ölçüde devlet yönetimine katılmasını güvenlik altına alan Anayasanın etkisinde kurulacak örgütler ve ilkeler temelinde oluşturulacağını belirtmiştir. Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar I (1908-1925) Belgeler 2**, İstanbul 1991, s.246-247.

[27] Esas itibarıyla 19. yüzyılda ortaya çıkan ve son aşamada Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesini öngören Doğu Sorunu'nun tarihçesi ve içeriği ile ilgili başlıca kaynaklardan biri olarak bkz: Kemal Melek, **Doğu Sorunu ve Milli Mücadele'nin Dış Politikası,** İstanbul 1978.

Levent Şahverdi Arşivi

daydı. 1920 yılı sonlarına gelindiğinde asıl cephe olan Batılı güçler karşısındaki diplomasi cephesinde önemli bir aşamaya gelinmişti. 10 Ağustosta İstanbul Hükümeti'ne imzalatılan Sevr Antlaşması'nda işgalci güçler açısından bir gelişme yaşanmadığı gibi tam tersine süreç işlemeye başlamıştı. Ermenilerin mağlup edilerek antlaşma imzalanması, Sovyetlerle varılan nokta bunun ana göstergeleriydi[28].

1921 yılı, Milli Mücadelede Batılı devletlerle de siyasi ilişkilerin kurulmaya başladığı bir yıl olmuştur. Bu meyanda ilk girişim, tam bağımsızlığın gerçekleştirilmesi için temel ilkelerden biri olan kapitülasyonların kayıtsız şartsız kaldırılması koşuluyla Amerika ile siyasi ilişki kurmak olmak olmuştur. TBMM Hükümeti bunu gerçekleştirmek için hariciye vekâletine tam yetki vermiştir[29]. Bu girişimlerin ardından I.İnönü zaferinin kazanılması sonucunda Müttefiklerin 12 Şubatta Londra Konferansı'nı düzenlemeleri ve Ankara Hükümeti'nin gösterdiği duyarlılık sonucu TBMM ile temasa geçmeleri yeni bir sürecin başlamasına yol açmıştır. Bu amaçla Heyet-i Vükelâ, Bekir Sami Bey başkanlığında bir murahhas heyetini Londra Konferansı için görevlendirmiştir[30]. Bu konferansta TBMM'ni temsil eden Hariciye Vekili Bekir Sami Bey, yeni döndüğü Moskova'dan duyduğu tedirginliği de göz önünde bulundurarak Batılı devletlerle bir an önce anlaşmaya varmak istemiştir[31]. Konferansta TBMM tarafından Misak-ı Milli ilkelerini muhatap devletlere kabul ettirmek talimatıyla görevlendirilen Bekir Sami Bey, sonuçsuz giden görüşmelerin ardından Ankara ile istişare etmeden İngiliz, Fransız ve İtalyan temsil-

---

[28] Mustafa Kemal Paşa, daha bu aşamada Batılı güçlere karşı Sovyet kartını stratejik bir koz olarak oynamaya başlamıştır. Sevr'in imzalanmasından bir süre sonra Fransa'nın büyük günlük gazetelerinden *Le Journal* muhabirine şöyle demiştir: "*Bütün İslam dünyası arkamdadır ve daha da büyük bir müttefik yanımdadır*." Dumont, **a.g.e**., s. 86. Doğal olarak Müttefik gözlemcileri, Mustafa Kemal çapında çok şey ifade eden bu cümleciklerin 1920 Ağustos ayı sonlarında altını kırmızı ile çizmekte gecikmemişlerdir.

[29] **B.C.A.,** 18.01.1921, 533, 440-3, 30..18.1.1, 2.28..19.

[30] **B.C.A.,** 06.02.1921, 628, 30..181.1, 2.33..14. Bu heyet şu kişilerden oluşmaktaydı. Hariciye Vekili Bekir Sami Bey, Aydın Mebusu Cami, Trabzon Mebusu Hüsrev, İzmir Mebusu Yunus Nadi ve Adana Mebusu Zekâi Bey.

[31] Mehmet Gönlübol-Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973),** Ankara 1974, s.34.

Levent Şahverdi Arşivi

cileriyle yaptığı ikili antlaşmalar nedeniyle görevinden istifa ettirilmiştir[32]. Gerçekten de bu Türkiye'nin çıkarlarına aykırı olup Müttefiklerin Türkiye'yi taksim için yapılan ve yurdu sömürge statüsüne düşüren gizli antlaşmalarla benzerlik göstermekteydi. Dolayısıyla TBMM'nin bu tasarrufu sözünü ettiğimiz ilkesel yaklaşımların bir gereğiydi.

Sovyet Rusya'yı Kafkasya'dan çevreleme (*cordon sanitaire*), sömürgeleri arasında geniş yer tutan İslam dünyasını Halifelik yoluyla etki altına almak ve Irak petrolleri ile Hindistan yolu üzerindeki Süveyş kanalının denetimini elinde bulundurmak hedeflerine dayanan İngiliz politikalarının[33] birinci ayağının çökmesiyle birlikte, Milli Mücadele açısından önemli bir aşamaya gelinmişti. Bu dönemdeki İngiliz politikalarının mimarı olan Lloyd George'un, müttefiklerinden olan İtalya'nın tepkisine ve Fransa'nın memnuniyetsizliğine rağmen Yunanistan vasıtasıyla Anadolu topraklarını denetim altına alma düşüncesi de giderek çıkmaza giriyordu. Savaş ve diplomasi yöntemlerinin birlikte yürütüldüğü, Milli Mücadele'de kazanılan II. İnönü ve Sakarya zaferlerinin arından diplomasi yolu daha da genişlemiş oluyordu. 1920 Kasım'ında Yunanistan'da İngiliz dostu Venizelos'un seçimleri kaybetmesi ve yerine Almanya'ya yakınlığı ile bilinen Kral Konstantin'in gelmesi ve II.İnönü zaferinin kazanılması İngiltere'nin, 14 Nisan 1921 tarihinden itibaren Türk-Yunan savaşında tarafsız kalmasına yol açtı[34]. Sakarya zaferinin ardından Yunanistan'ın müttefik desteğinden yoksun bırakılması, reel-politik bir yaklaşımla yürütülen diplomatik mücadelenin bir sonucuydu.

Bu dönemde Fransa ile olan ilişkiler ise; II. İnönü zaferinden sonra Başbakan Briand tarafından görevlendirilen ancak hiçbir resmi sı-

---

[32] Bu antlaşmaların genel içeriği ve değerlendirmesi için bkz: Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devletinin Dış Siyasası,** Ankara 1973, s.86-89. Ayrıca Bekir Sami Bey'in dışişleri bakanlığından istifa ettirilmesiyle geniş bilgi için bkz: İzzet Öztoprak, "Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in İstifası Meselesi", **X.Türk Tarih Kongresi , (Ankara 22-26 Eylül 1986),** C.VI, s.2773-2782.

[33] Mediha Akarslan, **Milli Mücadele Devrinde Türk Dış Politikası**, Bursa 1990, s.63.

[34] Ömer Kürkçüoğlu, **Türk-İngiliz İlişkileri 1919-1926**, Ankara 1978, s.138.

Levent Şahverdi Arşivi

fatı bulunmayan Franklin Boillon ile Türk Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ile 13 Haziran 1921'de görüşmelerle başlamıştır. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa ile de görüşen Franklin Boillon'un görüşme sırasında Sevr Antlaşması'na vurgu yapması karşısında, Mustafa Kemal Paşa'nın Misak-ı Milli konusundaki kararlılığı, Fransız Hükümeti'ni Ankara Antlaşması'nı (20 Ekim 1921) kabullenecek bir konuma getirmiştir[35]. Sakarya zaferinin kazanılması sonucu imzalanan bu antlaşma ile Milli Mücadele'de İtilaf cephesinde önemli bir gedik açılmıştır. Siyasi bir zafer olan bu antlaşma ile Türkiye doğu meselesinden sonra güney meselesini de halletmiş ve böylece Misak-ı Milli amaçlarını kısmen gerçekleştirmiş oluyordu.

Bu arada hariciye vekâleti; bir taraftan diplomatik faaliyetler yürütülürken, devletin genel siyaseti, özellikle dış siyasetini ilgilendiren konuların çeşitli çevreler tarafından yanlış aksettirilmesini önlemek amacıyla bu alandaki haber ve yorumların yayınlanmadan önce sansür edilmesini istemiştir[36].

Bir diğer müttefik olan İtalya da bu aşamada benzer bir yaklaşım içine girerek, II. İnönü zaferinden sonra, Anadolu'da daha önce işgal ettiği bölgelerden çekilme yönündeki aldığı prensip kararını uygulamaya koymuştur. Bu amaçla deneyimli bir diplomat olan Cavaliere Tozzi başkanlığındaki bir kurul, 25 Ekim 1921'de Ankara'ya gelerek Türk dışişleri yetkilileriyle görüşmeler yapmıştır. Bu kurulun amacı, TBMM yetkilileriyle ilişki kurarak ılımlı bir siyaset uygulanmasını ve uzlaştırıcı bir tutum izleyerek sorunların çözümünü sağlamak, bir taraftan da Fransızlara karşı bir denge yaratmaktı[37]. Bu

---

[35] Bilge Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri**, Ankara 1994, s.135-145.

[36] **B.C.A.,** 12.07.1921, 856, 30..1.0.0, 83.545..6. Hariciye Vekâleti'nin bu yöndeki talebi üzerine TBMM icra vekilleri heyetinden verilen cevapta; "Siyaset-i umumiye-i devletin ve bilhassa hariciyeyi haleldar edebilecek bazı havadislerin men-i neşri için kable't-tabʿ sansûriliğine direktif verilerek matbuatın idaresi heyet-i vekilede mevzu bahis olmak ve aidiyeti cihetiyle vekâlet-i aliyyelerine tevdi-i keyfiyet olunmuş idi. İcabının ol suretle ifasını rica ederim efendim. İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Müdafaa-i Milliye Vekili. Sene 13 Temmuz 1337" şeklindeki ifadelere yer verilmiştir.

[37] Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika** C.II, Ankara 2003, s.208.

Levent Şahverdi Arşivi

kurulun girişimlerinden somut bir gelişme ortaya çıkmasa da, İtalyanların Menderes vadisinden başlayan geri çekilme süreci devam etmiştir.

1922 yılına gelindiğinde Türkiye için yapılacak en önemli iş, Misak-ı Milli'yi İngiltere'ye kabul ettirmek, onun için de İngiltere'nin elinde kalan son kozu olan Yunan ordusunu yenilgiye uğratmaktı. Buna karşılık İngiltere ve Yunanistan için de aynı şekilde buna olanak vermemek ve zaman kazanıp milli hareketin çöküşünü temine çalışma amacı söz konusuydu. Bu amaçla, artık ufukta beliren Büyük Taarruz için bir taraftan gerekli askeri hazırlıklar sürdürülürken, diğer taraftan Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, 1 Mart 1922'de Avrupa'ya hareket ederek Yunan diplomatik faaliyetlerine karşı Türk tezini işlemeye devam etmiştir. Savaş ve diplomasi enstrümanlarının birlikte yürütüldüğü bu süreçte, Müttefik devletler 22 Mart ve 26 Mart'ta olmak üzere iki kez Türk ve Yunan taraflarına mütareke teklifinde bulunmuşlar, bu teklifler Yunan tarafınca kabul edildiyse de Türkiye açısından Misak-ı Milli hedefleriyle bağdaşmadığı için reddedilmiştir. Buna rağmen Türk tarafı diplomatik çözüm kanallarının açık kalması prensibinden hareketle dört ay içinde Anadolu'nun boşaltılması koşuluyla barış görüşmelerine geçilebileceğini 5 Nisan 1922'de müttefiklere bildirmiştir. Ancak İtilaf cephesinden bu öneriye olumlu yaklaşım gösterilmemiştir.

Savaşsız geçen birkaç ayın ardından Müttefikler arasındaki ahengi bozan ve Boğazların Yunanlılara, dolayısıyla tek başına İngilizlere teslimini öngören, 29 Temmuz tarihli Yunan notası karşısında İngiliz Başbakanı Lloyd George, 4 Ağustos'ta İngiltere parlamentosunda yaptığı konuşmasında; barışı istemeyen tarafın Türk tarafı olduğunu ileri sürerek bu savaşın bir Türk mezalimine dönüştüğü propagandasını başlattı[38]. Kuşkusuz bu görüş, Türk ordusunun Büyük Taarruzda Yunan ordusu karşısında olası bir yenilgi karşısında İngilizler için yeniden sert politikalara dönüş anlamına geliyordu. Lloyd Geor-

[38] Bayur, **a.g.e.**, s.113-114.

Levent Şahverdi Arşivi

ge'un bu nutkunun ertesi gün Ankara'da yankılanmasının ardından Garp cephesi ordularına taarruz için hazırlık emri verildi. Böylece kısa bir süre, diplomasinin geri plana çekildiği bir döneme girildi.

Milli Mücadele'de Büyük Taarruz aşamasına kadar uygulanan politika, aynı zamanda yeni Türkiye'nin dış politikasının temellerini de atmıştır. Türk dış politikasının daha sonraki dönemleri, Büyük Taarruz öncesi ve hemen sonrasındaki gelişmelerin çizdiği çerçeveye oturtulabilir. Büyük Taarruz ile sağlanan askeri başarıdan sonra Ankara'nın izlemeye başladığı yeni diplomasi ise, Osmanlı döneminde olduğu gibi bir tabiiyet ilişkisine yol açmayacak derece ve biçimde İngiltere'ye yakınlaşmaya çalışmak, öte yandan da, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini Milli Mücadele'nin başlarına göre oldukça mesafeli bir duruma sokmakla beraber, bu ülke ile iyi geçinmeye azami özen göstermek şeklinde olmuştur. Bu diplomatik strateji ana hatlarıyla II. Dünya Savaşı sonrasına kadar geçerliliğini korumuştur.

26 Ağustos'ta başlayan Büyük Taarruz'un getirdiği zafer ise diplomaside yeni bir sürecin habercisi oldu. Kazanılan büyük zaferin ardından diplomasi yine ön plana çıktı. Daha önce çözülme sürecine giren İttifak güçleri, kendi kamuoyu baskılarının da etkisiyle siyasi çözümden yana bir tutum içine girdiler. Kuşkusuz bunda Türk ordusunun kazandığı zaferin payı da büyüktü. 26 Eylül 1922'de gerçekleşen Mustafa Kemal Paşa-General Harington mektuplaşmasının ardından 28 Eylülde İzmir'de yapılan Mustafa Kemal-Franklin Boillon görüşmesi, Mudanya'ya giden yolu açmıştır[39]. Ancak yine de Mudanya Mütareke'sine giden süreç çok zorlu geçmiştir. Kazanılan zaferin de etkisiyle oluşan yüksek moral ortamı içinde özellikle TBMM'de Misakı-ı Milli konusundaki duyarlılık ve umutlar her zamankinden daha fazla artmıştır. Bu konuyla ilgili olarak 18 Eylül'de TBMM'de yapılan görüşmelerde Erzurum milletvekili Hüseyin Avni Bey şunları söylemiştir:

---

[39] Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.IV, İstanbul 1991, s.205-209.

Levent Şahverdi Arşivi

"Ordumuz Anadolu harbini ikmal etti, Çanakkale'ye dayandı. Çanakkale'de veyahut Kocaeli mıntıkasında karşımıza bir İngiliz jandarması çıktı. Ağzımız Misak-ı Milliye kavuşuncaya kadar ordumuz faaliyetine devam edecek, Meclis-i Âli çalışacaktır. Misak-ı Milli'nin istihsali için benim kanaatime göre, düşmanlarımız bu gün acz içindedirler. Bunlara zaman kazandırmak doğru bir şey değildir"[40].

Yoğun tartışmalara sahne olan bu görüşmelerde, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in diplomaside gündeme gelen ordunun giremeyeceği tarafsız bölge konusundaki açıklamaları karşısında Hüseyin Avni Bey; Mondros Mütarekesiyle ortaya çıkan tarafsız bölge statüsünün Mondros'un yırtılmasıyla artık geçerliliğini yitirdiğini, bu yüzden Misak-ı Milli dendikten sonra hükümetin vereceği cevapta tarafsız bölge olamayacağını belirterek bu konuda gereken kararlılığın gösterilmesini istemiştir[41].

4 Ekim'de başlayan Mudanya Mütarekesi görüşmelerinde İngiltere'yi Charles Harington, Fransa'yı General Cahrpy, İtalya'yı General Mombelli, Türkiye'yi de İsmet Paşa başkanlığında bir heyet temsil etmiştir. 5 Ekim'de çıkmaza giren görüşmelerin ardından 11 Ekim'de, Meriç'e kadar olan Doğu Trakya'nın savaşmaksızın Türkiye'ye iadesini sağlayan ve genel olarak barış öncesinde Türkiye'nin ön koşullarını içeren mütareke imzalanmıştır.

Mudanya Mütarekesi, Milli Mücadele için büyük başarıydı, çünkü savaşılmadan kazanılan Doğu Trakya'nın yanı sıra, Batılı devletleri ödün vermeye ve onları Türkiye'nin tek resmi temsilcisi olan TBMM ile işbirliğine zorluyordu. Mütareke aynı zamanda Lloyd George'un, "Sevr'den bu yana gerileme" olarak niteleyeceği ve Asya'nın Avrupa'ya kazandığı her bakımdan büyük bir zafer olarak görülüyordu[42].

---

[40] **TBMMGCZ**, CIII, s.787.
[41] **A.g.e**, s.797.
[42] Sonyel, **a.g.e**., s.289.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk dış politikasının Milli Mücadele döneminde bundan sonraki aşaması olan Lozan süreci ise, farklı bir bağlamda ve müstakil bir incelemeyi gerektirir.

Sonuç

Milli Mücadele ile yeniden belirlenen ve Cumhuriyet döneminde de uzunca bir dönem etkisini sürdüren Türk dış politikası, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüz yıllarına damgasını vuran tarihi mirasın ortaya çıkardığı reflekslerle, uluslararası konjonktürün gerektirdiği zorunlulukların kesişim alanı üzerinde gelişmiştir. Yeni bir devlet olarak ortaya çıkan Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu yöndeki mirasını büyük ölçüde reddederek uluslararası sistem içinde reel gücüyle uyumlu bir yer edinmeye çalışmıştır. Milli Mücadele ile belirlenen bu alandaki yeni vizyon ise, iki temel parametreyi dış politika yapımının merkezine oturtmuştur. Bunlardan ilki, Milli Mücadele'nin başlarında mevcut olup Misak-ı Milli'nin gerçekleştirilmesinden sonra terk edilen revizyonist siyaset anlayışıdır. Diğeri ise, yeni kurulan Cumhuriyet Türkiye'sini Batı medeniyetine karşıt bir konumda bulundurmak yerine güçlenen Batı medeniyetinin bir parçası olma stratejisidir.

Modern Türk hariciye geleneği içinde bu dönemde, redd-i miras kapsamı dışında kalan bir husus ise, Tanzimat'tan bu yana ortaya çıkan belli siyasal akımların, Osmanlı devletinin parçalanmasına zemin hazırladığına dair inancın, yeni dönemde de sürdürülerek, daha çok sınır odaklı bir güvenlik anlayışını eksen alan dış politika ve stratejinin benimsenmiş olmasıdır.

Milli Mücadele dönemi Türk dış politikası; emperyalizm olgusu içinde Birinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı büyük yıkımla imparatorluktan ulusal devlete geçilirken, bağımsızlık ihtiyacı ve müstakil bir çağdaş Türk devleti kurmak gibi amaçların yanında, yeni konjonktür ve buna bağlı olarak ortaya çıkan uluslararası sistem gibi değişken unsurların içinde ortaya çıkmıştır. Bu ortamda şekillenen dış politika, zamanın ruhu olarak da görebileceğimiz yeni konjonktürün ge-

Levent Şahverdi Arşivi

rektirdiği bir takım değişkenleri bünyesinde barındırmakla beraber Türk devlet geleneği içinde değişmez bazı prensipleri de içermekteydi. Ancak karşılaşılan yeni durum dolayısıyla bu prensipler, yeni bir takım ilkelerle desteklenerek farklı bir şekilde ele alınmıştır. Tam bağımsızlık ve uluslararası alanda eşitlik bunlar arasında öne çıkanlardır. Belirlenen ilkeler içinde kalmak koşuluyla bu politikada, stratejik açıdan real-politik anlayış etkili bir yöntem olarak kullanılmıştır. Dış politika uygulamalarında stratejik hedeflerin gerçekleştirilmesinde ideolojik duyarlılığa da önem verilmiştir. Bu duyarlılık kabaca; Sovyetlerle işbirliğine evet, Komünizme hayır, Batı dünyasıyla diyaloğa evet, emperyalizme hayır şeklinde okunabilir. Evrensel boyutlarının yanında, Milli Mücadele'nin amacına uygun özgün nitelikleriyle bu ilkeler çerçevesinde yürütülen politika ile hedeflenen bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması gerçekleşmiştir. Sonucun bu şeklide olması, saptanan ilkelerdeki tutarlılığın yanı sıra, uygulamadaki başarının bir göstergesi olarak görülmelidir. Bu özellikleri göz önünde bulundurarak yapılacak değerlendirmeler; 20. yüzyılın ilk çeyreğinden bu yana geçerliliğini koruyan ve tarihsel değerini ilelebet koruyacak ulusal bağımsızlık yönünde öncü bir hareket olan Milli Mücadele'nin antiemperyalist niteliğini de açık bir şekilde ortaya koyar.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A.)

B.C.A., 02.09.1920, 220, 431-3, 30.18.1.1., 1.12.2.

B.C.A., 12..03.1920., 731, 30.18.1.1, 2.38.18.

B.C.A., 18.01.1921, 533, 440-3, 30..18.1.1, 2.28..19.

B.C.A., 06.02.1921, 628, 30..181.1, 2.33..14.

B.C.A., 12.07.1921, 856, 30..1.0.0, 83.545..6.

2. Resmi Yayınlar

TBBM Gizli Celse Zabıtları, CIII, İstanbul 1999.

3.Kitap ve Makaleler

Akarslan, Mediha, **Milli Mücadele Devrinde Türk Dış Politikası**, Bursa 1990.

Akşin, Aptülhalat, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasi**, İstanbul 1964.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Ankara 1989.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Ankara 1991.

Akyol, Taha, **Sovyet Stratejisi ve Türkiye**, İstanbul 1976.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türkiye Devleti'nin Dış Siyasası**, Ankara 1973.

……...,"Kuvay-ı Milliye Devrinde Atatürk'ün Dış Siyasa ile ilgili Bazı Görüş ve Davranışları", **Belleten**, C.XX, Sayı 80 (Ekim 1956), ss.659-699.

Cebesoy, Ali Fuat, **Moskova Hatıraları**, İstanbul 1955.

Dumont, Paul, **Mustafa Kemal Çağdaş Türkiye'nin Doğuşu**, İstanbul 2005.

Ertürk, Hüsamettin, **İki Devrin Perde Arkası**, İstanbul 1957.

Feyzioğlu, Turhan, "Atatürk'ün Dış Politikasının Özellik, ilke ve Amaçları", **Atatürk Türkiye'sinde (1923-1983) Dış Politika Sempozyumu Bildiriler,** İstanbul 1984, ss.1-13.

Gök, Mehmet, "Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikasının İç ve Dış Kaynakları", **Atatürk Türkiye'sinde (1923-1983) Dış Politika Sempozyumu Bildiriler,** İstanbul 1984, ss. 49-66.

Levent Şahverdi Arşivi

Gökay, Bülent, **Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye**, İstanbul 1998.

Gönlübol, Mehmet-Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973),** Ankara 1974.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, S.15 (Aralık 1955).

Karabekir, Kâzım, **İstiklâl Harbimiz**, İstanbul 1957.

Karal, Enver Ziya, **Atatürk'ten Düşünceler**, Ankara 1966.

Karpat Kemal H., **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, İstanbul 2010.

Kürkçüoğlu, Ömer, "Atatürk'ün Dış Politikasının Tahlili", **Atatürk'ün Düşünce Uygulamalarının Evrensel Boyutları (Uluslararası Sempozyum),** Ankara 1981.

……, **Türk-İngiliz İlişkileri** *1919-19126*, Ankara 1978.

Melek, Kemal, **Doğu Sorunu ve Milli Mücadele'nin Dış Politikası**, İstanbul 1978.

Oran, Baskın, Ed: **Türk Dış Politikası**, C.I, İstanbul 2002.

Selek, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, İstanbul 1965.

Sonyel, R. Salahi, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.II, Ankara 2003.

……, "Kurtuluş Savaşı Günlerinde Doğu Siyasamız", **Belleten,** C.XLI, S. 164, Ankara 1977, ss. 657-731.

Sönmezoğlu, Faruk, " Kurtuluş Savaşı Diplomasisi", Der: Faruk Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, İstanbul 2001.

Tansel, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, İstanbul 1991.

Tunçay, Mete, **Türkiye'de Sol Akımlar I (1908-1925) Belgeler 2**, İstanbul 1991.

Türkiye'nin Dış Politikasında 50 Yıl Kurtuluş Savaşımız (1919-1922) Basım yeri ve tarihi yok.

Ülman, Halûk, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler", **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** C.XXIII, No: 3 (Eylül 1968), ss. 241-273.

Ünal, Tahsin, **Atatürk ve Milli Mücadele,** Ankara 2001.

Yavuz, Bilge, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri**, Ankara 1994.

Yerasimos, Stefanos, **Türk-Sovyet İlişkileri**, İstanbul 1979.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İNGİLİZ BÜYÜKELÇİLİĞİ YILLIK RAPORLARINDA TÜRKİYE'DE DEMOKRAT PARTİ (1954-1957)

Dilek YİĞİT YÜKSEL*

ÖZET

Çalışmamızda yer verdiğimiz İngiliz belgelerinde 1954-1957 yıllarında Türkiye'deki gelişmelerin değerlendirmesi yer almaktadır. Bu dönemin dikkat çeken gelişmeleri, Demokrat Parti Hükümetinin verdiği sözlere aykırı olarak gerçekleştirdiği anti demokratik uygulamaların parlamentodaki ve kamuoyundaki olumsuz etkileri, gerçekleşen 6-7 Eylül olaylarının ülke içi ve dışında yarattığı olumsuz sonuçlar, uygulanan ekonomik politikalarla, ekonomide büyüme yaşanırken, enflasyonda ve cari açıkta görülen büyük artışlar ve dış borç sorunları olarak aktarılmıştır.

Bunların yanı sıra söz konusu dönemde Türkiye'nin dış işlerinde yaşanan olayların genel bir değerlendirilmesi yapılmaktadır. Dönemin en önemli dış politika gelişmeleri kapsamında Balkan ve Bağdat Paktları'nda yaşanan gelişmeler ve Kıbrıs Sorunu gibi olayların karşısında Türkiye'nin tavrı, başta İngiltere olmak üzere diğer ülkelerle olan ilişkileri ele alınmaktadır. Türkiye'nin sesinin ve etkisinin çeşitli uluslar arası toplantılarda kendisini hissettirdiği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Türk Dış Politikası, İngiliz belgeleri, Adnan Menderes, Türkiye Cumhuriyeti

THE DEMOCRAT PARTY IN THE TURKEY IN THE LIGHT OF BRITISH EMBASSY REPORTS DURING 1954-1957

ABSTRACT

This study aims to evaluate the developments during 1954-1957 in Turkey in the light of British embassy reports. The negative effects of the anti democratic acts of the Democrat Party contrary to

* Dr, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Ögretim Görevlisi.

Levent Şahverdi Arşivi

its previous commitments on the public opinion and the parliament is among the significant developments of that period. Furthermore, the negative effects of the September 6th and 7th events at home and abroad, rise of inflation, current budget deficit and foreign debt problems concerning economic policies are also taken into account.

On the other hand, it also evaluates foreign policy approach of Turkey within this period, such as Turkey's stance towards Britain with respect to the developments concerning the Balkan Pact the Baghdad Pact as well as the Cyprus issue. Relevent to this in international arena, it is pronounced that "Turkey made its voice heard and its influence felt.

Key Words: Democrat Party, Turkish Foreign Policy, British Embassy Documents, Adnan Menderes, Republic of Turkey

GİRİŞ

Avrupa Birliği (AB) üyelik sürecinde Avrupa Parlamentosunun hazırladığı yıllık ilerleme raporları artık Türkiye için olağan bir belge niteliğini taşımaktadır. AB, Türkiye'de yaşanan olayları, gerçekleştirilen faaliyetleri yakından izlemekte, değerlendirmekte, yorumlarını ve gerekli gördüğü önlemlerin alınmasını, uygulamaların gerçekleştirilmesini bu raporlarda talep edebilmektedir. Bu, Türkiye'nin dahil olduğu AB üyelik sürecinin bir parçasıdır. Bu süreç ne zaman başlamıştır? Türkiye'nin AET'ye başvurusundan sonra, yani ilişkilerimizin başladığı tarih olan 1959 yılında mı? Makalemiz bu sürecin çok daha önce başladığını örneklendirmektedir. İngiliz arşiv belgelerinde "gizli" damgası ile yayınlanan Türkiye raporları aşağıda değerlendirilmektedir.

İngiliz Büyükelçiliğinin hazırlamış olduğu 1955 yılına ait yıllık rapor toplam 21 maddeden oluşmakta olup, bunun büyük bir kısmını, 12 madde ile dış ilişkiler oluştururken 7 madde iç ilişkilere ayrılmıştır 1956 yılı raporu da 21 maddedir. Yine 12 madde dış ilişkiler, 8

Levent Şahverdi Arşivi

madde iç ilişkilere ayrılmıştır. Ele alacağımız son tarih olan 1957 yılı raporu toplam 23 maddedir. Bunun 7 maddesinde ülkenin iç ilişkileri anlatılırken, Türk Silahlı Kuvvetleri başlığıyla ayrı bir maddeye yer verilmiştir. Diğer 12 maddede dış ilişkiler yer almıştır.

Görüldüğü üzere, ele aldığımız dönem olan 1954-1957 yılları arasında İngiliz Büyükelçiliği'nin Türkiye için düzenlediği yıllık raporlar, genel olarak iç politikada ve dış politikada yaşanan gelişmeler olarak iki bölümde incelenmiştir.[1] Çalışmamız da buna paralel olarak iki bölümü içermekte ve raporlarda aktarılan olaylar, dönemi inceleyen farklı çalışmalar ve dönemin basınında yer alan haberlerle karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Sözkonusu dönemde Türkiye'de III. ve IV. Menderes Hükümetleri görevdedir.[2] 1950 yılındaki genel seçimlerin sonucunda büyük bir oy farkı ile iktidar olan ve Türkiye'nin demokrasiye geçişinin bir simgesi haline gelen Demokrat Parti'nin incelenen dönemde iç politikadaki yön değiştiren icraatları, raporlarda ayrıntılı olarak incelenmiştir. Sözkonusu dönemde dış dünyada yaşanan gelişmeler ve Türkiye'nin bu gelişmeler doğrultusunda kendine yer edinme çabaları ise dış politika başlığı altında incelenmektedir.

İÇ POLİTİK GELİŞMELER

II.Dünya Savaşı sırasında, ülkenin savaşa girmemesi için yapılanlar, halkın üzerinde maddi ve manevi baskılar oluşturmuş ve hükümete karşı tepkilere yol açmıştır. Savaşı, demokratik blokun kazan-

---

[1] Raporların daha önceki dönemleri kapsayan kısımlarına ait yapılan çalışmalar için bkz. Mustafa Yılmaz, "İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Türkiye (1935-1938), **Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi 8-12 Aralık 2003,** Yay. Haz. Mustafa Cöhce vd., C1, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2005, s.635-646; Yasemin Doğaner, "İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Türkiye (1932-1934)", **a.g.e,** s.647-660; Yonca Anzerlioğlu, "İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Türkiye (1929-1931)", **a.g.e.,** s.661-674; Behçet Kemal Yeşilbursa, **Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm**, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2007; Mehmet Serhat Yılmaz, "İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Türkiye'nin Dış İlişkileri (1946–1949)", **Kök Araştırmalar: Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, KÖKSAV, Cilt:X, Sayı:1, Ankara, 2008, s.65-87.

[2] III.Menderes Hükümeti (17.05.1954-09.12.1955); IV.Menderes Hükümeti (09.12.1955-25.11.1957).

Levent Şahverdi Arşivi

ması da Batı blokuna yönelen Türkiye'nin demokrasiye geçişi için ivme sağlamıştır. Bunların sonucu olarak 1946 yılında ülkede seçim yapılmıştır. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti'nde gerçek anlamda demokrasiye geçiş 1950 yılındaki seçimlerden sonra gerçekleşmiştir. 14 Mayıs 1950 tarihli genel seçimlere halkın katılımı %89 düzeyindedir. %53 oy oranı ile seçimin galibi Demokrat Parti'dir ve Meclisteki 487 milletvekilliğinin 434'ünü almıştır.[3] DP'nin seçimleri kazanmasıyla Türkiye'de 27 yıllık tek parti yönetimi sona ermiş, Türkiye büyük bir dönüşümün eşiğine gelmiştir.[4] Seçimden sonra Celal Bayar Cumhurbaşkanı seçilmiş, Refik Koraltan Meclis Başkanı olmuş ve hükümeti de Adnan Menderes kurmuştur.[5] Hükümetin kurulmasından sonra, Fuat Köprülü, hükümet politikası hakkında yaptığı konuşmada, devlet işletmelerinin islah edileceğini ve ülkeye yabancı sermayenin getirileceğini söylemiştir.[6] Ardından, Başbakan Adnan Menderes, Associated Press muhabiri ile özel bir görüşme yapmış ve Türkiye'nin nazik ekonomik durumuna yardım için Marshall Planı'na duyulan ihtiyacı belirtmiştir.[7] ABD Başkanı Truman da, seçimlerin sonucu ile ilgili olarak, Bayar'a bir kutlama mesajı göndererek, "Türkiye iç kudretinin bir delilini göstermiştir" yorumunu yapmıştır.[8]

DP'nin ülke içinde gerçekleştirdiği ilk faaliyetler, seçimlerin öncesinde vaad ettiği gibi, Atatürk döneminde Türkçe okunmaya başlayan ezanın Arapça okunmasına izin verilmesi olmuştur.[9] Hemen ardından yine Atatürk döneminde kurulan Halkevlerine, özel idare

---

[3] **Milliyet Gazetesi,** 17.05.1950, s.1.

[4] DP'nin toplumsal temelleri hakkında bkz. Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, 4.Baskı, Ankara, 2003, s.48-51; Behçet Kemal Yeşilbursa, A General Review of Turkey's Internal Affairs During the Democrat Party Period According to British, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı:48, Cilt XVI, Kasım 2000.

[5] **Milliyet Gazetesi,** 23.05.1950, s.1.

[6] "Demokrat Parti'nin Güdeceği Politika", **Milliyet Gazetesi,** 17.05.1950, s.1.

[7] "Marshall Yardımı'nın Artmasını İsteyeceğiz", **Milliyet Gazetesi,** 25.05.1950, s.1.

[8] "Truman Bayar'a hararetli bir kutlama mesajı gönderdi", **Milliyet Gazetesi,** 27.05.1950, s.1.

[9] "Meclis, Ezanın Arapça Okunmasını Dün Kabul Etti", **Milliyet Gazetesi,** 17.06.1950, s.1.

Levent Şahverdi Arşivi

ve belediyelerce yapılmakta olan yardımın kesilmesine karar verilmiştir.[10] 16 Mayıs 1950 tarihinden önce işlenen suçlara af getirilmiştir.[11] Köy Enstitüleri, öğretmen okulları haline getirilmiştir.[12] Bunlar, yeni iktidarın uygulamalarının önceki dönemden çok farklı olacağının işaretleridir.

II.Dünya Savaşı sonrası kurulan yeni dünya düzeninde Batı Bloku'nun savunma örgütü olarak ortaya çıkan NATO'ya Türkiye'nin yapmış olduğu başvurunun bir türlü kabul edilmemesi ve söz verilen yardımların aksaması iktidarlar için sorun durumundadır. İşte bu sırada başlayan Kore Savaşı, DP'nin dış yardım ve yabancı sermaye arayışlarında beklenmeyen bir fırsat olmuştur. O sırada dünyadaki komünizmin yayılma trendi de DP'nin lehine olmuştur. Bu dönem içinde CHP, DP Hükümetinin politikalarına önemli bir eleştiri getirmemiştir. Ancak çok geçmeden DP iktidarı, muhalefeti tasfiye hareketine başlamıştır. CHP'nin gayrimenkullerinin hazineye devrine karar vermiştir. 1951 tarihinde kendisini eleştiren basına resmi ilanların verilmesine sınırlama getirmiştir.[13] 1954 yılında çıkardığı Basın Kanunu'ndaki değişikliklerle yeni suç ve yaptırımlar belirlemiştir. Ayrıca suçlanan gazeteciye ispat hakkı da verilmemiştir.[14]

1954 genel seçimleri öncesindeki konuşmalarında DP, din adına yaptıklarına büyük oranda vurgu yapmıştır. Ana muhalefet partisinin yanısıra diğer muhalefet partisi olan Millet Partisi'ne yönelerek, savunulan demokrasi ilkelerine ters uygulamalarla, mahkeme kararı ile bu partiyi kapatmıştır.[15] Üstelik Millet Partisi'nin kapatılma gerekçe-

---

[10] "Halkevlerine İstanbul'un Ödediği Para", **Milliyet Gazetesi,** 17.06.1950, s.1.

[11] "Yeni Af Kanunu", **Milliyet Gazetesi,** 18.05.1950, s.1.; "Af Kanunu Kabul Edildi", **Milliyet Gazetesi,** 15.07.1950, s.1.

[12] "Köy Enstitüleri ve Öğretmen Okulları", **Milliyet Gazetesi,** 21.1.1954, s.1,7.

[13] Eroğul, **a.g.e,** s.111.

[14] Muhalefetin buna karşı tavrı, bu kanunla basın özgürlüğünün yeni tehditlerle karşı karşıya olduğu ve zamansız getirildiği yönündedir. Demokrasinin zedelendiğine vurgu yapılmıştır. Buna karşın Menderes, iktidarları döneminde muhalefetin sınırsız küfür ettiğini belirterek "bu küfür hürriyetidir" yorumunu yapmıştır. "Basın kanununun müzakereleri başladı", **Milliyet Gazetesi,** 08.03.1954, s.1,7.

[15] Eroğul, **a.g.e.,** s.138.

Levent Şahverdi Arşivi

sinde, "partinin din, mezhep ve tarikat esaslarına dayanan ve gayesini saklayan dernekler durumunda olduğu" belirtilmiştir.[16]

Ekonomik alanda, öncelikle dış ticarette liberalizasyona gidilmiştir. Özel girişimi desteklemek için Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kurulmuş, ayrıca Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu çıkarılmıştır. Kabul edilen kanunlardan biri de Petrol Kanunu'dur. Muhalefetin mevcut Maden Kanunu'na göre maden arama hakkının sadece Türk şirketlerine ait olduğunu söylemesine karşın Hükümet, petrolün özel bir konu olduğunu, bu nedenle özel bir kanun gerektirdiğini söylemiş ve 6 Mart 1954'de bu kanun kabul edilmiştir.[17] Bu önlemlerle 1954 seçimlerine gelinmiştir.

Bu koşullar altında 2 Mayıs 1954 tarihinde genel seçimler yapılmıştır. Sonuç DP'nin kesin zaferidir. 504 milletvekili ile 1950 seçimden daha iyi bir sonuç elde etmiştir. CHP 31 milletvekili, CMP 5 milletvekili ve Bağımsızlar 1 milletvekili çıkarmışlardır.[18] Bu dönemde Amerika'dan alınan yardımlar sayesinde hükümetin tarım ve sanayi alanında gerçekleştirdiği önemli atılımlar seçim sonuçlarında büyük etki sağlamıştır.[19] Seçimleri takiben petrol kanununa dayanılarak ülkenin dokuz petrol bölgesine ayrılmasına karar verilmiş ve petrol sondajları serbest bırakılmıştır.[20] Kadrolaşma amacıyla, devlet hizmetindeki partizan memurlar için gerekirse tasfiye hareketine girişileceği Başbakan tarafından hükümet programında ifade edilmiş ve bu doğrultuda çalışmalar gerçekleştirilmiştir.[21] Muhalif gazeteci-

---

[16] "Millet Partisi mahkeme kararıyla feshedildi", **Milliyet Gazetesi,** 28.01.1954, s.1.

[17] "Petrol Kanunu tasarısının 114 maddesi kabul edildi.", **Milliyet Gazetesi,** 07.03.1954, s.1,7.

[18] "DP'nin Zaferi Heryerde Sevinçle Karşılandı", **Milliyet Gazetesi,** 04.05.1954, s.1.

[19] Eroğul, **a.g.e.,** s.134-136; Ekonomik kalkınma konusunda çıkarılan iki yasa yabancı sermayeyi teşvik kanunu ve petrol kanunudur. Bu konularda hükümetin danışmanı ise Teksaslı bir petrol kralı olan Amerikan büyükelçisi George McGhee'dir. Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1991, s.66.

[20] "Petrol Sondajları", **Milliyet Gazetesi,** 05.05.1954, s.7.

[21] "Partizan memurların tasfiyesine başlanıyor", **Milliyet Gazetesi,** 30.05.1954, s.1; CMP'li Tahir Taser bu konuda "böyle kanunlar çıkarmakla tek parti idaresine gidilmekte olduğu" yorumunu yapmıştır. "Memurların Tasfiyesine ait Kanun kabul edildi", **Milliyet Gazetesi,** 06.07.1954, s.1.

Levent Şahverdi Arşivi

lerin tutuklanması ve mahkum olmaları muhalefette büyük tepki yaratmıştır. DP'ye muhalif Yeni Ulus Gazetesi yazarlarından 79 yaşındaki Hüseyin Cahit Yalçın, 26 ay 20 gün hapis cezası almıştır.[22] Hükümetin antidemokratik uygulamaları tepki toplarken, DP'nin siyasi yükselişinin de sonunu getirmektedir. Fakat aynı dönemde bir gelişme daha gerçekleşmektedir. Hükümetin uygulamaları ordu içinde huzursuzluğa ve hareketlenmeye yol açmaktadır.[23]

1955 yılı hakkında İngiliz Büyükelçiliği tarafından hazırlanmış olan yıllık raporda iç politikada yaşanan en belirgin olay, DP'nin popularitesinin azalmaya başlaması ve uygulamalarına dönük eleştirilerin artışının sonbahardaki yerel seçimlerin sonuçlarında yansımasını bulması olarak ifade edilmektedir. Rapora göre bu sonuç, yaşam maliyetinin hızla yükselmesi ve yoksulluğun artışı nedeniyle halkın artan memnuniyetsizliği ile ilgilidir.[24]

Rapora göre, muhalefetin artan eleştirileri özellikle basın kanununda olmak üzere, yönetimin liberal olmayan davranışlarına odaklanmıştır. Bu eleştiriler Başbakanın tepkisi ile karşılaşmıştır. Parti içinde yükselen muhalefet ise Ekim ayında partiden 9 üyenin ihraç edilmesi ve 10 üyenin istifasıyla sonuçlanmıştır. Ekim'deki parti kongresinde başbakan güvenoylamasında oybirliği sağlamayı başarmışsa da parti içindeki rahatsızlık devam etmiştir. Kongrenin ardından Kasım ayında DP'den ayrılan 19 muhalif üye, yeni bir parti kurmaya karar vermişlerdir. Hürriyet Partisi adını alan parti, DP'nin temel programını benimsemekte fakat yürütmede kişisel özgürlüklerin daha fazla olacağını belirtmektedir. Aralık ayı itibarıyla yeni Partinin yasası ve programı resmen duyurulmuş ve üye sayısı 33 olmuştur.[25] Bu politik

---

[22] "Hüseyin Cahit Yalçın'ın Durumu", **Milliyet Gazetesi,** 01.12.1954, s.1.

[23] Ayrıntılı bilgi için bkz. Talat Aydemir, **Hatıratım,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010 Ümit Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Yayınları, İstanbul, 1997.

[24] FO371/123999/RK1011/1, Annual Report on Turkey for 1955, From James Bowker to Selwyn Lloyd, 16 January 1956, Minutes (Tutanak). Bundan sonraki dipnotlarda 1955 yıllık rapor olarak belirtilecektir.

[25] 1955 yıllık rapor, s.1; "Hürriyet Partisi Bugün Resmen Kuruluyor", **Milliyet Gazetesi,** 19.12.1955, s.1.

Levent Şahverdi Arşivi

başkaldırı, Kasım ayında yapılan belediye seçimlerinde kendisini göstermiş ve halk arasında özgür konuşmayı destekleyen Bağımsızlar önemli oranda oy almışlardır.[26] Basın, ekonomik durum, ispat ve başkaldırı hakkı konularında muhalif doğrultuda makaleler yayınlanmaya başlanmıştır. Kasım ayı sonunda yapılan parlamenter grup toplantısında, ekonomi ve maliye bakanlarına ve dışişleri bakanına karşı doğrudan gensoru yöneltilmiştir.[27] Eleştirilerin giderek artışı ve zorlaması sonucu Başbakan, kabinenin istifasını Cumhurbaşkanı'na sunmuş, ardından da yeni bir kabine kurmakla görevlendirilmiştir.[28] Yeni hükümetin programı daha liberal politik önlemlerin alınmasını içermektedir.[29] İftira durumunda ispat hakkını yeniden geri vermek için seçim kanunundaki liberal olmayan düzenlemelerin kaldırılacağı ve hükümet görevlilerin emeklilik süresinin 30 yıla yükseltilmesi için (güvenli görev süresi) hazırlık yapılacağı ilan edilmiştir.[30]

Rapora göre, yeni hükümetin ekonomik politikası, belirsizlikler içermekte ve Türkiye'nin ciddi ekonomik zorluklarının etkin olarak ele alınacağı konusunda hiçbir güvence vermemektedir. DP'nin Parlamento Grubu toplantısında Başbakan yeni yatırım projeleri için söz vermiş, ithalatın sadece gerekli malzemelerle sınırlandırılacağını söylemiştir. Ancak, Türkiye'nin ekonomik sorunlarının temel nedenleri olan dış ödemelerdeki açık ve büyüyen enflasyonu kontrol etmek için gerekli önlemlerin alınacağını söyleyen Başbakan, herhangi bir

---

[26] 1955 yıllık rapor, s.1; 13.11.1955 seçimlerine katılım %38 oranındadır. DP'nin çoğunluğu kazandığı seçimde bağımsızlar da önemli oy almışlardır. "Belediye Seçimlerinin Kati Neticesi", **Milliyet Gazetesi,** 19.11.1955, s.1.

[27] 22 Kasım 1955 tarihli DP Meclis Grubu Toplantısının ayrıntıları için bkz. Birand, a.g.e., s.87-89; Ele aldığımız dönemde Türkiye'nin Dışişleri Bakanlığını sırasıyla Fuat Köprülü (22.5.1950-20.6.1956), Ethem Menderes (20.6.1956-25.11.1957) ve Fatin Rüştü Zorlu (25.11.1957-27.5.1960) yapmışlardır. http://www.mfa.gov.tr/ disisleri-bakanlari-listesi.tr.mfa; Semih Günver, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s.79.

[28] IV.Menderes hükümeti 09.12.1955-25.11.1957 tarihleri arasında görev yapmıştır.; IV.Menderes Hükümeti, 37 karşı, 7 çekimser oya karşılık 343 oyla güvenoyu almıştır. "Hükümet Grupta Dün Güvenoyu Aldı", **Milliyet Gazetesi,** 14.12.1955, s.1.

[29] Yeni hükümetin programı için bkz. http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/ HP22.htm.

[30] 1955 yıllık rapor, s.1-2.

Levent Şahverdi Arşivi

olumlu gösterge ortaya koyamadan yıl sona ermiştir. Türk hükümeti gelirinden fazla harcamış, ödeyebileceğinden fazla ithalat yapmış, normalden fazla yatırım yapmış, Merkez Bankasını, bütçenin, devlet işletmelerinin ve Toprak Mahsulleri Ofisi'nin açıklarını finanse etmek için kullanmıştır. Ekonomiyi istikrara kavuşturmak için ihtiyaç duyulan kısıntı önlemlerini uygulamaksızın, kararname ile enflasyonu frenlemeye çalışmıştır. Uygulanan politikanın sonuçları ise; emisyon hacminin genişlemesi, fiyatlarda sürekli bir yükseliş, Türk ihraç mallarının satışlarında karşılaşılan zorluklar, sermaye mallarından başka bütün malların ithalatındaki düşme, büyüyen iç açıklar, birçok fabrikanın işi durdurması ve borçların tasfiyesi için bazı antlaşmaların yürütülmesine rağmen dış borçların artışı olmuştur. Petrol aramalarında, 1956'da başlayacak olan sondajın başarılı olacağına dair umut ise yıllık raporda fazla abartılı olarak değerlendirilmiştir.[31]

Raporun bu bölümünde 6-7 Eylül olaylarının sonuçlarından bahsedilmektedir. Aslında dış politika ile ilgili olan Kıbrıs konusunun ülke içindeki yansıması olan olaylar ve sonuçları anlatılmaktadır. Bu nedenle Kıbrıs konusuna burada bir giriş yapmak gerekli görülmüştür. Kıbrıs'ta Rumlar, adanın Yunanistan'a bağlanması anlamına gelen Enosis hedefleri doğrultusunda terör olaylarını başlatmışlardır. Yaşanan olaylar nedeniyle İngiltere, adadaki egemenliğinin geleceğinden endişe duymakta ve Kıbrıs'taki Türkleri Rumlarla karşı karşıya getirmenin kendi çıkarlarına uygun olacağını düşünmektedir. Bu nedenle İngiltere, Türkiye ile Yunanistan'ı düzenlenen konferansa birlikte davet etmiştir. İngiltere Dışişleri Bakanı Harold Mc Millan'ın, 29 Ağustos 1955'te Londra'da yapılacak olan üçlü konferansa katılma teklifini Türkiye hemen kabul etmiştir. Fatin Rüştü Zorlu'nun başkanı olduğu Kıbrıs Komisyonu, Kıbrıs Türk Toplumu ile sürekli bağlantı kurarak çalışmalarını sürdürmüştür. Bu sırada Türkiye kamuoyu da Kıbrıs meselesini ulusal bir dava olarak benimsemiştir. Londra'daki konferansta Zorlu, 28 sayfalık Türk tezini okumuş-

[31] 1955 yıllık rapor, s.2-3.

Levent Şahverdi Arşivi

tur. Buna göre, "Lozan Antlaşması'nın 16.maddesi gereğince Türk Devleti, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan topraklar üzerinde hak iddia etmemeyi kabul etmiştir.[32] Ancak, 30 ve 31.maddelerde Kıbrıs adasına özel bir statü tanınmıştır.[33] Burada Türkiye, egemenlik hakkını sadece İngiltere'ye devrettiğini belirtmiştir. Türkiye'nin Ada üzerinde titizlikle durma nedeni, tarihi, coğrafi, etnik ve stratejik verilere dayanmaktadır. Ada, dörtyüz yıla yakın süre Türklerin elinde kalmış, tarihte hiçbir zaman Yunan yönetiminde olmamıştır. Anadolu kıyılarına kırk, Yunanistan'a bin mil uzaklıktadır. I.Dünya Savaşı'na kadar Ada halkının çoğunluğunu Türkler oluşturmuştur ve hala tapulu toprakların %60'ı Türklere aittir. Güvenlik bakımından da Türkiye için önemi büyüktür. Bu şartlar altında İngiltere, Türkiye'den aldığı bir toprağı, çağdaş Devletler Hukuku'na göre, Yunanistan'a devredemez. Şu halde Yunanistan, Kıbrıs meselesinde Türkiye için muhatap bile değildir". Bu tez, Yunan hükümetini oldukça şaşırtmıştır. Görüşmeler Türklerin lehinde takip etmekte iken Konferansın sonuna yaklaşıldığı 6 Eylül 1955 tarihinde Türkiye'de yaşanan bir olay, Türkiye'nin bütün hesaplarını altüst etmiştir.[34] İngiliz Büyükelçilik raporlarında bu olaydan şöyle bahsedilmektedir. "6 Eylül 1955'de Atatürk'ün Selanik'te doğduğu eve bomba koyulduğu haberi, gazetelerin ve radyonun duyurularıyla birlikte Türkiye'de büyük etki yaratmıştır. Kıbrıs sorununda meydana gelen gelişmeler

---

[32] Aslında Kıbrıs'ın durumunu düzenleyen madde 20 ve 21.maddelerdir. 20.maddede, Türkiye, Britanya Hükümeti'nce Kıbrıs'ın 5 Kasım 1914'de açıklanan ilhakını tanıdığını bildirmektedir. 21.madde ise Türk uyrukluların İngiltere uyrukluğu'na geçeceğini, ancak iki yıllık süre içinde eğer isterlerse, Türk uyrukluğunu seçebileceklerini, ancak bu seçimi izleyen bir yıl içinde Kıbrıs adasından ayrılmak zorunda kalacaklarını söylemektedir. İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, I.Cilt (1920-1945), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s.99.

[33] Madde 16: "Türkiye, bu andlaşma belirtilen sınırları dışında kalan topraklarda, sahip olduğu tüm hak senetlerden vazgeçtiğini açıklar". Madde 30: "Türkiye'den ayrılan topraklarda yerleşmiş Türk uyrukları kendiliğinden ve yerel yasaların koşulları içinde bu toprakların geçtiği devletin uyruğu olacaklardır." Madde 31: önceki madde ile sözkonusu kişiler, iki yıllık süre içinde Türk uyrukluğunu seçmek hakkına sahip olacaklardır. Soysal, **a.g.e.,** s.99,101,102.

[34] Günver, **a.g.e.,** s.52-53; Konferans hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mahmut Dikerdem, **Ortadoğu'da Devrim Yılları**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990,s.129-136.

Levent Şahverdi Arşivi

ve kamuoyunun tepkisi, özellikle Rum azınlıklara karşı bir saldırıya dönüşen gösterilere dönüşmüştür. Hükümet derhal Ankara, İstanbul ve İzmir'de sıkıyönetim ilan etmiştir."[35] Konferans'ta Yunanistan'ın elini güçlendiren bu olaylar sonrasında Zorlu, "Londra'da elde ettiğimiz başarı bir gecede heba olup gitti" demiştir.[36] Görüldüğü gibi bu olaylar Türkiye'nin uluslararası alandaki imajını oldukça zedelemiştir. Nitekim İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Bowker 1955 yılı raporunda, tarihe 6-7 Eylül olayları olarak geçen sürecin sonuçlarını, "İstanbul ve İzmir'de gerçekleştirilen 6-7 Eylül ayaklanmaları, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinde oldukça önemli olmuştur. Olaylar göstermiştir ki, Türk halkının yumuşak başlı yapısına ve devrimden beri merkezi hükümetin otoritesinin sürekli artmasına rağmen ülke, Batı Avrupa demokrasileri düzeyine ulaşmak için gereken gelişmelerden henüz uzaktır" şeklinde yorumlamıştır.[37]

Raporda, 1955 yılının iç politikadaki belirsizlik ve kaygılarla sona erdiği belirtilmektedir. Rapora göre, Hükümetin sorumsuz ekonomik politikalarının halk üzerinde giderek artan olumsuz etkileri ve bunun neden olduğu Kasım'daki hükümet krizinin koşulları, Başbakan'ın parlamentodaki itibar ve otoritesini sarsmıştır. Ancak, yeni hükümetin mecliste, DP'den hemen hemen oybirliği ile güvenoyu almasıyla parti, gelecekte siyasetin yönetiminde en büyük rol oynamakta ısrarlı olduğunu göstermiştir. Bu arada yeni kurulan Hürriyet Partisi, DP'ye bağlılığı konusunda bocalayan demokrat milletvekilleri için bir potansiyel çekim merkezi olmuştur. Raporun bu bölümü

---

[35] 1955 yılı raporu, s.3, Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahri Çoker**, 6-7 Eyül Olayları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2005; Melek Fırat, "6-7 Eylül Olayları", **Türk Dış Politikası**, ed: Baskın Oran, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.601; 27 Mayıs ihtilalinden sonra Yassıada'daki duruşmalarda 6-7 Eylül olaylarının gerçekleşmesinden sorumlu tutulan ve 6 yıl ceza alan Dışişleri Bakanı Zorlu, o tarihte Londra'da Kıbrıs görüşmelerindeydi ve görüşmeler Türkiye lehinde devam etmekteydi. Türkiye'nin uluslararası itibarını zedeleyen ve Yunanlıların elini güçlendiren bu olaylarda öncelikle kendisinin ve hükümetinin hiçbir kazancı olamayacağını, dolayısıyla böyle bir olayın öncelikle kendisiyle ve hükümetle bağlantılandırılmasının çok yanlış olacağını belirten dava savunması için bkz. O.Cemal Fersoy, **Fatin Rüştü Zorlu**, Hun Yayınları, İstanbul, 1979, s.202-225

[36] Dikerdem, **a.g.e.,** s.136.

[37] 1955 yıllık rapor, s.3.

Levent Şahverdi Arşivi

şu değerlendirmeyle sona ermiştir. Menderes, pozisyonunu yeniden kurmayı başarabilirse, yönetiminin diktatoryal yöntemlerini yumuşatabilecek, ülkenin mevcut zorluklarından kurtulması için umut olabilecek ekonomik politikaları uygulayabilecek ve ABD finansman yardımlarından yararlanabilecektir. Yılın son birkaç ayının olayları, demokratik parlementer hükümetin gelişmeye devam edebileceği umudunu sürdürmüştür. Raporda hatırlatılan bir nokta, Türkiye'deki yönetim kabiliyeti ve tecrübesi olup, bunun yanında böyle bir krizin ülkenin iç istikrarında tehlikeli etkiler yapabileceğidir."[38]

1956 yılına ait yıllık raporlarda, Türkiye'nin iç politikasındaki temel konunun Menderes'in 1955 yılı sonunda yaşadığı gerilemeden sonra eski zaferini yeniden sağlaması olduğu görüşü aktarılırken, Menderes'in otoritesine tehdit olabilecek herhangi bir pozisyona izin vermemesinin önemli bir sorun teşkil ettiği, ona karşı olanların istifaya zorlandıkları belirtilmektedir.[39]

Rapora göre, Menderes, 1956 yılı başında anayasal reform ve diğer liberal önlemlerin alınacağı sözünü vermesine rağmen bu önlemleri uygulamamış, aksine yıl boyunca kendisine karşı yürütülen muhalefeti ve bağımsız eleştirileri sınırlandırmak için yeni önlemler almıştır. Mayıs'ta bazı yargıçlar zorunlu emekli edilmiştir. Zorunlu emeklilik, kalanlar üzerinde politik baskı aracı olarak, tehdit unsuru olarak kullanılmıştır. Haziran'da hükümet zaten ağır olan basın kanununa yeni düzenlemeler getirmiştir. Buradaki amaç, hükümet politikasını eleştiren basının özgürlüğünü sınırlamaktır. Aynı ayın sonunda yeni bir toplantı kanunu ile seçim kampanyası süresi hariç, herhangi bir politik toplantı için resmi onay gerekliliği getirilmiştir. Böylece muhalif politikacıların toplantıları yasaklanmıştır. Hükümet, muhalefeti rahatsız etmek için bu iki kanunu kullanmıştır. Ayrıca yıl sonunda, üniversitelerde büyüyen muhalefeti bastırmak için de adımlar at-

[38] 1955 yıllık rapor, s.3.

[39] FO371/130174/RK1011/1, Turkey: Annual Review for 1956, From James Bowker to Selwyn Lloyd, 5 February 1957, s.1. Bundan sonraki dipnotlarda 1956 yıllık rapor olarak belirtilecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

mıştır. Özellikle hükümete olan karşıtlığı ile bilinen, Ankara'daki Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin Dekanı, akademik yılın açılış törenindeki konuşması nedeniyle görevinden alınmış, bunun üzerine istifa etmiştir. Fakültedeki öğretim üyelerinin bazıları da onunla birlikte istifa etmişlerdir.[40] Bu şekilde ardarda alınan her önlem büyük protestoları harekete geçirmiş, basında ve halk arasında da tartışmaları arttırmıştır. Hükümetin yanı sıra muhalefet de söylemlerinde aşırıya kaçmış, bu durum yurtdışında da Türkiye'deki demokrasinin sorgulanmasına yol açmıştır. Buna karşın, alınan önlemler sonucu partisinin güçlenmesi Başbakanın kendine güveni ve enerjisini geri getirmiştir.[41]

Raporda muhalefetin yeterince etkin olamadığı anlatılmaktadır. CHP, hükümete karşı ciddi bir alternatif program sunamamıştır. Yeni Hürriyet Partisi umulduğu gibi bir gelişme sağlayamamış, büyük şehirlerdeki entellektüel çevrenin dışında çok az etkin olabilmiştir. Diğer bir muhalefet partisi olan Cumhuriyetçi Millet Partisi hakkında ise çok az şey duyulmuştur. Sonbaharda bu üç muhalefet partisi arasında bir ittifak gündeme gelmişse de, üç partinin önceliklerinin farklı olması ve bu konularda ısrarcı olmaları nedeniyle hayata geçirilememiştir.[42]

Raporda, 1956 yılının sonundaki ekonomik durumun değerlendirmesi de yapılmıştır. Dikkat çeken gelişmeler kapsamında, özellikle azalan ithalat nedeniyle ticari açığın da azaldığı belirtilmektedir. İhracat ise yüksek iç fiyatlardan zarar görmüştür. Büyük umutlarla başlatılan petrol arama işinde, 12 yabancı şirket çalışmaktadır. Yıl sonunda İngiliz ve Amerikan firmalarıyla İstanbul yakınlarında büyük bir rafinerinin yapımı üzerine müzakereler sürmektedir. Savunma harcamaları ise ABD ve NATO'dan önemli katkılar gelmesine

---

[40] SBF Dekanı olan Prof.Dr. Turhan Feyzioğlu'nun vekalet emrine alınması üzerine Doç. Aydın Yalçın da istifa etti. "Aydın Yalçın İstifa Etti", **Milliyet Gazetesi,** 03.12.1956, s.1.

[41] 1956 yıllık rapor, s.1.

[42] 1956 yıllık rapor, s.1,2.

Levent Şahverdi Arşivi

rağmen, Türk ekonomisine %25'den fazla olan oranı ile ağır bir yük olarak kalmıştır. Askeri savunma önlemleri, NATO tarafından formule edilen program çerçevesinde yavaş fakat istikrarlı biçimde yıl boyunca sürmüştür. Amerikan askeri misyonu, en etkin yabancı gücü oluşturmuştur.[43]

1957 yılına gelindiğinde, 27 Ekim'de ülkede genel seçimler yapılmıştır. Seçimlerde DP'nin oyları ilk kez %50'nin altında bir değer olan %47'ye düşmüştür. Fakat mevcut sisteme göre, 419 milletvekili çıkarmıştır. CHP ise oyların %40,6'sını almakla birlikte sadece 173 milletvekili ile Meclis'e girmiştir. CHP seçimlerde hile yapıldığını söylemiştir ve ortam giderek gerginleşmiştir. 1957 yılı raporlarında, iç politikadaki tartışmaların devam ettiği, Ekim'deki genel seçimlerden sonra ülkedeki politik gerilimin arttığı belirtilmektedir. Şubat'ta Mecliste, Başbakan ve İnönü tarafından yapılan uzlaştırıcı konuşmaların, muhalefet ve hükümet arasındaki ilişkileri geçici olarak yumuşatmasına rağmen, Nisan'da iki muhalif gazetecinin 8 ay süreyle tutuklanmasının, partilerarası ilişkileri eski düşmanlık durumuna döndürdüğü anlatılmaktadır.[44]

Rapora göre, ekonomik alanda yaşanan hızlı enflasyon artışının yanında, tüketici mallarında ve döviz kurlarında azalma sürmüş, Türkiye'nin ödemeler dengesi yıl boyunca kötüleşmeye devam etmiştir. Ülkede yeni güç istasyonlarının, iletişim tesislerinin ve endüstriyel tesislerin kurulmasıyla, heyecanlı bir faaliyet sürdürülmüş fakat yapılanlar, daha çok yabancı borç harcanmasına, enflasyonun artmasına ve ithal mallarının azalmasına yol açmıştır. Amerikan ekonomik yardımı olmasa durum daha da kötüye gidebilecektir. Genel seçimden sonra Menderes'in yıl sonunda açıkladığı program, yeni geniş çaplı yatırımların ve iç kredilerin sınırlandırılmasını öngörmekte iken, açıklanan bütçede geçen yılla karşılaştırıldığında %11 artış görülmüştür. Tüm bunlara rağmen, hükümetin yıl sonunda açıkladığı ekonomik durum

[43] 1956 yıllık rapor, s.2,3.

[44] FO371/136450/RK1011/1, Turkey: Annual Report on Turkey for 1957, From James Bowker to Selwyn Lloyd, 4 Şubat 1958.s.1,2. Bundan sonraki dipnotlarda 1957 yıllık rapor olarak belirtilecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

hala gelişme yönündedir. Türklerin çoğu enflasyonun genişlemeye eşit olduğu düşüncesiyle, gelişmeleri 1950'den itibaren gerçekleşen büyük başarı olarak değerlendirmekte ve ülkenin 100 yıllık uykudan uyandığını düşünmektedirler. Gelişmelerin olumlu tarafı, yeni otoyolların, limanların, güç istasyonlarının, çimento ve şeker fabrikalarının, kömür, demir, çelik üretimlerinin artması, kimya, tekstil, kağıt ve diğer endüstrilerin gelişmesidir. Yeni tesisler birkaç yıl içinde üretime geçecek, petrol aramaları 16 yabancı firmanın katılımıyla etkin biçimde devam edecektir. İstanbul, Ankara ve diğer şehirler yoğun biçimde yeniden inşa edilmiştir. Raporda bu süreç Menderazing olarak adlandırılmıştır. Ancak diğer taraftan yabancılar, özellikle iş adamları 5 yıldır borçlarının ödenmesini beklemektedirler. Görüldüğü gibi, yıl sonundaki ekonomik ajanda cesaret verici değildir. Ayrıca, Türkiye'nin ihracatının %85'inden fazlasını oluşturan tarımsal üretimler azalmış, bunun sonucu ihracat umutları daha da kötüleşmiştir.[45]

1957 yılı raporunda önceki yıllardan farklı olarak Türk Silahlı Kuvvetleri başlığı altında bir bölüm bulunmaktadır. Burada, savunma harcamalarının Türkiye bütçesinin %28'ini oluşturduğu, bunun da önceki yıla göre yüksek olduğu söylenmektedir. Ayrıca Amerika tarafından, Türkiye'ye yapılan yardımın Türk Silahlı Kuvvetlerinde kullanımını izlemek ve gelecek teçhizatın dağıtımını organize etmek amacıyla Birleşik Amerika Misyonu (JUSMMAT) kurulduğu açıklanmaktadır. Yaşanan Suriye krizi nedeniyle yılın ikinci yarısı boyunca yeni teçhizatın dağıtımının hızlandırıldığı belirtilerek, raporda askeri ilişkilerin ayrıntıları verilmektedir.[46]

Buraya kadar, İngiliz yıllık raporları ve dönemin basın haberleri ışığında 1954-1957 yılları arasında Türkiye'de yaşanan iç gelişmeler aktarılmıştır. En göze çarpan gelişmeler, Kıbrıs olaylarının tetiklediği 6-7 Eylül olaylarının sonuçları, muhalefete ve basına karşı Hükümet tarafından yürütülen anti demokratik uygulamaların artışı ve kar-

[45] 1957 yıllık rapor, s.3-4.
[46] 1957 yıllık rapor, s.5-6.

Levent Şahverdi Arşivi

şılayabileceğinin çok üstünde maddi imkanlar gerektiren yatırımların başlatılarak enflasyonun ve cari açığın artışı sonucu ekonomide izlenen bozulma olarak görülmektedir. Ayrıca, o güne kadar bahsedilmeyen Türk Silahlı Kuvvetleri maddesinin eklenmiş olması da dikkat çekmektedir.

DIŞ İLİŞKİLER

Atatürk'ün kaybından sonra, onun da öngördüğü gibi, dünya hızla büyük bir savaşa sürüklenmiş, Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü, onun takip ettiği dış politikaya uygun bir tavırla, son ana kadar Türkiye'yi yeni bir yıkıma sürükleyebilecek olan savaşa girmemeyi başarmıştır.[47] Bu amaçla İngiliz ve Fransızlarla yakınlaşırken, Sovyetler Birliği ile de ilişkileri bozmamaya çalışmıştır. Fakat SSCB'nin uyguladığı dış politikadaki keskin dönüşler, Türkiye'nin uygulamalarında büyük sorunlar yaratmıştır. Sonuçta Türkiye, ingiltere ve Fransa arasında 1939'da "üçlü ittifak" imzalanmıştır.[48] Görüldüğü gibi, Türkiye'nin, girmek istemediği büyük savaşın kendisine getireceği maliyetleri karşılamak için askeri ve ekonomik yardımı kabul ederek tarafsızlığından ödün veriyor olsa da, Sovyetleri karşısına almak istemediğini göstererek yeni bir denge politikası yürütmeye çalıştığı söylenebilir. Aslında Yalta konferansında Batı ile SSCB'nin dünyayı paylaşmalarından sonra, Türkiye'nin aktif olarak katılmadığı savaşın galiplerinin yanında bulunmak amacıyla imzaladığı anlaşma[49], izlenen tarafsızlık politikasının

---

[47] Atatürk, ölümünden kısa süre önce şunları söylemiştir: "bir dünya savaşı yakındır. Bu savaşın sonucunda dünyanın durumu ve dengesi baştan başa bozulacaktır. İşte bu devrede doğru hareket etmesini bilmeyip, en küçük bir hata yapmamız halinde, başımıza Mütareke senelerinden daha büyük felaketler gelecektir." Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s.84; II.Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Selim Deringil, **Denge Oyunu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2000.

[48] Soysal, **a.g.e.,** s.599-617.

[49] Türkiye-ABD Askeri Yardım Antlaşması, savaşın bitimine 3 ay kala ve savaşın sonucunun belli olduğu bir tarih olan 23 Şubat 1945 tarihinde imzalanmıştır. Türkiye, Almanya ile Japonya'ya savaş açtığını açıklamıştır. Böylece BM Yasasını hazırlayacak konferansa katılabilecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Soysal, **a.g.e.,** s.648-653

Levent Şahverdi Arşivi

sonuna gelindiğinin işaretini vermiştir. Fakat asıl kırılma, Menderes Hükümeti'nin kurulmasından sonra gerçekleşmiştir. Atatürk'ün uyguladığı tarafsızlık politikası, Menderes Hükümeti'nin uyguladığı dış politikada tamamen terkedilmiştir.[50] Truman doktrinin ardından Türk dış politikasında başlayan süreç, Batı'nın öncülüğünde kurulan tüm organizasyonlara katılımı hedeflemektedir. ABD yardımlarının başlamasından sonra ise, ABD'nin politikaları Türkiye için büyük önem kazanmıştır.

Bu gelişmeler yaşanırken Türkiye'de seçimler gerçekleşmiş ve önemli bir oy oranı ile Menderes Hükümeti başa geçmiştir. 1950 yılına ait İngiliz yıllık raporunda seçimler, ilk gerçek özgür seçim olarak nitelendirilmektedir.[51] Yeni hükümetin ilk programında dış politika konusunda "dostumuz" Amerika'ya ve "müttefiklerimiz" İngiltere ve Fransa'ya büyük yer ayrılmıştır.[52] 1954-1957 yıllarını kapsayan döneme ait İngiliz yıllık raporlarında, dış politika konularının, iç politik gelişmelerin iki katı kadar yer kapladığı görülmektedir. Yıllara göre raporlarda söz edilen dış politik gelişmeler aşağıda özetlenmiştir.

Süreç içinde Türkiye, doğu ve batı bölgelerine yönelik olarak oluşturulan paktların kurucuları içinde yer almıştır. 1954 yılında Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Balkan İttifakı kurulmuştur.[53] Ancak, etkinliğini uzun süre sürdürememiştir. Çünkü kurulduğu sırada, Türkiye-Yunanistan ilişkileri olumlu yöndedir. Ancak yine aynı yıl Yunanistan'ın Kıbrıs'ı ilhak planı yürürlüğe girmiştir. Yugoslavya ise Kominform'dan ayrılmıştır ve güvenlik endişesi taşımaktadır. Fakat 1953 yılında Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği'nin politikalarında bir yumuşama gerçekleşmiş, bunun üze-

---

[50] Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 1990, s.41.

[51] FO371/95267/RK1011/1, "Turkey: Annual Review for 1950", **Charles to Bevin,** 13 January 1951, s.1. Bundan sonra 1950 yıllık rapor olarak gösterilecektir.

[52] "Hükümet Programı", **Milliyet Gazetesi,** 29.5.1950, s.5.

[53] "Balkan Askeri İttifakı Bugün Parafe Ediliyor", **Milliyet Gazetesi,** 5.7.1954, s.1.

Levent Şahverdi Arşivi

rin Yugoslavya da, tarafsız bir politika izlemeye karar vermiştir. Böylece, 1955 yılında Türkiye'nin batı kanadında bir savunma sistemi oluşturma çabasını gösteren Balkan İttifakı sürecinde yavaşlama görülmüştür. 1955 yılına ait İngiliz yıllık raporlarında Menderes'in Ankara'da, Balkan İttifakı Dışişleri Bakanları toplantısında, İttifakla NATO arasında bir bağlantı kurma zamanının geldiği görüşünü basına yansıttığı söylenmektedir. Menderes, bu konuyu Mayıs'taki Yugoslavya ziyareti süresince de dile getirmiş ancak bu girişime Yugoslavya'nın fazla ilgi göstermemesi hayal kırıklığı yaratmıştır.[54] Balkan İttifakı'nın birliği, Kıbrıs konusundaki gelişmelerle daha da zayıflamıştır.

Doğuya yönelik olarak da 1954 yılında öncelikle Türkiye-Pakistan arasında bir pakt oluşturma girişimi yaşanmıştır.[55] Rusya ve Mısır sözcüleri bu anlaşmaya olumsuz yaklaşmışlardır.[56] Buna rağmen, Batı blokunun, Sovyet Rusya'nın güney komşularını içeren bu bölgede güvenliği sağlama çabasının bir gereği olarak, bu paktın yapısı değiştirilerek diğer Arap ülkelerinin de katılımına açık hale getirilmesine çalışılmıştır.[57]

---

[54] 1955 yıllık rapor, s.4; Balkan İttifakında yaşanan bu gelişme, Stalin sonrası Sovyet politikasında görülen yumuşama ile ilgili olarak Yugoslavya'nın tavrını değiştirmiş olmasıdır. Aynı politikayı Türkiye'ye yönelik uygulamak istemişlerse de Menderes yönetimi bunu ciddiye almamıştır. Nitekim, Moskova Radyosu'ndan yapılan açıklamada "Türkiye ile iyi ilişkiler kurulması için yapılan teklife cevap beklendiği" söylenmiştir. "Rusya'nın Yeni Sulh Taarruzu", **Milliyet Gazetesi,** 1.12.1954, s.1.

[55] "Türk-Pakistan Paktı Görüşmeleri Başlıyor", **Milliyet Gazetesi,** 27.1.1954, s.1; Ayrıntılı bilgi için bkz. Yeşilbursa, **a.g.e.,** s.127-162.

[56] Moskova Radyosu "bu pakt, İslam dünyasına karşı yöneltilen en büyük darbe olarak değerlendirilmektedir" yorumunu arapça yayınlarken, Mısır başbakanı Abdülnasır, "hiç bir Arap devleti Türkiye-Pakistan paktına girmeyecektir" açıklamasını yapmıştır. "Moskova, Arap Devletlerini Aleyhimize Kışkırtıyor", **Milliyet Gazetesi,** 24.2.1954, s.1; "Abdülnasır'ın Yeni Tehditleri", **Milliyet Gazetesi,** 21.4.1954, s.1.

[57] Türk-Pakistan Paktı, Arap ülkelerinin de katılımı için tadil edilmektedir. "Celal Bayar'ın Nutku Arap aleminde iyi tesirler yarattı", **Milliyet Gazetesi,** 3.11.1954, s.1; Strateji uzmanları Irak ve İran'ın da bu pakta girmelerini ümit etmekte ve böylece Rusya'nın güneyinde dört devletten oluşan bir antikomünist cephenin kurulmuş olacağını belirtmektedirler. "Türk Pakistan Paktı", **Milliyet Gazetesi,** 27.1.1954, s.7; Times muhabiri bir yazısında bu paktın imzalanmasıyla Paktın, Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya paktına eşit olacağını kaydetmiştir. "Türkiye-Pakistan İttifakı", **Milliyet Gazetesi,** 30.1.1954, s.1.

Levent Şahverdi Arşivi

1955 yılı İngiliz yıllık raporlarına göre, Arap devletleri ile yakın işbirliği geliştirerek Doğu kanadını destekleme politikası ilk başarısını, 24 Şubat'ta Bağdat'ta Türkiye-Irak arasındaki karşılıklı işbirliği antlaşmasının imzalanması ile kazanmıştır.[58] Raporda, Nisan'da İngiltere, Eylül'de Pakistan ve Ekim'de İran'ın katılımıyla Bağdat Paktı'nın Bakanlar Konseyi kurulduğu ve böylece Türkiye'nin etkin insiyatifi sonucu bir Ortadoğu savunma sisteminin çekirdeğinin oluşturulduğu belirtilmektedir. Raporda, Türk Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanı'nın, Ekim 1955'de Pakta katılımını sağlamak amacıyla Ürdün'e giderek, Kral Hüseyin ve Başbakanı'nı etkilemek için uğraştığı, ancak İngiliz Genelkurmay Başkanı'nın Umman ziyareti sonrası Türkiye'nin hayal kırıklığına uğradığı söylenmiştir.[59] Raporda İsrail ile ilişkilere de değinilmiştir. Buna göre Türkiye, İsrail ile karşılıklı ticaretinin yüksek seviyesini korumaya devam ederken, İsrail, Türkiye'nin Bağdat Paktı çerçevesinde, BM'in Filistin kararını kabul etmesi ve Arap dünyası ile yakın işbirliği politikası konusunda rahatsızlık hissetmiştir. Raporda, İngiltere'nin Pakta yönelik tutumuna ilişkin olarak da Menderes'in, İngiltere hükümetinin Bağdat Paktı'nı güçlendirme ve geliştirme çabalarına verdiği desteği takdir ettiğini

---

[58] 1955 yıllık rapor, s.4; DP'nin iktidara gelmesiyle doğuya yönelik politikalarda değişmeler yaşanmıştır. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, "DP Hükümetinin Atatürk ve İnönü dönemlerinde Arap devletlerine gösterdiği kayıtsızlığı onaylamadığını, kendilerinin bu yanlış yolu düzeltmek amacında olduğunu" belirtmiştir. Dikerdem, **a.g.e.,** s.14-15; Kuneralp, Paktın kuruluş amacının "Komünist imparatorluğun ülkeyi daha fazla kuşatmasını önlemek, mevcut sarılmanın etkisini azaltmak" olduğunu belirtmiştir. Zeki Kuneralp, **Sadece Diplomat**, İsis Yayınları, İstanbul, 1999, s.69; Dikerdem, Paktın kuruluş amacı için, "DP iktidarının başlattığı ekonomik kalkınma atılımlarının başarısı için Amerika'nın bol ve sürekli yardımına ihtiyaç duyulmaktadır. Yardımının karşılığını ise Türkiye, Ortadoğu'da Amerikan nüfuzunun pekişmesine yardımcı olarak ödeyebilirdi" yorumu ile değerlendirirken, Şubat 1955'de Paktın imzalanmasıyla, Amerika'nın Ortadoğu için tasarladığı planın ilk hedefinin gerçekleştirilmiş olduğunu söylemektedir. Dikerdem, **a.g.e,** s.163; Sander'e göre, Bağdat Paktı'nın oluşumunda asıl etken, Amerikan askeri stratejisidir. Bu da Amerika'nın Sovyetler'in Akdeniz'deki egemenliğini önlemek, özellikle petrolün batıya akışının devamlılığını korumak ve İsrail devletinin devamlılığını sağlamak olarak özetlenebilmektedir. Oral Sander, **Türk Amerikan İlişkileri (1947-1964),** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1979, s.125-126.

[59] 1955 yıllık rapor, s.4; Mareşal Templer'ın görevi, silah yardımında bulunmak vaadiyle, Ürdün'ü Mısır ve Suriye'ye karşı Irak'la birleşmeye çağırmaktı. Kral, Bağdat Paktı'na sıcak bakarken, hükümetteki Filistin asıllı bakanlar Mısır'dan aldıkları direktifle bunu önlemekte kararlıydılar. Dikerdem, **a.g.e.,** s.165.

Levent Şahverdi Arşivi

ifade ettiği, ve İngiltere'nin Nisan'da pakta üye olmasının Türkiye'de memnuniyetle karşılanarak, iki ülke arasında daha güçlü bir ittifak bağının kurulmasının sağlandığı anlatılmıştır.[60]

1955 yılı İngiliz yıllık raporunda, 1955 yılının Türkiye için olaylarla dolu ve zor bir yıl olduğu söylenirken Türkiye'nin dış ilişkilerdeki başarıları, Bağdat Paktı'nın genişlemesi olarak gösterilmiş, Türkiye'nin BM'deki Afrika-Asya Grubu'na dahil olmasının Batı ile ilişkilerini olumsuz etkilemeyeceği söylenmiştir. Ancak, Yunanistan'ın uyguladığı Kıbrıs politikası nedeniyle, Yunanistan'la ittifakın ciddi tehlikede olması ve Eylül'de İzmir ve İstanbul'daki ayaklanmalar olumsuz olaylar olarak değerlendirilmiştir.[61]

Kıbrıs konusu, sözkonusu dönem itibarıyla Türkiye için oldukça yenidir. Nitekim, 1954 yılında Yunanistan'ın Kıbrıs'ı ilhak planı yürürlüğe girmiştir.[62] 1 Nisan 1955'te Giorgios Grivas önderliğindeki Kıbrıs Savaşçıları Ulusal Örgütü (EOKA) İngiltere'ye karşı silahlı mücadeleye başlamıştır. EOKA'nın dağıttığı ilk bildiri şöyledir; "İki düşmanımız vardır. Birincisi İngilizler, ikincisi Türklerdir. Önce İngilizlerle mücadele edeceğiz ve onları Ada'dan çıkaracağız, bundan sonra Türkleri imha edeceğiz. Hedefimiz ilhaktır. (Enosis) Her ne pahasına olursa olsun bu gayeye ulaşmak vazifemizdir." Ardından yayınladığı bir başka bildiride de "Enosis'e mani olan herkes öldürülecektir" demiştir.[63] Bu gelişmeler Türkiye ve Yunanistan arasında

---

[60] 1955 yıllık rapor, s.4.

[61] 1955 yıllık rapor, Minutes (Tutanak).

[62] Yunan gazeteleri Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını temin amacıyla Yunan Hükümetinin 6 ay içinde BM'e başvuracağına dair hükümetin resmi açıklamasını yazmaktadır. Atina gazetelerinden biri "birkaç bin Türk'ün bu davada rolü olamayacağından bahsetmiştir. "Yunanlılara Göre Kıbrıs Meselesi Halledilmiş!", **Milliyet Gazetesi,** 7.3.1954, s.1,7.

[63] Halil Fikret Alasya, **Kıbrıs ve Türkler**, Ankara, 1964, s.111-112; Aydın Akkurt, **Türk Mukavemet Teşkilatı (1957-1958 Mücadelesi),** Seçil Ofset, İstanbul, 1999, s.13; Kıbrıs konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II-I (1951-1959)**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Ankara, 1998; Sabahattin İsmail, **Kıbrıs sorununun kökleri: İngiliz yönetiminde Türk-Rum ilişkileri ve ilk Türk-Rum kavgaları,** Akdeniz Haber Ajansı, 2000; **Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü ve Unutulan Yıllar,** KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992; Fahir Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi 1954-1959**, A.Ü. S.B.F. Yayınları, Ankara, 1963; Alasya, Halil Fikret; **Kıbrıs ve Rum-Yunan emelleri**, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı, 1992; Gürel, Şükrü Sina; **Kıbrıs Tarihi 1 (1878-1960),** Kaynak Yayınları, İstanbul 1984; v.d

Levent Şahverdi Arşivi

ciddi bir çatışma yaşanmasına neden olmuş, sonuçta taraflar İngiliz Hükümeti'nin Londra'da üçlü konferans davetini kabul etmişlerdir. Konferansta Türkiye'yi temsilen Zorlu, Türkiye'nin Kıbrıs'a olan ilgisinin tarihi ve coğrafik gerekçelerle inandırıcı açıklamalarla açık biçimde dile getirmiştir. Adanın mevcut statüsünü sürdürmesini istediklerini belirtmiştir.[64]

1955 yıllık raporunda, Amerika'nın Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ve Türkiye'nin askeri bütçesine destek olmaya devam ettiği, bu şekilde Türklerin zihninde yabancı ülkeler arasında başta gelmeyi sürdürdüğü söylenmektedir. Rapora göre, Türkiye'nin ekonomik sorunları artmaktadır. Buna rağmen Hükümet, Amerika'nın yıl boyunca yaptığı uyarıları ve ekonominin yeniden düzenlenmesi için alınması gereken önlemler konusundaki tavsiyelerini kabul etmemiş, bu da Amerika'nın Türkiye'ye yönelik tavrını değiştirmesine neden olmuştur. Türk Hükümeti'ni temsilen Zorlu'nun 1955 başlarında yaptığı Washington ziyareti durumu değiştirmemiştir. 1955 yılının sonunda ABD, yeni hükümetin ekonomik programında yapılacak iyileştirmelerin somut kanıtlarını görmek için hala beklemektedir. Türkiye ise ABD'nin Ortadoğu politikasına olan desteğinin azaldığından şikayet etmekte ve ABD'nin Bağdat Paktı'na dahil olmamasından duyduğu hayal kırıklığını belirtmektedir.[65]

Raporda, Türkiye'nin diğer ülkelerle olan ilişkilerindeki gelişmelerden de bahsedilmiştir. Türkiye'nin Fransa ile ilişkileri, Fransa'nın Bağdat Paktı'na olan muhalefeti ve Türkiye'nin Fransa'nın Ortado-

---

[64] 1955 yıllık rapor, s.3, 5; İngiltere'nin Kıbrıs politikasında yapılan değişikliğin sonucu olarak, Türkiye'nin bakışı "Taksim" yönünde şekillenmeye başlamıştır. Bu konuda Economist dergisinde yayınlanan bir mülakat şöyledir: "Türkler statüko veya Türk hakimiyeti yerine Kıbrıs'ın taksimi tezini kabul etmekle, Kıbrıs meselesinde bir anlaşmaya varmak hususunda Yunanlılardan çok daha uzlaştırıcı olduklarını bilfiil göstermişlerdir. Fakat Kıbrıs meselesinde Türklerin hayati menfaatlerinin nazarı itibara alınmadığına kanaat getirirlerse İngiltere ile olan münasebetlerinin mahiyeti kaçınılmaz olarak tümüyle değişecektir". **BCA-38-227-11-1**. Dilek Yiğit Yüksel, D.E.Ü. Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,** Cilt:VIII. Sayı:18-19, Yıl:2009/Bahar-Güz, İzmir, 2010, s.161-184; Bu konu çalışmamızın iç politik gelişmeler bölümünde ayrıntılı olarak anlatıldığı için burada tekrarlanmamaktadır.

[65] 1955 yıllık rapor, s.5-6.

Levent Şahverdi Arşivi

ğu ve Güney Afrika politikasına karşı duyduğu güvensizlik nedeniyle belirsizliğini korumuştur. Türkiye'nin Fransa'yı BM'de Cezayir konusunda desteklemiş olmasına rağmen, iki ülke arasında ciddi politik işbirliği yoktur.[66]

Nisan 1955'de Endonezya'nın Bandung kentinde Asya Afrika Zirvesi yapılmıştır. Zirveye NATO üyesi olarak yalnız Türkiye katılmıştır. Türkiye'nin temsilcisi, hem NATO Daimi Delegesi, hem de Başbakan Yardımcısı olan Fatin Rüştü Zorlu'dur. İngiliz Büyükelçiliği raporunda belirtildiği gibi, Türkiye, katılımcı ülkeler üzerinde etkin olmayı ve onların batı karşıtı görüşlerini yumuşatmayı gerekli görmektedir.[67]

Rapora göre Türkiye, Federal Alman Cumhuriyeti ile ekonomik ve politik ilişkilerini geliştirmeye devam etmiş, özellikle Alman yetkililerin Ekim'deki Türkiye ziyareti sürecine özel önem vermiştir. Rusya'ya karşı olan geleneksel güvensizliği ise değişmemiştir. Rusların kültürel, ekonomik veya politik ilişkilerin geliştirilmesi yönündeki taleplerine rağmen Türkler, Türk-Rus ilişkilerinin gelişimini sadece Rusya ile Batı arasındaki ilişkilerin geliştirmesi bağlamında ele alma tutumunu sürdürmüşlerdir.[68]

Raporda belirtildiği üzere, IMF'nin 10.yıllık toplantısı Eylül'de İstanbul'da yapılmıştır. İngiliz delegasyonuna başkanlık yapan Butler, Türk Başbakanı ve Dış İlişkiler Bakanı ile kişisel iletişim kurma

---

[66] 1955 yıllık rapor, s.6.

[67] 1955 yıllık rapor, s.6; Oysa Zirvenin gerçekleşmesinde önemli rol oynayan Hindistan Başbakanı Nehru, bağımsızlıklarına yeni kavuşan milletlerin rehberi konumundadır ve hem Amerika'dan hem de Rusya'dan uzak tarafsız bir politika takip edilmesini istemektedir. Bu noktada Zorlu ile karşı karşıya gelmişlerdir. Zorlu, tarafsızlık siyasetinin Sovyet tehdidi karşısında tehlikeli olacağını savunmuştur. Çin dışında konferansa katılan diğer Asya-Afrika ülkeleri daha sonra Tarafsızlar Bloku'nun üyeleri olacaklardır. Buna rağmen Zirvede Zorlu, NATO'nun gerekliliğini kabul ettirmiş, sonra da klasik sömürgeciliğin yanında bir de Sovyet tipi sömürgeciliğin türediğini söylemiştir. Sonuçta istediği olmuş, konferansın sonuç bildirgesinde her türlü sömürgecilik kınanmıştır. Günver, **a.g.e.,** 52-53, Konferans hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kuneralp, **a.g.e.,** s.61-64; Paris'te yapılan NATO Konseyi toplantısında Federal Almanya, İttifaka kabul edilmiştir. Bu toplantıda Zorlu, Bandung'daki tutumundan dolayı takdir edilmiştir. Bu durum Sovyetleri hiç memnun etmemiştir. Kuneralp, **a.g.e.,** s.60

[68] 1955 yıllık rapor, s. 6.

Levent Şahverdi Arşivi

fırsatına sahip olmuştur. Ayrıca İngiltere ile Türkiye arasında 17 Ocak'ta borçların yavaş yavaş tasfiyesini sağlayan bir anlaşma imzalanmıştır. İngiltere'nin Türkiye'ye ihracatı azalmaya devam ederken, Türkiye'nin İngiltere'ye olan ihracatı yavaş oranda artmıştır.[69]

1956 yılına ait yıllık raporda Türkiye'nin dış ilişkilerindeki temel konular, Süveyş kanalı üzerinde İngiltereye verilen destek, NATO'ya destek ve Süveyş'te ingiliz-Fransız müdahalesinden sonra düşüşe geçen Bağdat Paktının yeniden yapılanması olarak gösterilmiştir. Ayrıca Türk Hükümeti yılın ikinci yarısında Kıbrıs meselesi üzerinde makul bir tavır kabul etmiştir ve İngiltere'ye yardımcı olmuştur.[70] Önemli bir konu da, ABD'nin hem Türkiye'nin hükümet ilişkilerinin hem de Türk askeri ilişkilerinde hakim duruma gelmesidir. Büyükelçi, bu konu hakkında "bu durum bizim için bir dezavantaj (örneğin, türk ordu güçleri hakkında bilgi almak için Amerikalılara dayanmak zorundayız) olsa da ilişkilerin bu durumunu değiştirmeye çalışmamalıyız. Amerikan hakimiyeti ülkeye giren büyük para miktarı ile ilgilidir. Biz istesek de eşit düzeyde fon sağlayamayız" yorumunu yapmıştır.[71]

Rapora göre, 1956 yılında NATO'da eski hızın kaybedilmesi, Balkan İttifakı'nın canlılığını yitirmesi, Bağdat Paktı'nda gelişmelerin durması, Türkiye'de yılın ilk yarısında büyüyen bir izolasyon hissi yaratmıştı. Albay Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi[72] ve ardından İsrail'in Mısır'a saldırısı ve Fransız-İngiliz müdahalesi sonrası Ortadoğu'daki durumun kötüye gidişi, Türkiye'nin endişelerini arttırmıştır. Özellikle Suriye'deki durum, Türkiye'nin güney sınırında Sovyet nüfuzunun açık işaretlerini vermektedir.[73]

---

[69] 1955 yıllık rapor, s. 6.

[70] Rusya ve Mısır, Yunanistan'ı desteklemektedir. "Kıbrıs Meselesi Gündeme Alındı", **Milliyet Gazetesi,** 15.11.1956, s.1.

[71] 1956 yıllık rapor, Minutes (Tutanak).

[72] "Batı Dünyasında Bomba Tesiri Bırakan Haber: Mısır Süveyş Kanalı'na El Koydu", 28.07.1956, s.1.

[73] 1956 yıllık rapor, s.4; Suriye, üç devletle birlikte kendisini istilaya hazırlandığı iddiasıyla Türkiye'yi Birleşmiş Milletler'e şikayet etmiştir. "Suriye Bizi BM'e Şikayet Etti", **Milliyet Gazetesi,** 2.12.1956, s.1.

Levent Şahverdi Arşivi

Rapora göre Türkiye, Ortadoğu'da etkin bir rol oynamıştır. Yıl boyunca İngiliz ve Amerikalıların dikkatini Bağdat Paktı'nın güçlendirilmesinin gerekliliği üzerine çekmek için uğraşmıştır. Nasır'ın Süveyş kanalını millileştirmesi, Türkiye'nin Nasır'ın hırslarının tehlikeli olduğu söylemini onaylamıştır. Türkiye, bu hassas durumda İngiltere'nin, kuvvetleri ile müdahale etmemesinden duyduğu hayal kırıklığını sık sık dile getirmiştir. Türkiye, Londra'da yapılan Süveyş toplantısına katılmış ve İngiliz-Fransız teklifine destek vermiştir. Ayrıca Türk Hükümeti, Rusya'nın Suriye'deki niyetlerinin Türkiye'ye tehdit oluşturduğu konusuna Amerika ve İngiltere'nin dikkatini çekmiştir. Türk hava sahasının Rusya askeri uçakları tarafından ihlal edildiğini iddia etmiştir. Ayrıca, Amerika'nın Bağdat Paktı'na biran önce katılımının, acil olarak ihtiyaç duyulan istikrar ve gücü sağlayacağı konusunda uyarı yapılmıştır.[74] İsrail'in Mısır saldırısının ardından Süveyş Kanalı'na İngiliz-Fransız müdahalesinden sonra Tahran'da acilen toplanan Bağdat Paktı'nın dört Müslüman üyesinin başbakanlar toplantısında Türk Başbakanı, İngiltere'nin ittifaktan çıkarılması fikrinin kabul edilmezliği konusunda, İran Şah'ını etkin olarak desteklemiştir. Aynı zamanda diğer üç müslüman üyenin, Türkiye'nin temsilcisini İsrail'den çekmesi konusundaki ısrarlarını uygun bulmuştur.[75] Bunun yanısıra Türk hükümeti NATO'nun dikkatini, Ortadoğu'daki duruma ve bu durumun batı ittifakına zarar verebileceği konusuna çekmeye çalışmıştır. Menderes'in ilk kez katıldığı NATO Bakanlar Konseyi toplantısında Türkiye'nin bu konuda hazırladığı bir memorandum dağıtılmıştır. Bu, Türk Hükümeti tarafından NATO ve Bağdat Paktı arasında bazı bağlantılar yaratmaya yönelik ilk adım olarak değerlendirilmiştir.[76]

Raporda Türk Hükümetinin Kıbrıs'ta, Enosis düşüncesi olduğu sürece herhangi bir çözüme yaklaşmayacağını belirttiği söylenmek-

---

[74] Dulles, Türk, İran, Irak ve Pakistan Büyükelçiliklerine, bağımsızlıklarının desteklenece-ğini bildirmiştir. İngiltere ise ABD'yi Bağdat Paktı'na katılmaya davet etmektedir. "Bağdat Paktı Üyelerine Amerika'nın Yeni Teminatı", **Milliyet Gazetesi,** 6.12.1956, s.1.

[75] 1956 yıllık rapor, s.4.

[76] 1956 yıllık rapor, s.4.

Levent Şahverdi Arşivi

tedir. Aynı zamanda, Türk Hükümeti Aralık'ta Kıbrıs konusunda bir anayasa tartışmasını temel alan Lord Radcliff'in raporunu kabul etmiştir. İngiliz hükümetinin adadaki Türk ve Rum toplumlarına eşit olarak self determinasyon uygulamasının prensiplerini içeren politik duruşu raporda yansıtılmış ve "taksim" olası nihai bir çözüm olarak kabul edilmiştir. Bu zamana kadar Türk Hükümeti problem için tek pratik çözümün taksim olduğu sonucuna ulaşmıştı ki bu Türk-Yunan ilişkilerinde tehlikeli bir durum yaratmaya devam etmiştir. Bu andan sonra İngiltere'nin teklifi tartışmalar için bir temel olarak kabul edilmiştir.[77]

Yıllık raporda belirtildiği gibi Rusya, yıl boyunca Türkiye'ye dostça yaklaşımlar göstermiş ve bu tutum geniş bir ekonomik yardımı da kapsamıştır. Ancak Türkiye, Rusya'nın özellikle Mısır ve Suriye'de olmak üzere Ortadoğu'daki nüfuzunun yarattığı endişeleri nedeniyle Rusya'ya karşı olan soğuk tutumunu yıl boyunca sürdürmüştür.[78]

Rapora göre Batı ile ilişkiler bağlamında Amerika, idari ve askeri alanda Türkiye'ye olan desteğini giderek kapsamlı ve artan biçimde sürdürürken, yardımlar yaklaşık geçen yılın düzeyinde kalmıştır. Ancak petrol ve buğdayda yaşanan sıkıntılar için de ek yardımlar sağlanmıştır. Bunun yanısıra Almanya ile ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesi konusunda çabalar gözlenirken, diğer Avrupa ülkeleri ile ticaret ve Türkiye'nin borçlarının tasfiyesi konularında ilişkiler kurulmuştur. Bağdat Paktı'na üye devletler, Afganistan ve Libya ile resmi ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin Afro-Asya üyeliği kapsamında ise yıl boyunca önemli gelişmeler yaşanmamıştır.[79]

1957 yılına ait İngiliz yıllık raporunda, 1957'nin Türkiye için oldukça sorunlu geçtiği belirtilmektedir. Raporda, yıl boyunca Türki-

---

[77] 1956 yıllık rapor, s.5-6; Yunanistan'da Lord Radcliff'in yeni anayasa planı açıklanmıştır. Yunan dışişleri bakanı Averoff, yeni Kıbrıs planını "Yeni bir İngiliz oyunu" olarak nitelendirmiş ve hiçbir şekilde Yunan hükümeti tarafından kabul edilmeyeceğini söylemiştir, "Kıbrıs Anayasasının Esasları Belli Oldu", **Milliyet Gazetesi,** 14.10.1956, s.1; "Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Arasında Kıbrıs Hakkında Üçlü Görüşmeler Yapılacak", 19.12.1956, s.1.

[78] 1956 Yıllık Rapor, s.5.

[79] 1956 Yıllık Rapor, s.5.

Levent Şahverdi Arşivi

ye'nin dış ilişkilerinde yaşadığı en önemli sorunlar, Suriye üzerindeki Sovyet etkisinin yarattığı kritik ortam, Süveyş Kanalı'na İngiliz ve Fransızların yapmış olduğu müdahalenin Bağdat Paktı ve Ortadoğu üzerine etkileri ve Kıbrıs sorunu olarak değerlendirilmiştir.[80]

Türkiye, Araplarla olan tarihi ilişkileriyle, NATO'nun Doğu kanadında bir Ortadoğu gücü olarak sürdürdüğü pozisyonunu korumuştur. Ortadoğu politikasını Bağdat Paktı temelinde sürdürmüştür. Türkiye, ABD'nin pakta resmi katılımının gerçekleşebileceği umudunu korumuştur. Ocak'ta Ankara'daki Bölge üyelerinin toplantısı, Paktın Arap olmayan üç üyesine, Süveyş müdahalesinin sonucunda fiili olarak dışlanmasından sonra İngiltere'nin ortaklığa yeniden kabul edilmesine yönelik Irak'ın gösterdiği muhalif tavrı ortadan kaldırmak için fırsat vermiştir. Bunun yanında Türkiye tekrar tekrar, Suriye üzerindeki Rus nüfuzunun tehlikelerine dikkat çekmiştir. Ziyareti sırasında Mr. Richards'ın açıkladığı Eisenhower Doktrini'nde ifade edilen Amerika'nın Ortadoğu'daki yeni politik girişimini Türkiye onaylamıştır.[81] Ayrıca aynı ziyarette Türkiye, ABD Hükümeti'nden NATO'nun Doğu kanadının tehlikeli bir şekilde düşman çemberine alındığı mevcut durumu çözmede daha aktif yardım sağlamasını istemiştir. Ayrıca Loy Henderson'un ziyaretinde, Suriye tehlikesine karşı Arapların tutumu üzerinde durulmuştur. Fakat bu durum Türkiye açısından bir hayal kırıklığı olmuştur ve Türkiye, Suriye'ye karşı yalnız kalabileceğini düşünmüştür. Ekim'deki BM Genel Meclisi'ne getirilmiş olan Suriye şikayeti sırasında, Türk Hükümeti çoktan seçime odaklanmıştır. Kral Faysal'ın girişimi ile Aralık ayında Ankara'da toplanan 4 bölgesel gücün temsilcileri, Paristeki NATO Hükümet Başkanları toplantısında, grubun bu konudaki görüşlerinin ve Ortadoğu'daki diğer hedeflerinin Menderes tarafından açıklanması-

[80] 1957 Yıllık Rapor, s.1.

[81] "Eisenhower Doktrini Dün Kanunlaştı", **Milliyet Gazetesi,** 10.03.1957, s.; Doktrini açıklamak amacıyla gelen Richards Heyeti ile iktisadi ve askeri yardım konusunda tam bir anlaşmaya varıldığı bildirilmiştir. "Richards Heyeti ile Görüşmeler Bitti", **Milliyet Gazetesi,** 23.03.1957, s.1; "President Eisenhower Says: U.S. Mid-East Interests Jeopardized", **The Spartanburg Herald,** 15.03.1956, s.8.

Levent Şahverdi Arşivi

na karar vermişlerdir. Menderes bu kararın gereğini yerine getirmiştir. Suriye konusundaki konuşması basına yansıyınca Irak'ta huzursuzluk yaratmış, Suriye'nin hem Türkiye hem de NATO ülkelerine gönderdiği protesto da başka bir huzursuzluk yaratmıştır. Ayrıca Türkiye, Filistin sorununun çözümü konusundaki planlara destek olduğunu belirtmemiştir. Zorlu'nun Eylül'deki Riyad ziyareti Türk Hükümetine, Kral Saud tarafından, Suriye üzerinde Rus nüfuzu tehlikesinin daha açık olarak anlaşıldığını göstermiştir. Ancak Kral, Türkiye'nin İsrail'le olan diplomatik ilişkilerinin, Suudi Arabistan ve Türkiye arasındaki yakın işbirliği için ciddi bir engel oluşturduğunu belirtmeye devam etmiştir.[82]

Yıllık raporlarda Türkiye'nin Ortadoğu'daki ilişkileri şöyle özetlenmiştir: Türk hükümeti yıl boyunca Lübnan ve Ürdün'e desteğini göstermiştir. Ancak Lübnan'ın BM'de Kıbrıs konusunda Türkiye'yi desteklememesinin bir sonucu olarak, Aralık'ta Lübnan'a silah yardımı projesinden vazgeçmiştir. Irak delegasyonunun New York'ta Politik Komite'deki oylamada Kıbrıs konusunda Yunan çözümü ile ilgili tutumu ve sonra Meclis'te çekimser kalması ise Türkiye'yi kızdırmıştır. Menderes'in Mısır'la ilişkileri geliştirmek için gösterdiği yoğun çaba, Suriye krizi nedeniyle bir sonuca ulaşamamış ve Menderes Bowker'a, "Nasır'ın Rusya'ya çok fazlasıyla bağlı olduğunu" söylemiştir. Afganistan konusunda ise, önce başbakan, dışişleri bakanı ve sonra Afganistan Kralı'nın ard arda yapılan ziyaretlerinde Türk Hükümeti, Rusya ile yakın ilişkilerin tehlikesini anlatmaya çalışmış ve Afganistan'la Pakistan arasındaki ilişkileri geliştirmeye katkıda bulunmuştur. Türkiye'nin Afganistan'ı Rusya'nın nüfuzunun tehdit olduğu bir ülke olarak göstermesi ise yıl sonunda Türkiye ile Afganistan ilişkilerini germiştir.[83]

Rusya, ekonomik yardıma hazır olduğunu tekrarlamasına rağmen Türkiye, Rusya'ya karşı olan soğuk tutumunu sürdürmüştür. Rus-

[82] 1957 yıllık rapor, s.6-9.
[83] 1957 yıllık rapor, s.8-10.

Levent Şahverdi Arşivi

ya'nın politik sorunlar üzerine görüşme önerisini Türkiye kabul etmemiştir. Suriye krizi üzerine Bulganin'den Menderes'e, Türkiye'nin Suriye'ye yönelik bir hareketinin olası sonuçlarına ait tehdit içeren bir mektup gönderilmiş, Menderes bu mektuba sert bir cevap vermiştir. Aralık'ta Paris'te NATO Hükümet başkanlarının toplantısının arifesinde Bulganin bir mektup daha göndermiş ve Türkiye'yi "Amerika'ya kendisini bağlamasının tehlikeleri konusunda" uyarmıştır.[84]

Batı ile olan ilişkilere bakıldığında, raporda Federal Alman yetkililerin Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaretinin iki ülke arasındaki politik, ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi açısından önemli olduğu belirtilmiştir. İtalya, bir NATO gücü olarak Ortadoğu'da bir rol oynama isteğini Türkiye'ye yaptığı resmi ziyarette belirtmiştir. ABD ise daha önce olduğu gibi, Türkiye'nin savunma ve ekonomisine desteğini sürdürmüştür (Türkiye'nin ithalatının %45'i ABD tarafından finanse edilmiştir). Suriye krizi ile ve sonraki gelişmeler, Türkiye'yi ABD'ye iyice yaklaştırmıştır. Türkiye, büyük Amerikan yardımı için duyduğu minnettarlığı ve Amerika'nın Bağdat Paktı'na katılımı konusundaki isteğini belirtmiştir. Türk hükümeti, Orta doğu ile ilgili bütün konularda ABD'nin desteği ve tavsiyesini beklemeye devam etmiştir. ABD'nin Türk hükümeti için en istikrarlı ve güçlü devlet olarak görülmesine rağmen, Ortadoğu'da İngiltere'nin oynadığı pozitif rol ve İngiltere ile olan dostluk ve yakın işbirliğine özel önem verilmeye devam etmiştir. Bu kapsamda, Türk hükümeti yılın ilk yarısında İngiltere'nin Bağdat Paktı'nın tam katılımcısı olarak faaliyetlerine yeniden başlaması için ısrarlı çalışmalarına devam etmiştir. Türk- İngiliz ilişkilerindeki tek gölge ise yıl boyunca Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler olmuştur. Yıl boyunca Türk ve Yunan görüşleri arasındaki uzlaşmazlık devam etmiştir.[85]

---

[84] 1957 yıllık rapor, s.9,10.

[85] 1957 yıllık rapor, s.10-13; Nitekim Türkiye, tezini savunmaya devam etmiş ve 1957 yılının nisan ayında Kaymak'ın da yeraldığı Kıbrıs'tan bir heyet Ankara'ya çağırılarak, Menderes ve Bayar'la görüşmüşlerdir. Kendilerine, taksim tezinden Türkiye'nin caymayacağının, taksimden başka yol olmadığının İngiltere ve Amerika'ya bildirildiği söylenmiştir. Faiz Kaymak, **Kıbrıs Türkleri Bu Duruma Nasıl Düştü**?, Alpay Basımevi, İstanbul, 1968, s.54.

Levent Şahverdi Arşivi

SONUÇ

Çalışmamız, belirli bir tarih diliminde yaşananları İngiliz yıllık raporları, döneme ait arşiv belgeleri ve basın haberleri aracılığıyla anlatmayı hedeflemiştir. Ele alınan yıllık raporlar, İngilizlerin Türkiye politikasına yön vermiştir. Bu belgeler günümüzde de, dönemi belki de en ayrıntılı aktaran belgeler olma özelliğinin yanısıra, dış dünyanın olaylara bakışını da yansıtması açısından önem taşımaktadır.

Raporlarda 1954-1957 yıllarında Türkiye'de dikkat çeken gelişmeler; DP Hükümetinin verdiği sözlere aykırı olarak gerçekleştirdiği anti demokratik uygulamaların parlamentodaki ve kamuoyundaki olumsuz etkileri, gerçekleşen 6-7 Eylül olaylarının ülke içi ve dışında yarattığı olumsuz sonuçlar, uygulanan ekonomik politikalarla, ekonomide büyüme yaşanırken, enflasyonda ve cari açıkta görülen büyük artışlar ve dış borç sorunları olarak aktarılmıştır. Burada göze çarpan bir nokta da 1957 yılı raporunda, Türk Silahlı Kuvvetlerine özel olarak değinilmiş olmasıdır.

Raporlarda 1954-1957 yıllarında Türkiye'nin dış ilişkileri bağlamında dikkat çeken gelişmeler olarak, Bağdat Paktı sürecinde Türk dış politikasının başarısına öncelik verilirken, Yunanistan'ın Kıbrıs politikasının Türkiye için önemli bir sorun olduğu belirtilmiş, bu kapsamda 6-7 Eylül olaylarının olumsuz sonuçlarına vurgu yapılmıştır. Ayrıca Nasır yönetiminin Süveyş Kanalı politikasının işgalle sonuçlanmasının ardından bölgede İngiliz ve Fransızlara yönelik olumsuz tavrın yumuşatılması konusunda Türkiye'nin bölge ülkeleri nezdindeki girişimlerinden övgüyle bahsedilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

İngiliz Yıllık Raporları

FO371/95267/RK1011/1, "Turkey: Annual Review for 1950", Charles to Bevin, 13 January 1951

FO371/123999/RK1011/1, Annual Report on Turkey for 1955, From James Bowker to Selwyn Lloyd, 16 January 1956

FO371/130174/RK1011/1, Turkey: Annual Review for 1956, From James Bowker to Selwyn Lloyd, 5 February 1957

FO371/136450/RK1011/1, Turkey: Annual Report on Turkey for 1957, From James Bowker to Selwyn Lloyd, 4 Şubat 1958

Arşiv Belgeleri

BCA-38-227-11-1.

Gazete Haberleri

Milliyet Gazetesi, 17.05.1950

Milliyet Gazetesi, 23.05.1950

"Demokrat Parti'nin Güdeceği Politika", Milliyet Gazetesi, 17.05.1950

"Marshall Yardımı'nın Artmasını İsteyeceğiz", Milliyet Gazetesi, 25.05.1950

"Truman Bayar'a hararetli bir kutlama mesajı gönderdi", Milliyet Gazetesi, 27.05.1950

"Meclis, Ezanın Arapça Okunmaını Dün Kabul Etti", Milliyet Gazetesi, 17.06.1950

"Halkevlerine İstanbul'un Ödediği Para", Milliyet Gazetesi, 17.06.1950

"Yeni Af Kanunu", Milliyet Gazetesi, 18.05.1950, s.1.; "Af Kanunu Kabul Edildi", Milliyet Gazetesi, 15.07.1950

"Köy Enstitüleri ve Öğretmen Okulları", Milliyet Gazetesi, 21.1.1954

"Millet Partisi mahkeme kararıyla feshedildi", Milliyet Gazetesi, 28.01.1954

Milliyet Gazetesi, 08.03.1954

"Petrol Kanunu tasarısının 114 maddesi kabul edildi.", Milliyet Gazetesi, 07.03.1954

Levent Şahverdi Arşivi

"DP'nin Zaferi Heryerde Sevinçle Karşılandı", Milliyet Gazetesi, 04.05.1954

"Petrol Sondajları", Milliyet Gazetesi, 05.05.1954

"Partizan memurların tasfiyesine başlanıyor", Milliyet Gazetesi, 30.05.1954

"Memurların Tasfiyesine ait Kanun kabul edildi", Milliyet Gazetesi, 06.07.1954

"Hüseyin Cahit Yalçın'ın Durumu", Milliyet Gazetesi, 01.12.1954

"Hürriyet Partisi Bugün Resmen Kuruluyor", Milliyet Gazetesi, 19.12.1955

"Belediye Seçimlerinin Kati Neticesi", Milliyet Gazetesi, 19.11.1955

"Hükümet Grupta Dün Güvenoyu Aldı", Milliyet Gazetesi, 14.12.1955

"Aydın Yalçın İstifa Etti", Milliyet Gazetesi, 03.12.1956

"Hükümet Programı", Milliyet Gazetesi, 29.5.1950

"Balkan Askeri İttifakı Bugün Parafe Ediliyor", Milliyet Gazetesi, 5.7.1954

"Rusya'nın Yeni Sulh Taarruzu", Milliyet Gazetesi, 1.12.1954

"Türk-Pakistan Paktı Görüşmeleri Başlıyor", Milliyet Gazetesi, 27.1.1954

"Moskova, Arap Devletlerini Aleyhimize Kışkırtıyor", Milliyet Gazetesi, 24.2.1954,

"Abdülnasır'ın Yeni Tehditleri", Milliyet Gazetesi, 21.4.1954

"Celal Bayar'ın Nutku Arap aleminde iyi tesirler yarattı", Milliyet Gazetesi, 3.11.1954

"Türk Pakistan Paktı", Milliyet Gazetesi, 27.1.1954

"Türkiye-Pakistan İttifakı", Milliyet Gazetesi, 30.1.1954

"Kıbrıs Meselesi Gündeme Alındı", Milliyet Gazetesi, 15.11.1956

"Batı Dünyasında Bomba Tesiri Bırakan Haber: Mısır Süveyş Kanalı'na El Koydu", 28.07.1956

"Suriye Bizi BM'e Şikayet Etti", Milliyet Gazetesi, 2.12.1956

"Bağdat Paktı Üyelerine Amerika'nın Yeni Teminatı", Milliyet Gazetesi, 6.12.1956

"Kıbrıs Anayasasının Esasları Belli Oldu", Milliyet Gazetesi, 14.10.1956,

Levent Şahverdi Arşivi

"Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Arasında Kıbrıs Hakkında Üçlü Görüşmeler Yapılacak", 19.12.1956

"Eisenhower Doktrini Dün Kanunlaştı", Milliyet Gazetesi, 10.03.1957

"Richards Heyeti ile Görüşmeler Bitti", Milliyet Gazetesi, 23.03.1957

"President Eisenhower Says: U.S. Mid-East Interests Jeopardized", The Spartanburg Herald, 15.03.1956

"Yunanlılara Göre Kıbrıs Meselesi Halledilmiş!", Milliyet Gazetesi, 7.3.1954

Kitaplar

Akkurt, Aydın; **Türk Mukavemet Teşkilatı (1957-1958 Mücadelesi),** Seçil Ofset, İstanbul, 1999

Alasya, Halil Fikret; **Kıbrıs ve Rum-Yunan emelleri**, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı, 1992

Alasya, Halil Fikret; **Kıbrıs ve Türkler**, Ankara, 1964

Armaoğlu, Fahir; **Kıbrıs Meselesi 1954-1959**, A.Ü. S.B.F. Yayınları, Ankara, 1963

Aydemir, Şevket Süreyya; **İkinci Adam**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993

Aydemir, Talat; **Hatıratım,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010

Bağcı, Hüseyin; **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 1990

Birand, Mehmet Ali, Dündar, Can, Çaplı, Bülent; **Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1991

Çoker, Fahri; **6-7 Eyül Olayları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2005

Deringil, Selim; **Denge Oyunu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2000

Dikerdem, Mahmut; **Ortadoğu'da Devrim Yılları**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990

Eroğul, Cem; **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, 4.Baskı, Ankara, 2003

Fersoy, O.Cemal; **Fatin Rüştü Zorlu**, Hun Yayınları, İstanbul, 1979

Fırat, Melek; "6-7 Eylül Olayları", **Türk Dış Politikası**, ed:Baskın Oran, cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001

Levent Şahverdi Arşivi

Gazioğlu, Ahmet; **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959)**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Ankara, 1998;

Günver, Semih; **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985

Gürel, Şükrü Sina; **Kıbrıs Tarihi 1 (1878-1960),** Kaynak Yayınları, İstanbul 1984

İsmail, Sabahattin; **Kıbrıs sorununun kökleri: İngiliz yönetiminde Türk-Rum ilişkileri ve ilk Türk-Rum kavgaları,** Akdeniz Haber Ajansı, 2000

Kaymak, Faiz; **Kıbrıs Türkleri Bu Duruma Nasıl Düştü**?, Alpay Basımevi, İstanbul, 1968

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü ve Unutulan Yıllar, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992

Kuneralp, Zeki; **Sadece Diplomat**, İsis Yayınları, İstanbul, 1999

Oral Sander, **Türk Amerikan İlişkileri (1947-1964)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1979_

Özdağ, Ümit; **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Yayınları, İstanbul, 1997

Soysal, İsmail; **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, I.Cilt (1920-1945), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000

Yeşilbursa, Behçet Kemal; **Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007

Makaleler

Anzerlioğlu, Yonca; "İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Türkiye (1929-1931)", **Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi 8-12 Aralık 2003**, Yay. Haz. Mustafa Cöhce vd., C1, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2005

Doğaner, Yasemin; "İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Türkiye (1932-1934)", **Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi 8-12 Aralık 2003**, Yay. Haz. Mustafa Cöhce vd., C1, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2005

Yeşilbursa, Behçet Kemal; "A General Review of Turkey's Internal Affairs During the Democrat Party Period According to British", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı:48, Cilt XVI, Kasım 2000

Levent Şahverdi Arşivi

Yılmaz, Mustafa; "İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Türkiye (1935-1938), **Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi 8-12 Aralık 2003**, Yay. Haz. Mustafa Cöhce vd., C1, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2005

Mehmet Serhat Yılmaz, "İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Türkiye'nin Dış İlişkileri (1946–1949)", **Kök Araştırmalar: Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, KÖKSAV, Cilt:X, Sayı:1, Ankara, 2008, s.65-87

Yiğit Yüksel, Dilek; "Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi (1914-1958)", D.E.Ü. Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,** Cilt:VIII. Sayı:18-19, Yıl:2009/Bahar-Güz, İzmir, 2010

İnternet Sayfaları

http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/ HP22.htm

http://www.mfa.gov.tr/ disisleri-bakanlari-listesi.tr.mfa

Levent Şahverdi Arşivi

ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞ SÜRECİNDE TÜRK BASINI

Neşe YEŞİLÇAYIR*

ÖZET

Türk siyasetinde 1945-1950 yılları arasındaki dönem oldukça önemlidir. Bu yıllar arasındaki gelişmelerin etkisiyle Türk basınında büyük bir canlılık göze çarpmaktadır. Bu çalışmada, çok partili döneme geçişte Türk basını incelenecektir. Makale, bu konuda yapılmış incelemelerin bir derlemesi niteliğindedir ve belirtilen dönemdeki belli başlı gazeteler yer almaktadır. Basının içinde bulunduğu durum genel hatları ile açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk basını, basın, gazeteler, çok partili döneme geçiş, siyaset, güç.

TURKISH PRESS IN THE TRANSITION TO MULTI-PARTY PERIOD

ABSTRACT

Turkish politics in the period between 1945-1950 is particularly important. There is a great vitality in Turkish press due to developments between these years. In this study, Turkish press will be examined the transition to multi-party period. This article is a review of investigations on this subject and the major newspapers between 1945-1950 .The situation of Turkish press will be explained in general terms.

Key Words: Turkish press, press, transition to multi-party period, politics, power.

* Atatürk Araştırma Merkezi (E) Uzmanı.

Levent Şahverdi Arşivi

GİRİŞ

Dünya literatüründe yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü bir güç olarak kabul edilen basının gücünden mümkün olduğu kadar yararlanılması bugün olduğu gibi, geçmişte de görülmüştür. İnsanların haber alma hürriyetinin vazgeçilmez unsuru olan basın (günümüzde medya) değişik dönemlerde, değişik düzenlemelere maruz bırakılmıştır. Basının gücünü farkeden yönetimler de onu amaçları için kullanmaktan vazgeçmemişlerdir. Doğru haber verme basının etik kuralı olmasına rağmen bu kuraldan zaman zaman saptıklarını ve bazen de çok tehlikeli olabilecek boyutlarda haber yorumladıklarını görmekteyiz. Devleti yönetenler basını görmezden gelememekte ve mümkün olduğunca da bu gücü kendi taraflarına çekmek için çalışmaktadırlar. Türkiye için de durum aynıdır.

Bu çalışmada, çok partili döneme geçiş sürecinde basını ele alacağız.. Makalemizin konusu olan çok partili döneme geçişte Türk basınını daha ayrıntılı olarak incelerken 1945-1950 yılları arasını ele alacağız. Zira,1945-1950 yılları arasındaki dönem Türkiye tarihinde "Demokrasiye Geçiş Süreci" olarak ifade edilmektedir. Bu konuda yapılmış incelemelerin bir derlemesi niteliğindeki bu çalışmada belli başlı gazeteleri alarak belirtilen dönemlerdeki basının içinde bulunduğu durumu genel hatları ile vermeye çalışacağız.

Makalenin konusu olan döneme geçmeden önce 1945 yılına kadar Türk basınındaki gelişmelere kısaca göz atalım: Türkiye'de ilk Türkçe gazeteler 19.yüzyılda çıkmaya başlamıştır. I.Dünya Savaşı'nın ardından başlayan dönemde Türk basını da ilginç dönemlerden birini yaşamıştır. Bu yıllarda İstanbul'da yayınlanan ve çeşitli eğilimleri yansıtan gazeteler arasında bir grup Milli Mücadele'yi desteklerken, diğer bir grup karşı çıkmış, bunların dışında kalanlar ise; zaman zaman taraf değiştirmekle birlikte genel olarak Anadolu'daki direniş eylemlerine sempati duymuşlardır.Atatürk, Anadolu'daki ilk örgütlenme çabalarından itibaren basına ilgi duymuş, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin fikirlerini yaymak için Hakimiyet-i

Levent Şahverdi Arşivi

Milliye gazetesini Ankara'da 10 Ocak 1920'den itibaren çıkarmaya başlamış ve ilk baş yazısını da kendisi yazmıştır. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yarı resmi yayın organı durumundaki gazete, cumhuriyet rejimi döneminde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın sözcüsü olmuş, 16 Ekim 1935'ten itibaren Ulus adını almış ve yayın hayatını 1971 yılına kadar sürdürmüştür[1] ve aynı yıl kurulan Anadolu Ajansı ile basın ve haber alma işlerini düzenlemek amacıyla kurulan Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü basına verilen önemin göstergeleridir.[2]

17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) kuruldu. Bu, Cumhuriyet döneminin ilk çok partili rejime geçiş denemesiydi.TCF verilen destek nedeniyle İstanbul basını ve hükümet arasında oluşan gerginlik 1925 yılında kopma noktasına gelmiştir. Hükümetle olağanüstü kısıtlamalar için iki yıl süreyle geniş yetkiler tanıyan Takrir-i Sükun Kanunu 4 Mart 1925 tarihinde kabul edilmiştir. Takrir-i Sükun Dönemi beş yıl sürmüştür. Bu kanunun uygulanmasıyla özgür basın ortadan kalkmıştır. Ayrıca, 1928 yılındaki harf inkılâbı da gazetelerin zaten düşük olan baskı sayılarını da olumsuz etkilemiştir. 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)'nın kurulmasından sonra basınla hükümet ilişkilerinin seyrinde yeni gelişmeler olmuştur. SCF üç buçuk ay sonra kurucusu Fethi Bey (Okyar) tarafından kapatılmıştır.Basının eleştirileri SCF'nın kapatılmasından sonra da devam etmiş ve yeni bir basın kanununun hazırlıkları başlamıştır. Matbuat Kanunu 1931 yılında çıkmıştır.

Matbuat Kanunu'ndan sonraki gelişmeleri şöyle özetleyebiliriz: Dışişleri Bakanlığı'na bağlıyken 1931'de kaldırılan Matbuat Müdürlüğü için 22 Mayıs 1934'te Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkilatına ve Vazifelerine Dair Kanun yayımlandı. 1936'da, Ceza Kanunu'nda değişiklik yapılırken "Devletin Şahsiyeti Aleyhinde Cürümler Kısmı", baştan başa ve 1930 İtalyan Ceza Kanunu örnek alınmak sure-

[1] Nurettin Öz, **Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927),** Ankara 1991, ss.69-70. Sezen Kılıç, "Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Gelişmeleri Basının Yorumlayışı (1923-1926)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Sayı 70, Mart 2008, Cilt XXIV, s.150.

[2] Özkaya, **a.g.e.,** ss. 122-150.

Levent Şahverdi Arşivi

tiyle yeniden yazılmıştır. 27 Haziran 1938'de Matbuat Kanunu'nun sekiz maddesi değiştirilerek basın üzerindeki baskı iyice arttırıldı. Aynı gün Basın Birliği Kanunu kabul edildi. Türkiye'de çıkan gazete ve dergilerin sahiplerinin, bu gazete ve dergilerle, Türk haber ajanslarının yazı, haber, resim, fotoğraf ve tashih işlerinde ücretle, sürekli ve düzenli çalışarak bu işi meslek edinenleri kapsayan Basın Birliği'ne girmek zorunluydu; girmeyenler, kayıtlarını yaptırıncaya kadar mesleklerini yerine getirmekten yasaklanabilirlerdi. Böylece yirmi yıllık bir geçmişi olan Türk Matbuat Cemiyeti kendini feshedip birliğe katıldı. 22 Kasım 1940'ta bazı illerde bir ay geçerli olmak üzere sıkıyönetim ilân edildi. Daha sonra üçer aylık dönemler için uzatılarak 1947 Kasımına kadar tam yedi yıl devam etmiştir.

1939-1945 yılları arasında kapanan gazete ve dergiler ve kapanma süresi ile kapanma sayısı şu şekildedir: Cumhuriyet gazetesi toplam 5 ay 9 gün olmak üzere 5 kez kapatılmıştır. Tan gazetesi toplam 2 ay 13 gün olmak üzere 7 kez kapanmıştır. 12.8.1944 tarihinden itibaren ise süresiz kapanmıştır.- Vatan gazetesi toplam 7,5 ay ve 9 gün olmak üzere 9 kez, 30.9.1944'den itibaren de süresiz kapanmıştır. Tasvir-i Efkar toplam 3 ay süre ile 8 kez, 30.9.1944'ten itibaren ise süresiz kapanmıştır. Vakit, toplam 12 gün olmak üzere 2 kez kapanmıştır. Yeni Sabah, toplam 6 gün olmak üzere 3 kez, Akbaba, toplam 47 gün olmak üzere 4 kez kapanmıştır. Son Posta, toplam 11 gün olmak üzere 4 kez kapanmıştır. Haber, toplam 10 gün olmak üzere 2 kez kapanmıştır. 12 Mart 1941, basın tarihimize on gazetenin birden kapatıldığı kara bir gün olarak geçer. [3]

ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞ SÜRECİNDE TÜRK BASINI

1945-1950 yılları arasında gelişmelerin etkisiyle Türk basın hayatında büyük bir canlılık göze çarpmaktadır. Döneme ait sağlıklı veriler olmamasına karşın, bir karşılaştırma yapmak amacıyla şu ra-

[3] **A.g.e.,** s.51; Kabacalı, **a.g.e.,** s.143.

Levent Şahverdi Arşivi

kamlar verilebilir" 1941'de 113 günlük gazetenin tirajı toplam 60 bindir. En yüksek tiraj 20 binin üzerindedir ve 227 dergi mevcuttur. 1946'da ise günlük tirajı 100 bine yaklaşan 202 gazete ve 302 dergi vardır.[4]

Ülke çapında dağıtımı yapılan günlük gazeteler şunlardır: Ulus, Vatan, Cumhuriyet, Tanin, Vakit, Yeni Sabah, Tasvir, Akşam, Son Posta, Son telgraf. Ayrıca 1948 yılında çıkan Hürriyet Gazetesi, İzmir'de çıkan ve Ege bölgesine dağıtımı yapılan Yeni Asır gazetesi 4 Aralık 1945 tarihinde saldırıya uğradığı için kapanmak zorunda kalan Tan gazetesi sayılabilir.[5]

Türk basını, II.Dünya Savaşı yıllarında siyasal iktidarın bütün baskılarına rağmen rejim açısından önemli tartışmaları gündeme getirmiştir. Zaman zaman bu nedenle cezalandırılmıştır. Buna bir örnek verilecek olursa; 1941 yılında Ahmet Emin Yalman'ın Vatan gazetesinde yayınlanan "Berraklığa Doğru " adlı yazı dizisinde kapalı cümlelerle de olsa idaredeki bazı aksaklıklara değinilerek, tek partiye dayalı yönetim biçiminden kaynaklanan bu durumun çözümü için çoğulculuk önerilmektedir. Bu yazı dizisinde özgürlükçü bir idare anlayışı istenirken, yönetimin vatandaşların dini inançları konusunda da anlayışlı olması gerektiği belirtilmiştir. Matbuat Kanunu'nun 50.maddesi gereğince, memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyatından dolayı Bakanlar Kurulu gazetenin 45 gün süreyle kapatılmasına karar vermiştir.

Savaş yıllarında Tan, Vatan, Akşam ve Tanin gazeteleri demokratik cepheyi desteklerken, Cumhuriyet, Tasvir-i Efkar ve öteki bazı gazeteler Türkiye'nin Almanya ile yakın ilişkiler kurmasını savunmuşlardır. Savaş döneminde iktidarın basın üzerindeki denetimi iyice artmıştır. 1944 yılında savaşı demokrasi cephesinin kazanacağı belli olmuştur. Tan, Vatan ve Tasvir-i Efkar gazetelerinde yönetime karşı daha açık eleştirilerin yanısıra, 1944 yılının ilk aylarında Tan ve

[4] Orhan Koloğlu, **Türkiye'de Basın**, İstanbul 1992, s.70.
[5] Gürkan, **a.g.e.,** s.19.

Levent Şahverdi Arşivi

Vatan'da "yakın zamanda beklenen müttefik zaferinin, aslında çoğulcu demokrat rejimlerin, otoriter rejimlere üstün gelmesi demek olacağını ifade eden çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bu konuda Tan ve Vatan gazeteleri yazarları ayrı görüşlere sahip oldukları halde ortak bir tavır izlemişlerdir.[6]

Savaşın sonlarına doğru CHP iktidarı basın üzerinde eskiye oranla daha hafif bir denetim uygulamıştır. Tan ve Vatan gazetelerinin bütün baskılara rağmen, yayınlarında iç politikada liberalleşme havasını sağlama çabası görülmektedir. Tan gazetesi İngiliz ve Amerikan basınından haber alıntıları vermektedir. Savaş sırasında başlangıçta Almanya ile başlayan yakınlaşmadan ötürü, Pan Türkist dergilerin sayısında da artış görülmüş, "Bozkurt", "Gök Börü", "Tanrıdağ", "Çınaraltı", "Orhun", "Türk Amacı", "Türk Yurdu" gibi dergiler bu türdeki başlıca yayınlar olmuştur.[7]

1944 yılında hükümet ve basın ilişkileri açısından önemli gelişmelerden biri basının yürüttüğü muhalefetle ilgili bir rapor hazırlanmasıdır. CHP Meclis Grubu'nun 21 Aralık 1944 tarihinde verdiği karar üzerine Grupça görevlendirilen komisyon basın konusunda bir rapor hazırlamıştır. Bu raporun metni 6 Nisan 1944 tarihli Ulus gazetesinde yayınlanmıştır. Gazetede bu raporu kimlerin hazırladığına dair bir işaret ve kayıt yoktur. Raporda basın özgürlüğünün korunması esas olmakla beraber, zaman zaman bazı gazetelerde devletin genel siyasetine uygun olmayan yazıların çıktığı görülmektedir. Ayrıca Türk Ceza Kanunu'nda müeyyideleri bulunan esaslara aykırı veya halk tabakaları arasında ihtilaflar yaratmak, fertler ve zümreler arasında garez ve kin doğuracak türde makale ve yazıların zararlarının devamına müsaade etmemek lâzımdır.Bu nedenle başvurulacak tedbirler raporda; I- Kanunların icra ve kaza makamlarına verdiği selâhiyetlerin iyi kullanılması, II-Kanunlardaki eksiklerin tamamlanması , III- Gazeteciliğin mensuplarına refah ve güven veren bir mes-

[6] O.Murat Güvenir, **2.Dünya Savaşı'nda Türk Basını,** İstanbul 1991, ss.120-123.
[7] Gürkan, **a.g.e.,** s.55.

Levent Şahverdi Arşivi

lek haline getirilmesi olarak üç başlıkta ele alınmıştır.Bu başlıklar altında yer alanlar özet olarak şunlardır:[8]

I

Kanunun verdiği selâhiyetlerin esaslarına aykırı neşriyatta bulunanlara karşı müsamahasız kullanılması ve tenkit adı altında devletin itibar ve nüfuzunun kırılmasına müsaade olunmaması gerekmektedir. Bunun için,

a) Ceza kanununun milli rejimi himayeye matuf olan hükümlerinin tatbikatında daha dikkatli ve hassas davranılmalıdır.

b) Hükümet, Matbuat Kanunu'nun 50.maddesinin verdiği gazete ve mecmuaları kapatma selâhiyetini rejimin esaslarına aykırı neşriyatta bulunanlara karşı müsamahasız kullanmalıdır.

c) Hükümet, tenkit adı altında devletin itibar ve otoritesine karşı tecavüzlerde bulunulmasına da müsaade etmemelidir.

II

1-Basın Birliği Teşkilatı ve Kanunu

a) Hükümetin basın birliğini çalıştırması ve basını direktiflerle aydınlatması gerekmektedir. Bunun için ilk olarak, Basın Birliği Kanunu'nun 12.maddesinden istifade ederek basını muntazam şekilde direktiflerle aydınlatmak, ikincisi de uygunsuz neşriyat hadiselerini dikkatle takip ederek aynı kanunun 19.maddesinin verdiği selâhiyet dairesinde Birlik Teşkilatını ve haysiyet divalarını harekete getirmektir.

b) Türk Basın Birliği'nin mali imkanlarının genişletilmesi gerekmektedir. Basın Birliği basın ve yayın sahasında intizam ve inzibatı temine yarayan kanuni bir vasıta olduğuna göre, bu teşkilatın kanuni ve idari yollardan kuvvetlendirilmesi lazımdır. Hükümet bu lüzumu takdir etmiş ve gazetelerle dergilerde resmi ilanların ancak Ba-

[8] **Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü-Cumhuriyet Arşivi Dosya No: 30.01, 42/249/3.** Bkz. Ekler bölümü (EK-I).

Levent Şahverdi Arşivi

sın Birliği'nin tavassutu ile neşredilmesi esası kabul olunmuştur. Birliğin resmi ilanların neşrine tavassut hizmeti karşılığı olarak elde ettiği gelir, teşkilatı mali imkânlar bakımından kuvvetlendirecek tedbirlerdendir.

c) Basın Dağıtma Şirketi Kurulması gerekmektedir. Basın Dağıtım Şirketi, basınımızın yükselmesi yolunda iyi hizmetler yapabilir. Böyle bir teşkilatı alakalılarla anlaşarak bir şirket halinde kurma yolundaki tasavvurların bir an önce gerçekleştirilmesi temenni edilmektedir. Böyle bir teşekkül basın vasıtasıyla iyi fikirlerin memlekette neşrini kolaylaştırabileceği gibi kötülüğü dolayısıyla selâhiyetli makamlar tarafından toplattırılmasına karar verilecek eserlerin de kolaylıkla ortadan kaldırılmasına yarayacaktır.

d) Basın Birliği Kanunu'na itaat etmeyenlere karşı kullanılacak ceza müeyyidelerinin şiddetlendirilmesi gerekmektedir. Kanunun gazete hizmetlerinde kullanılmasına cevaz vermediği kimseleri kullanan gazetelerin daha ağır cezalara çarptırılmasına ve bunda ısrar edenlerin de kapatılmasına ait hükümlere ihtiyaç vardır. Basın Birliği Kanunu'nun tâdilinde bu cihetin de göz önünde bulundurulması gerekir.

2- Matbuat Kanunu

Matbuat Kanunu'nun günün ihtiyaçlarına daha uygun bir şekil almasını temin için bu kanunun ihtiva eylediği hükümlerde aşağıda gösterildiği şekilde bazı değişiklikler veya onlara bazı ilâveler yapmanın lüzumu görülmüştür.

a) Gazete ve mecmuaların mesul müdürlükleri:

Matbuat Kanunu'nda ayrıca bir kayıt bulunmaması neticesi olarak yazı işleri müdürleri çok defa kanun karşısında neşriyatı idare mesullüğünü üzerlerine almazlar. Bu sıfat yazı işleri ile alakalı olmayan başkalarına verilir. Matbuat Kanunu'na bunu önleyecek ve neşriyat mesuliyetini Yazı İşleri Müdürü'ne teşmil edecek hükümler koymalıdır. Yazı İşleri Müdürü'nün muavinleri veya vekili varsa onlar da belli olmalı ve mesuliyete iştirak ettirilmelidir. Bu halde gazeteye gi-

Levent Şahverdi Arşivi

ren her yazının müsveddesinde bunlardan birinin imzası bulunmalıdır. Herhangi bir yazı bu şartlar yerine getirilmeden basılırsa, bu suçtan dolayı Yazı İşleri Müdürü mesul tutulmalıdır. Yazı İşleri Müdürlüğü'nü yapacak, yani siyasi gazetelerin neşriyatından doğacak sorumluluğu üzerine alacak kimselerin ellerinde Basın Birliği tarafından verilmiş bir ehliyetname bulunmalı ve bu kanuni bir mecburiyet haline konulmalıdır.

b) Müstehcen yazılara karşı:

Ceza kanunumuz milletlerarası anlaşmalara riayet göstererek, mukavelelerdeki formüllere uyarak müstehcen yayınları önlemek yolunda şiddetli cezalar kabul etmiş ise de matbuat kanununa konulan ve sanat ve ilim eserlerini müstehcen saymayan bir hükmün olmaması, ilim ve sanat etiketi altında birçok zararlı yayının cezasız kalmasına neden olmaktadır. Bu durum karşısında müstehcen yayınların genişlemesine mani olmak için alınacak ilk tedbir istisna hükmünün daha açık bir tarif ile tâdili ve istisnanın ancak ilmi zaruretlerle veya ilmi bir fayda temini veya gerçekten bir sanat zevki yaratmak maksadiyle müstehcen mevzulara temas mecburiyetinde kalan eserlere hasrolunmasıdır.

c) Müstehcen neşriyat davalarına ait duruşmaların gizli yapılması:

Müstehcen neşriyat davaları umumiyetle mahkemelerimizde aleni duruşma ile görülmektedir. Bu hal; müstehcen bir mevzuun bir nevi yayınlanmasına ve dolayısıyla zararının da genişlemesine sebep olmaktadır. Buna meydan verilmemelidir:

d) Neşir sureti ile yapılan hakaret davalarına ait duruşma safhalarıyla röportajları yayınlamanın önlenmesi:

Ferdin de, cemiyetin de huzurunu temin bakımından neşir yolu ile hakaret suçlarına ait davalarda muhakeme safhalarının karara değin hiçbir suretle yayınlanmaması, esasını kabul etmek ve buna göre kanuna hüküm koymak muvafık olur.

e) Basında karşılıklı küfürleşmelerde doğrudan doğruya takibat yapılabilmesi ve cezaların düşürülmesi:

Levent Şahverdi Arşivi

Devlet, vatandaşların can ve mallarının korunması hususunda nasıl itina gösteriyorsa onlardan daha az kıymetli olmayan haysiyet ve şereflerinin emniyeti ve masunluğu için de aynı hassaslığı göstermekle mükelleftir. Her ne kadar Ceza Kanunu Basın ve Yayın vasıtaları ile işlenen haysiyet ve şerefe tecavüz, yani hakaret ve küfür suçlarına ağır cezalar tayin etmişse de bu hükümler, basında birtakım çirkin hallerin tezahürüne ve tecavüzlerde bulunulmasına mani olamamaktadır. Hiç olmazsa cemiyetin nezahet duygularını inciten ve açık ve ağır hakaret kelimeleriyle haysiyet ve şerefe yapılan karşılıklı tecavüzlerin şahsi menfaatlerden ziyade cemiyetin ahlak ve terbiyesi üzerine fena tesirler yaptığı göz önünde tutularak önlenmesi maksadı ile bu gibi suçlarda makamlara doğrudan doğruya harekete geçme selâhiyeti verilmelidir. Bunu yapmak haysiyet ve şerefe büyük kıymet veren rejimimizin ceza siyasetine de uygun olur.

3- Ceza Kanunu

a) Neşir suretiyle vaki hakaret suçlarında cezanın en aşağı haddinin indirilmesi:

Neşir suretiyle vaki olan hakaret suçlarında cezanın en aşağı hadleri hakaretin nevine göre altı ay ve bir seneden başladığı için hakimlerin sövme fiilini hafif buldukları hallerde suçluları mahkum etmektense beraat ettirmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Bu nedenle, bu suçların cezasız kalmaması için cezaların asgari hadleri indirilmelidir.

b) Ahlâka ve vatandaş haysiyetine tecavüz eden kitap ve dergilerden kazanılan paranın suçlulara bırakılmaması:

Müstehcen mahiyet taşıyan veya haysiyet ve şerefe karşı tecavüzü ihtiva eden bir eser neşrettiğinden dolayı mahkum olanlardan; hapis cezaları arttırılmakla beraber, neşrettikleri eserden elde ettikleri kazancın iki misline kadar para cezası alınabilmesine dair mevzuatımız arasına hükümler koymak uygundur.

4- Gençleri muzır neşriyattan koruma kanunu:

Levent Şahverdi Arşivi

Çocuklarımızı ve gençlerimizi her türlü zararlı yayın vasıtalarının tesirlerinden uzak bulundurmak gerekmektedir. Bu maksatla Maarif Vekilliğinin tetkiklere girişmesi yerinde olur. Bu tetkikler sırasında 255 sayılı gençleri muzır neşriyattan koruma kanunu ile de meşgul olmalıdır. Bu kanun 16 seneden fazla bir zaman evvel çıkarılmıştır. Günün şartlarına ve ihtiyaçlarına cevap vermemektedir. Bu kanunun hükümleri de değiştirilmeli ve tamamlanmalıdır.

5- Zararlı piyeslerin kontrolü için nizamname:

Tiyatro piyesleri Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünce tetkik edilmekte ve tetkik neticesine göre bunların oldukları gibi veya tâdil olunarak temsillerine izin verilmekte, yahut da temsilleri yasaklanmaktadır. Umuma arzı muvafık görülmeyen yayın ve telkin vasıtalarının nasıl men olunacağına ve toplattırılacağına dair bir nizamnamenin çıkarılmasını da emretmektedir.

6- Devlet memurlarının rejimin esaslarına ve milli birliğe aykırı neşriyatta bulunmalarının önlenmesi:

Gençliği bu türlü tesirlerden kurtarmak için tedbir almak Maarif Vekilimiz ile Teşkilatı içinde okullar bulunan ve öğretmenler çalıştıran diğer Vekillerimize düşen birinci plânda bir vazifedir. Bu vekillerimiz inkılâpçı bir neslin idarecileri ve rejimin dayandığı esaslara inanmış insanlar sıfatiyle Türk Gençliğini yetiştiren, terbiye eden hocalara bu sıfatların bir icap ve zarureti olarak ne türlü yazıları yayınlamayacaklarını işaret etmeğe haklı ve selâhiyetlidirler. İlgili vekiller; emirleri altında çalışan öğretmenlere yayınlayacakları yazılarda yabancı bir ideolojiyi, yabancı bir rejimi övmemelerini, Türk Gençliğini bizim dünya görüşümüzden ve rejimimizden soğutmamalarını, millet fertlerine ve zümrelerine birbirleriyle anlaşmazlık, birbirlerine karşı garez ve kin duyguları telkin etmemelerini, meslek arkadaşlarını kötülememelerini emretmelidirler. Tabii olarak bu hüküm diğer devlet memurlarına da uygulanmalıdır. Zıt hareket edenlere karşı da hükümetçe verilen emirleri dinlemeyenler hakkında tatbik edilmek üzere müessir derecede kanuni müeyyideye ihtiyaç vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

7- Radyo yayınları ile sinema filmlerinin kontrolü:

Radyo bir devlet müessesedir. Radyo ile yapılan her türlü yayınlar Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü tarafından düzenlenip idare olunmaktadır. Memlekete dışarıdan giren veya memlekette yapılan sinema filmleri de polis nizamları ve hükümetin selâhiyetli heyetlerince kontrol edilmektedir.

8- Zararlı ve değersiz yayınlara yardımda bulunulmaması:

Memlekette çıkan ve çıkacak olan bütün gazete ve dergilerin iyi niyetli ellerde bulunmalarına tabii imkân yoktur. Bunlar arasında kötü-bencil ihtirasların veya yabancı emellerin âleti olarak hareket edenler de bulunabilir. Bu türlü gazete ve dergiler Devletin, Cumhuriyet Halk Partisi'nin maddi ve manevi hiçbir yardımı olmamalıdır.

III

Gazeteciliğin mensuplarına refah ve güven veren bir meslek haline getirilmesi gerekmektedir.

Gazetelerimizin artık kendilerinden şikâyet olunmayacak bir seviyeye yükselmesinin mühim bir şartı da gazeteciliğin refah ve emniyet veren bir meslek haline gelmesidir. Bunun için basın birliği kanununa hükümler konmalıdır.

Gazetecilerin refah ve emniyetlerini temin yolunda yapılacak işlerin başlıcaları şunlardır:

a) Gazetelerde vazife alan iş sahipleriyle gazete sahipleri arasında basın birliği kanununun 26.maddesi gereğince aktolunması icap eden mukavelelerin birer sureti basın birliğine verilmelidir.

b) Gazetede vazife alan her neviden iş sahiplerine verilecek ücretlerin asgari had formüllerini gösteren bir baremin hükümetle basın birliği tarafından işbirliği yapılarak tanzimi uygun olur.

c) Gazetede vazife alan her neviden iş sahiplerinin bir hizmet müddetinden sonra tekaüt aidatı alabilmeleri, ölüme, hastalığa ve kazaya karşı sigorta olunmaları basın birliği yolu ile temin olunmalıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

d) Gazete sahipleriyle iş alanlar arasında çıkabilecek ihtilaflarda hakemlik vazifesinin kimin tarafından ve ne suretle ifa olunacağı tespit edilmelidir.

e) Basın ve Yayın İdaresi teşkilâtındaki hizmetlere bu teşkilâtın memleket içi ve dışı mümessilliklerine gazetecilik mesleğinde çalışmış olan ve bu hizmetlerin icap ettirdiği vasıfları haiz bulunan insanlar tercihen alınmalıdır.

f) 3511 sayılı Basın Birliği kanununun 11 inci maddesinin c fıkrası hükmü yerine getirilmeli ve bu fıkrada bahsi geçen gazetecilik tahsil müesseseleri kurulmasına başlamalıdır.

Rapor, Başbakan Saraçoğlu'nun isteği üzerine ve basının dağıtım ile ilgili sorunlarını çözmek amacıyla CHP Meclis Grubu'nda kurulan komisyon tarafından hazırlanmıştır. Raporu hazırlayan komisyonun başkanı Vakit Gazetesi yazarı Asım Us, bir başyazısında son zamanlardaki rejimi sarsıcı yayınlardan söz ederek, "matbuata ait parti komisyonu raporunda, basın sahasında sağ ve sol cereyanlara karşı uyanıklık tavsiyesi vardır" demektedir. Bu arada, CHP'nin yayın organı Ulus gazetesinde Falih Rıfkı Atay da komisyon raporundaki görüşleri destekleyen bir yazı yazmıştır. Rejimi savunan bu yazılara karşı çıkmak ise Ahmet Emin Yalman'a düşmüş 7-10 Nisan 1944 tarihleri arasında raporu eleştiren düşüncelerini Vatan gazetesinde yayınlamıştır. Komisyonun hazırladığı rapor, iktidarın basında başlayan muhalefeti bastırma girişimlerinden biridir. Ancak, Vatan gazetesi herşeye rağmen muhalefetini sürdürmüştür.[9]

Cumhurbaşkanı İnönü'nün 19 Mayıs 1945 tarihli konuşması demokrasiye geçiş konusunda önemli işaretlerden biridir. İnönü'nün konuşmasında "demokrasi yolunda ilerlemekten" söz etmesi, "memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir" biçimindeki sözleri yalnız Türk basınında

[9] Gürkan, **a.g.e.,** ss.61-62.

Levent Şahverdi Arşivi

değil, dış basında da ilgiyle karşılanmıştır. 20 Mayıs günü, gazeteler İnönü'nün sözlerinin "büyük anlamı" üzerinde durmaktadır.[10]

CHP içerisindeki Celal Bayar grubu, 4 Haziran 1945'te "Dörtlü Takrir"* adı verilen önerilerini partiye iletir. Özgürlükler üzerindeki baskıların kaldırılması, Meclis içerisindeki hükümeti denetleyecek ikinci bir partinin kurulmasına olanak verilmesi istenmektedir. "Dörtlü Takrir" görüşülmüş ve reddedilmiştir. Ancak Takrir sahipleri bu tarihten sonra demokratik taleplerine devam etmişler, görüşlerini başta Vatan gazetesi olmak üzere basın aracılığıyla dile getirmişlerdir. "Dörtlü Takrir"in verildiği haziran ayı içerisinde Celal Bayar, 1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun hükümete gazete kapatma yetkisi veren 50.maddesinde değişiklik yapılması için TBMM'ne önerge vermiştir. Önergede gazete kapatma yetkisinin Bakanlar Kurulu'na değil, Cumhuriyet Mahkemelerine verilmesi istenmektedir. 1925 yılında Takrir-i Sükûn Kanunu ile uygulanmaya başlayan ve 1931 yılında 50.madde ile Matbuat Kanunu'na giren hükümetin gazete kapatma yetkisi, ancak 1945 yılında ele alınabilmektedir.[11]

Bu sırada, basın-iktidar ilişkilerinde önemli adımlardan biri, Meclis çalışmalarının kamuoyuna yansıtılabilmesi konusundadır. 3 Nisan 1945 tarihinde, TBMM'nde Bursa Milletvekili Muhittin Baha Pars'ın "Meclis görüşmelerinde ve grup müzakerelerinde neşrinde mahzur olmayanların yayınlanması" hakkındaki önergesinin görüşülmesi sonucunda, Meclis zabıtlarının daha çabuk yayınlanması, basına daha geniş ölçüde yansıması ve grupta görüşülen, halka sunulması lüzumlu ve faydalı görülen konuların yayınlanması kararlaştırılmıştır.[12]

---

[10] **A.g.e.,** s.144.

* "Takrir"cilerden ilki Celal Bayar, ötekiler Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'dır. 4 Haziran'da verilen "Dörtlü Takrir", Halk Partisi'nin 12 Haziran günlü oturumunda reddedilir. Temmuz ayında, aynı takrircilerin getirdikleri, kanunlarda yer alan Anayasa'ya aykırı maddelerin değiştirilmesi yolundaki bir başka öneri de reddedilir. Takrirciler partiden ayrılır ya da çıkarılırlar. Bkz. Alpay Kabacalı, **a.g.e.,** s.150.

[11] **A.g.e.,** s.171.

[12] **A.g.e.,** s.168.

Levent Şahverdi Arşivi

TBMM'nde ve bazı gazetelerde ifade edilen demokratik taleplerden CHP'li yazarların tedirgin oldukları görülmektedir. CHP'li yazarların giderek tepkisini çeken gazetelerin başında Vatan ve Tan gazeteleri gelecektir. Vatan'da başyazar Ahmet Emin Yalman'ın yanısıra, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün Dörtlü Takrir'deki fikirleri işlemeleriyle çıkan tartışmaların 1945 yılının Ağustos ayında alevlendiği görülmektedir. Bu şekilde demokratik taleplerle başlayan girişimler milletvekillerinin CHP'nden kopmalarıyla farklı bir noktaya gelmiş bulunmaktadır. 1945 sonbaharında Dörtlü Takrir'in sahiplerinden Celal Bayar'ın da istifa ettiği görülmektedir.

Demokrasi yolundaki gelişmelere yön verecek önemli işaretlerden biri daha, Cumhurbaşkanı İnönü'nün 1 Kasım 1945'te Meclis'i açış nutkunda ikinci bir partiye gerek duyulduğunu belirtmekten kaçınmamasıdır. İnönü aynı konuşmasında, 1947 seçimlerinin tek dereceli olmasını dilediklerini, bu seçimlerde milletin çoklukla vereceği oyların gelecek iktidarı tayin edeceğini belirtmiştir.[13]

Tan gazetesi ile diğer basın organları arasındaki kutuplaşmada, gazetede demokrasi konusundaki radikal isteklerin sert bir biçimde ifade edilmesinin yanısıra, Sovyetler'in bu dönemde Türkiye'den talepleri sırasında, izlenen politika önemli rol oynamıştır. Hüseyin Cahit Yalçın, Türkiye'nin son zamandaki gelişmeler yüzünden bir üçüncü dünya harbinin ortasına düşeceği konusunda tahminler yürüterek Zekeriya Sertel'e çatmaktadır:

"Zekeriya Sertel dünyayı bir gülistan halinde görüyor, kendisine gıpta ederim...San Fransisco Konferansı dünya sulhunu emniyet altına almış. Hasılı ortada endişe ile görülecek hiçbir şey yokmuş!... Bir devletle dost olmamız için yalnız bizim arzumuz kafi değildir. Karşınızdakinin de aynı dostluğu istemesi lazımdır. Zekeriya Sertel güzel hülyalarının kurbanı oluyor."[14]

[13] **A.g.e.,** s.183.
[14] **Tanin,** 27 Haziran 1945.

Levent Şahverdi Arşivi

Zekeriya Sertel ise, Yalçın'ın "memlekette endişe ve heyecan uyandıracak bir hava yaratmakla meşgul olduğunu" iddia etmiştir. Sertel, Sovyetler'in talepleri konusunda havadislerin doğruluğunu tartışmakta, Türk milletinin aydınlatılmadığını iddia etmektedir:

"Zaten dikkate şayan olan nokta şudur ki, bu havadis, şimdiye kadar yalnız İngiliz kaynaklarından verilmiş ve bu müphem hava müphem surette yalnız üstadımız Hüseyin Cahit tarafından yaratılmıştır... Milleti bu işte ecnebi kaynaklardan gelen müphem haberlerin tesiri altında bırakmak doğru değildir".[15]

Tan gazetesi, en sert muhalefetin simgesidir ve bu muhalefet Tan gazetesinin kapatılması ile sona ermiştir. Basın tarihimizde Tan Olayı olarak anılan kapatılma olayı, siyasal iktidarın liberalleşme çabalarının başladığı sıralarda iktidara karşı en sert eleştirilerin Tan ve Vatan gazetelerinde çıkmaya başlamasıyla görülmüştür. İkinci bir partinin gerekliliğini savunan gazeteler Tan ve Vatan gazeteleridir. Ancak, Tan ve Vatan gazetelerinin birlikteliği kısa sürede bozulmuş ve tek parti iktidarına karşı yayın yapan Tan gazetesine 1945 yılının yaz aylarından başlayarak diğer basın organları da cephe almaya başlamıştır.

Tan gazetesi iktidardaki yumuşamadan yararlanarak, geçmiş yıllarda yazılmayan konuları gündeme getiren bir hesaplaşmaya girişmiştir. Hemen her konuda yazılmış örneklerde bu hesaplaşma görülebilmektedir. Zekeriya Sertel, "Değişmeyi Bu Meclis, Bu Hükümet, Bu Parti Yapamaz" diyerek, Meclis'in demokratik yolla seçilmediğini, hükümetin ve partinin demokrat olmadığını belirtmekte; demokratik bir rejimi getirebilmek için önce yeni bir Meclis'in seçilerek, iktidara demokrasiden yana bir hükümetin gelmesi gerektiğini ileri sürmektedir.[16]

[15] **Tan,** 28 Haziran 1945.
[16] **Tan,** 27 Ağustos 1945.

Levent Şahverdi Arşivi

Sabiha Sertel ise "Muvafakatin Feryadı" başlığı altında şu eleştiriyi yapmaktadır:" Şimdiye kadar kanun dairesinde serbest olan matbuatın, yine kanun dairesinde ağzına kilit takılmıştır. Matbuat Kanunu'nun zincirleri kafi gelmediği zaman, Matbuat Umum Müdürlüğü'nün bir emirnamesi veya bir telefon muharebesi bu kilidi sıkmağa kafi gelirdi. Şimdi Türk matbuatında ancak bir iki gazete muhalefet yapabilmektedir. Kökü halkın içinde olan bu muhalefetin tesirleri pek mahdut olduğu halde, muvafakatin bunu boğmak için gösterdiği gayret hudutsuzdur. Muhalefete bahşedilen sıfatı: İktidar mevkiini almak isteyen muhterisler...Bütün bunlar senelerce ihtikar, suistimal, tahakküm baskısı altında dilini, şuurunu paslandıran halkı şaşırtmak içindir."[17]

Gazetelerde kullanılan sert ifadenin hükümeti rahatsız ettiği, dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu'nun 1945 yılının Eylül ayında yaptığı basın toplantısında ifade edilmiştir: " Bu mevzuları ortaya atanların tek kusuru konuşma tarzlarındadır. Haşin, sert, mütecaviz ve mübalağalı sözleriyle yazı ve fikir münakaşalarını boks müsabakası haline sokuyorlar. İnsan bir taraftan ben muhalif değilim diyen bir adamın acı yazılarını okurken, diğer taraftan İngiliz Parlamentosu'nda ben muhalifim diyen adamın sözlerini işitiyor ve gazetelerimizin milletin münakaşa kabiliyetini olgunlaştırmak kudretinden hala çok uzak olduğuna inanacağı geliyor."[18] Başbakanın bu konuşması Falih Rıfkı Atay tarafından Tan-Vatan cephesine karşı "isyan etmek" olarak yorumlanmıştır.

Tan gazetesi üzerine basının yıldırımlarını çeken bir başka olay, Moskova'da çıkan Pravda gazetesinin bazı yayınları olmuştur. Pravda'nın Türkiye ve Türk basını aleyhine yaptığı yayınlarda Tan gazetesi diğer gazetelerden farklı değerlendirilmiştir. Pravda'nın Tan gazetesini "hakikati gören ve Ruslara karşı yapılan haksız hücumlara göğüs geren tek gazete" olarak değerlendirilmesine Vakit ve Tasvir gazeteleri de karşı çıkmıştır.

---

[17] **Tan,** 3 Eylül 1945.
[18] **Ayın Tarihi,** Eylül 1945, Sayı 142, ss.25-27.

Levent Şahverdi Arşivi

Tan gazetesinde kullanılan sert ifade, gazeteler arasında polemiklerin doğmasına da yol açmıştır. Hükümet şöyle eleştirilmektedir:

"Muhalefet bir suç gibi, hükümeti ve partiyi tenkit edenlere karşı verilen sıfat 'hain'dir. Bütün insanların kafalarını totaliter bir silindirden geçirip makine gibi işleten, tenkit edenleri hapishanelere götüren, demokratları, sosyalistleri, Yahudileri fırında yakan rejimin adı faşizmdir. Bu rejimde her türlü tenkit, her çeşit muhalefet vatana ihanettir. Bugün dünyanın her tarafında partiler arasında yapılan seçim kavgaları, iktidarı ele alma mücadelesidir. Bu suç değil, demokratik rejimin gereğidir".[19]

Akşam, Tanin ve Tan gazeteleri arasında başlayan tartışmalarda Tan gazetesine karşı adeta bir cephe birliği oluştuğu görülecektir. Tan gazetesinde savunulan düşüncelere karşı, diğer gazeteler benzer bir yaklaşımı gütmüşlerdir: Sabiha Sertel "Ne Garip Şey" başlıklı yazısında, savaşın galibi üç büyük devletin masa başında tekrar dünyayı taksim etmelerini, yeniden bir pazarlığa girişmelerini eleştirmekte; İngiltere ve Amerika'da grev yapan işçilerden, bağımsızlık savaşında olan sömürgelerden söz etmektedir. Sertel; "Ne garip şey...Bütün isyanlar, grevler, şikayetler, dünyaya dört hürriyeti vaadeden memleketlere karşı oluyor..." demektedir.

Hüseyin Cahit Yalçın, bu makaleye aynı başlığı taşıyan bir makale ile cevap vermiştir:

"Bu hazin manzara karşısında muhterem Bayan Sertel'i müteselli edebilecek başka bir manzara daha vardır ki, nasılsa gözden kaçmış, Sovyet Rusya, Bolşevik Rusya! Vaktiyle, İtalya ve Almanya'da görmeğe alıştığımız sükun içinde çalışma, grevsizlik ve şikayetsizlik şimdi yalnız orada kaldı... Orada, milyonlarca insanı kutup havalisinin buzları ve mahrumiyetleri arasına sürerek, aç ve sefil, gece-gündüz çalıştırırlar... Fakat çıt yoktur, isyan yoktur, grev yoktur, demokrasilerde gördüğümüz şikayetler yoktur. Evet demokrasiler bu ba-

[19] **Tan,** 11 Ekim 1945.

Levent Şahverdi Arşivi

kımdan çok kabahatli ve kusurludurlar. Demokrasilerin hüküm sürdüğü yerde, Rusya'daki gibi bir ölüm sükutu, bir cansızlık sükutu mevcut olamaz. Grev olur, şikayet olur, isyan olur. Çünkü demokraside ferdin bir hakkı ve bir hürriyeti vardır....Bütün dünyada garip olan bir şey varsa da koca bir kıtayı kaplayan Bolşeviklerin Asyai ve iptidai durumları ve politikalarıdır".[20]

Tan, Tanin ve Akşam gazetelerindeki karşılıklı atışmalar aralıklı olarak devam etmiş, sonunda Yalçın, demokrasi anlayışı içinde komünizme yer olmadığını belirtmiştir.

Tan gazetesinde Sabiha Sertel, "Zincirli Hürriyet" başlığıyla, totaliter bir zihniyetten doğmuş bulunan bu meclisin ve hükümetin gerekli değişiklikleri yapamayacağını yazdığında tansiyon bir kez daha yükselmiştir.[21]

Hüseyin Cahit Yalçın, buna karşılık "Tan gazetesinin tavsiyesi sadece bir yıkma hareketidir. Bu ihtilal mantığıdır" diye cevap vermiştir.

Sabiha Sertel'in Tan gazetelerinde 4 Aralık günü yazdığı makalesinin başlığı "Gazeteden Değil, Kamuoyundan Korkmalı" adını taşımaktadır ve " İstanbul HP Başkanının hükümet gazetecilerini davet ederek bir toplantı yaptığı ve muhalif gazetelerle mücadeleye devam tavsiyesinde bulunduğu" anlatılmaktadır. Sertel, bu hareketin iktidar mevkiinde bulunan bir partinin muhalefetten ne kadar korktuğunu ifade ettiğini ileri sürmüştür. Aynı gün, Hüseyin Cahit Yalçın'ın Tanin gazetesinde "Kalkın Ey Ehli Vatan" başlıklı makalesi yayınlanmıştır. Yalçın, bu makalesinde "bir vatan cephesine" gerek duyduğunu belirtmektedir.

"Büyük Vatansever Namık Kemal'in sesi bugünün parolasıdır: Kalkın Ey Ehli Vatan, mücadele başlıyor ve başlamak lazım. Çünkü en özgün ve insafsız bir propagandanın, Türk vatandaşlarının ruhuna her gün en yakın, yeis verici, ümit kırıcı bir propaganda zehirini dök-

[20] **Tanin**, 6 Kasım 1945.
[21] **Tan,** 7 Kasım 1945.

Levent Şahverdi Arşivi

mesine müsaade edemeyiz. Bir vatan sahibi olmak, bu vatanın içinde hür ve müstakil yaşamak isteyen her Türk bu propagandaya karşı koymaya mecburdur".[22]

Bu gelişmelerin sonucunda, 4 Aralık 1945 günü yapılan gösteriler olaylara neden olmuş; Tan, Yeni Dünya ve La Turquie gazetelerinin yayın hayatı bu olaylarla sona ermiştir.

1945 Aralık ayında Dörtlü Takrir'in sahiplerinden Celal Bayar'ın yeni bir parti kurduğuna ilişkin haberler basında yer almaya başlamıştır. Celal Bayar, 1 Aralık 1945'te parti kuracaklarını açıkladı.* İnönü tarafından Çankaya Köşkü'ne çağrılan Celal Bayar, cumhurbaşkanından gerekli desteği aldıktan sonra 7 Ocak 1946 günü Demokrat Parti (DP) kuruldu.Türk basın yaşamının II.Meşrutiyet döneminden beri işbaşında olan gazetecisi Hüseyin Cahit Yalçın, "Demokrasinin gerçekleşmesi için en az iki parti bulunmalıdır. Asıl sorun tek parti sisteminde ikinci partinin nasıl kurulacağıdır. Bunun için en iyi çarenin mevcut fırka içinden bazı zatların ayrılarak, esas programda müttehit kalmakla beraber, bir kontrol partisi vücuda getirmeleri olacağını söylemiş ve bunun çok faydası görüleceğine inanmıştık. İşte şimdi bu yeni partiyi biz böyle bir kontrol partisi mahiyetinde telakki ediyor ve doğuşunu istikbal hakkında bir müjde gibi görüyoruz..."[23] demektedir.

---

[22] **Tanin,** 7 Kasım 1945.

* TBMM içinde muhalefet 1945 bütçe görüşmelerinde su yüzüne çıkmıştı. Celal Bayar, Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel, Yusuf Hikmet Bayur, Emin Sazak bütçeye red oyu verdiler. Asıl kırılma Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşülürken ortaya çıktı. Tasarının 17. ve 21.maddeleri tartışılırken Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Emin Sazak sert eleştiriler dile getirdiler. Bu yasanın görüşüldüğü günlerde Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan, CHP Grubu'na Dörtlü Takrir adlı bir önerge verdiler. Önerge ülke ve parti yönetiminde özgürlükçü bir anlayış içeren düzenlemeler yapılmasını öngörüyordu. Ancak Dörtlü Takrir reddedildi (12 Haziran 1945). Bunun üzerine, Menderes ve Köprülü o günkü Vatan gazetesinde CHP iktidarına karşı o güne değin örneğine rastlanmayan sertlikte yazılar yazmaya başladılar. Sonuç olarak Menderes, Koraltan ve Köprülü partiden ihraç edildiler (Eylül 1945). Aynı gruptan olan Celal Bayar ise önce milletvekilliğinden sonra da CHP'den istifa etti.

[23] "Yeni Parti", **Tanin,** 15 Aralık 1945.

Levent Şahverdi Arşivi

Bundan sonraki gelişmelere bakarsak[24]; 1946'da tek dereceli seçim öngören Seçim Kanunu kabul edildi. 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu, sınıfsal amaçlı dernek ve parti kurulmasına olanak verecek yönde değiştirildi. 13 Haziran'da da Matbuat Kanunu'nun hükümete gazete kapatma yetkisi veren 50.maddesinde değişiklik yapıldı. Artık suçun gerektirdiği cezanın yanısıra, gazete ve dergi mahkeme tarafından bir aydan iki yıla kadar kapatılabilirdi.

Özgür basından yana gazeteciler, o yıl 4 Ocak günü Ankara'da toplanan Basın Birliği genel kongresinde tepkilerini, Birliğin yedi yıldan beri genel başkanı ve aynı zamanda tek parti yayın organı olan Ulus'un başyazarı Falih Rıfkı Atay yerine Hüseyin Cahit Yalçın'ı genel başkanlığa seçmekle gösterdiler. Bu seçim dolayısıyla öfkeye kapılan ve meslektaşlarını suçlayan Atay'ın mahkemeye verilmesi ve Birlik'ten uzaklaştırılması yönünde girişimler başladı. Tek parti iktidarı, çıkar yolu Basın Birliği'ni tek maddelik bir kanunla ortadan kaldırmakta buldu. Bunun üzerine 10 Haziran 1946'da Gazeteciler Cemiyeti kuruldu, başkanlığına Sedat Simavi getirildi. Basın özgürlüğünün sağlanması savaşımı, bu tarihten sonra daha da hızlandı.

24 Temmuz günü hükümet, sıkıyönetimin delalet ve kararı ile seçim sonuçları hakkında vatandaşları şüpheye düşürücü ve memleketin huzurunu sarsıcı her türlü neşriyatı yasakladı. Bu, aynı zamanda , çoktan beri varlığı bile unutulmuş olan sıkıyönetimin hala yürürlükte olduğunu hatırlatan bir karar olmuştu.

16 Aralık'ta Sıkıyönetim Komutanlığı, Cemiyetler Kanunu'ndaki değişiklikten yararlanarak kurulmuş olan partilerle sol ve sağ gazeteleri, dergileri kapattı.

1947'de, devletçe yayımlanmış kimi kitapların sakıncalı bulunduğu resmi okullardan ve kütüphanelerden kaldırıldığı yeni bir döneme geçildi. İktidar partisi içinde sağa açık, sola kapalı ilginç bir liberalleşme başlamıştı. Bu sıralarda CHP Milletvekili Fahri Kurtuluş, Rus

[24] Alpay Kabacalı, **a.g.e.,** ss.158-164.

Levent Şahverdi Arşivi

yazarı Lermontov'un birkaç yıl önce "Türkiye Vadim" adıyla çevrilen kitabındaki Türklerle ilgili kimi bölümlerin çıkarılması için TBMM'ne önerge verdi. Ayrıca sansürden geçmiş, sinemalarda gösterilmekte olan bir İngiliz filmini de komünizm propagandası yapmakla suçladı. Sansür tarihine geçecek ilginç bir girişimdi bu... Cumhuriyet başyazarı Nadir Nadi, bu düşünceye, bu girişime karşı çıkınca, sözü geçen milletvekiliyle Cumhuriyet gazetesi birbirini suçlayan yayınlar yaptılar, karşılıklı davalar açtılar. Sonunda Cumhuriyet gazetesi aklandı.

1948'de Hükümet Matbuat Kanunu'ndaki antidemokratik hükümleri değiştirileceğini açıkladı. Gazeteciler Cemiyeti'nde kurulan ve Enis Tahsin Til, Refik Halid Karay, Cihad Baban, Mehmet Ali Sebük gibi gazetecilerden oluşan komisyon, hükümete yapılması gereken değişikliklerle ilgili bir rapor verdi.

1949'da Adalet Bakanlığı'nda yeni bir Basın Kanunu hazırlandı. Yine Rize Milletvekili Fahri Kurtuluş Basın Kanunu'nun Meclis'e sunulmasının geri bırakılıp bırakılmadığına ilişkin bir soru önergesi verdi.[25]

Tasarı TBMM'ne gönderilmeden 14 Mayıs 1950 seçimleri yapıldı ve Demokrat Parti iktidara geldi.

Buraya kadar genel hatlarıyla vermeye çalıştığımız, çok partili döneme geçerken yaşanan gelişmeleri , bu dönemde çıkan gazetelerde yer alan haberlerden örneklerle vermeye çalışacağız. Türkiye'de demokrasiye geçiş dönemi 1945-1950 olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle örneklere geçmeden önce Demokrat Parti dönemini de kısaca özetleyelim:[26]

14 Mayıs 1950 seçimlerini kazanarak iktidara gelen Demokrat Parti (DP), basın özgürlüğünü sağlamayı da programına almıştır. Bu

[25] Önerge Ekler kısmında yer almaktadır. (EK-II) **Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.01 42/252/35.**

[26] Daha geniş bilgi için bkz. Alpay Kabacalı, **a.g.e.,** s.224.

Levent Şahverdi Arşivi

nedenle tek partili dönemde baskı altında olan basından da destek görmüştür. Yeni Basın Kanunu daha önceki çalışmalardan yararlanarak hazırlanmış ve 15 Temmuz 1950'de yürürlüğe girmiştir.Ancak sonradan birçok maddesi değişikliğe uğramıştır. Yeni Basın Kanunu, 1931 Matbuat Kanunu'nun hükümete tanıdığı yetkileri kaldırdı. Artık gazete çıkarmak için izin almak gerekmiyordu, bildirimde bulunmak yeterliydi. Basın Suçları Toplu Basın mahkemelerinde yargılanıyor ve bu basın için bir güvence niteliği taşıyordu. Buna karşılık yazıişleri müdürleri, yazarla birlikte sorumluluk ve hapis tehdidi altındaydı. Öte yandan 1931 Matbuat Kanunu'ndaki 51.madde "demokratikleştirilerek" 31.madde olarak alınmış ve yurt dışında basılan yayınların Bakanlar Kurulu kararıyla sansür edilebilmesi öngörülmüştü.

Basınla hükümet arasındaki iyi ilişkiler iki yıl kadar sürdü. Bu arada basın çalışanlarına birtakım haklar sağlayan bir yasa çıkarıldı. Bu, 13 Haziran 1952 tarihli Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştırılanlar Arasındaki Münasebetleri Düzenleyen Kanun'dur.

15 Temmuz 1950 tarihli, 5680 sayılı Basın Kanunu'nun birçok maddesi değiştirilerek (Kanun no.2950, 10 kasım 1983) cezalar artırıldı, ağır cezayı gerektirmeyen basın davalarına Toplu Basın Mahkemelerinde bakılması hükmü kaldırıldı, basın yoluyla işlenen suçlarda zamanaşımı süreleri iki misline (günlük süreli yayınlarda üç aydan altı aya, öteki yayınlarda altı aydan bir yıla) çıkarılarak ceza tehdidinin (dolaylı sansür) daha uzun süreye yayılması yoluna gidildi.

1945-1950 Yılları Arasında Türkiye'deki Siyasal Gelişmeler ve Bu Gelişmelerin Basında Değerlendirilmesi:

Muhalefetin ortaya çıkışı ve çok partili sistem fikrine yaklaşılması 1945 yılı içinde gerçekleşmiştir. 1945 yılının Ocak ayında TBMM'nde gündeme gelen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısı muhalefetin canlanmasında ve örgütlenmesinde büyük bir rol oynamıştır. CHP'nin yayın organı Ulus gazetesinde TBMM'ndeki muhalefetin açığa çıkmasına neden olan kanun tasarısı hakkında başından beri destekleyici yazılar yer almıştır. Basının kanunun tartışılma-

Levent Şahverdi Arşivi

sı sırasında üzerinde durduğu konu; TBMM'ndeki farklı sesler ve farklı isteklerin ifade edilebildiği bir tartışma ortamı olmuştur. Basın organları, bu dönemin gelişmelerini daha geniş demokrasi ile ilişkilendirerek tartışırken kamuoyunun dikkatini de bu noktaya çekmiştir. İnönü'nün, 19 Mayıs 1945 tarihli konuşması, demokrasiye geçiş konusunda önemli işaretlerden biridir.

1945 yılının Mayıs ayında yapılan TBMM'ndeki bütçe görüşmeleri, aynı ay içinde görüşülen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nda olduğu gibi tartışmalı geçmiş, milletvekilleri içindeki muhalefeti açığa çıkaran bir başka etken olmuştur. Basın organlarında tartışmaların içeriği bir yana, milletvekillerinin açıkça tartışabilmesinin verdiği memnuniyet belirtilmiştir. 7 Haziran 1945 tarihinde CHP Genel Başkan Vekili Şükrü Saraçoğlu'nun imzasıyla yayınlanan tebliğde açık bulunan Kocaeli, Zonguldak, Sivas, Burdur, İstanbul ve Çorum milletvekilleri için 17 Haziran'da yapılacak ara seçimlerde partinin aday göstermeyeceği bildirilmiştir. İlk defa olarak resmi aday gösterilmemektedir. CHP'nin bu kararı basında övgüyle karşılanmış, demokrasi yolunda yeni bir adım olarak değerlendirilmiştir. Partinin ara seçimlerde aday göstermemesi, bazı gazetelerde ikinci parti söylentisini destekleyici bir tavır olarak değerlendirilmiştir. Tasvir gazetesinde bu gelişme yeni bir parti için deneme olarak nitelendirilmiş, geçmişteki Serbest Fırka tecrübesinin acı sonucu hatırlatılarak altı milletvekilliği için yapılacak ilk tecrübe bundan sonra tutulacak yol için de fikir verecektir yorumu yapılmıştır. Yeni Asır gazetesinde ikinci partinin aday göstermesi seçmenleri parti disiplini bağlarından kurtarmak ve demokrasi icaplarına gittikçe daha geniş uygulama alanı açılması olarak yorumlanmıştır. CHP'nin ara seçimlerde aday göstermemesi, seçimlerde farklı görüşlerin temsil edilmesini gündeme getirmiştir. Bu yönde bir gelişmenin sağlanması yönünde öneri getirenlerden biri Asım Us'dur. Bu gelişmeleri yeterli bir demokratikleşme adımı olarak görmeyen gazeteciler de vardır. Sabiha Sertel, Tan'da "Demokrasi Oyunu Oynamayalım" başlığıyla, Cumhurbaşkanının daha geniş bir demokrasi vaadinden anlaşılması gerekenin

Levent Şahverdi Arşivi

siyasi ve iktisadi hürriyetleri içine alan bir demokrasi olması gerektiğini belirtmekte, bu açıdan atılan adımların yetersizliğine işaret etmektedir.

1945 yılının Mayıs ayından başlayarak TBMM'ndeki tartışmaların basında yer alması, muhalefet, denetim gibi kavramları gündeme getirmiştir. Basın organlarında parlamentoda denetim ve muhalefet mekanizmalarının gerekliliği ve geçmişteki işleyişini irdeleyen yazılar görülmektedir. İkinci parti konusunda tartışmalar devam ederken, 8 Temmuz tarihinde iş adamı Nuri Demirağ'ın, Milli Kalkınma Partisi (MKP) adıyla yeni bir parti kurmak amacıyla vilayete başvurduğu haberi basında yer almıştır. Ancak, Demirağ'ın teşebbüsünün fazla bir yankı yaratmadığı görülmektedir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bile, bu parti yokmuş gibi davranmaktadır. Aynı tavır basın için de geçerlidir. Çok partili sisteme geçiş kararını veren İnönü, CHP karşısında kurulacak partinin var olan siyasal kadrolar içinden gelen kişiler tarafından kurulması için çaba göstermiştir. Genel olarak basında da siyasal faaliyetin belli sınırlar içinde tutulmaya çalışıldığı, gazetecilerin de yönetim çabasına doğallıkla katıldıkları görülmektedir. İkinci Parti konusunda o güne kadar oluşmuş beklentilerin bu tavırda bir rol oynadığı düşünülebilir.

1945 Yazı'nda basında siyasal rejim tartışmalarının giderek sertleştiği görülmektedir. 12 Temmuz günü Vatan gazetesi "Siyasi Hayatımızın Tahlili" adı altında bir yazı dizisi başlatmıştır. Ahmet Emin Yalman sekiz gün süren bu yazı dizisiyle çok partili gidişe ait esaslı savaşı açtığını belirtmektedir. Yalman, serinin üçüncü yazısında tek partili sistemin iflasa mahkum olduğunu yazmıştır. Tek parti rejimine karşı eleştirilere Ulus gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay'ın cevapları sert polemiklerin doğmasına yol açmıştır. Atay, demokrasinin tek partili rejimle de yürüyebileceğini açıkça savunmaktadır. Atay, "nerede ise, bize cumhuriyet devrinin tarihini unutturacaklar diyerek, tek parti rejimini eleştirenleri vatan haini ilan edecek kadar ileri gitmiştir. Bunun üzerine, muhalefet için mücadele eden Ahmet Emin Yalman'la aralarında kalem savaşı başlamıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

1945 yılındaki gelişmelerin daha liberal bir ortam isteğini ön plana çıkarması, öncelikle gazetelerin sütunlarında ifade edilmiştir. Siyasal iktidardan talep edilenler, genel bir deyişle hürriyet isteği olarak adlandırılmış, ancak bu isteklerin basında yer alabilmesi iktidarın basın üzerindeki baskısının kalkmasıyla gerçekleşebilmiştir.Basın üzerinde iktidarın baskısının azalması, II.Dünya Savaşı sonrasında uluslar arası ortama hakim olan liberal esintiler çerçevesinde bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. 20 Şubat 1945 tarihinde gazetelerde Hür Basın Komisyonu üyelerinden oluşan bir heyetin Türkiye'de olduğu haberi yer almaktadır. Temel ilkesi özgür basın olan bu heyet, Türk basını hakkında da ABD Başkanı'na sunulmak üzere bir rapor hazırlamak amacındadır. ABD heyeti, basın organları tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Basın-iktidar ilişkilerinde önemli adımlardan biri, Meclis çalışmalarının kamuoyuna yansıtılabilmesi konusunda atılmıştır. 3 Nisan 1945 tarihinde, TBMM'nde Bursa Milletvekili Muhittin Baha Pars'ın "meclis görüşmelerinde ve grup müzakerelerinde neşrinde mahzur olmayanların yayınlanması" hakkındaki önergesinin görüşülmesi sonucunda, Meclis zabıtlarının daha çabuk yayınlanması, basına daha geniş ölçüde yansıması ve grupta görüşülen, halka sunulması lüzumlu ve faydalı görülen konuların yayınlanması kararlaştırılmıştır. TBMM'nde ve bazı gazetelerde ifade edilen demokratik taleplerden CHP'li yazarların tedirgin oldukları görülmektedir.

Basının hükümete yönelik eleştirilerinden duyulan rahatsızlık, CHP Kurultayı'nda da gündeme gelmiştir. Cumhurbaşkanı İnönü'nün Kurultay'daki konuşmasında basın organlarını "bozguncu gazeteler" ve "memleketin huzurunu koruyan gazeteler" olarak ayırdığı görülmektedir.

Belediye seçimlerine katılmayan DP'nin, milletvekili seçimlerine katılacağına ilişkin olarak yayınladığı beyanname tansiyonu yükseltmiştir. Basın organları arasındaki savaş, zaman zaman kişiselleşmiş, CHP'nin Hüseyin Cahit Yalçın'a milletvekilliği teklif etmesi konu edilerek, Yalçın'ın CHP'ne satıldığı yazılmıştır. Yeni Sabah gazetesinin "Dün Ne Diyorlardı, Bugün Ne Diyorlar?" başlığı altında Hüse-

Levent Şahverdi Arşivi

yin Cahit Yalçın'ın yirmi üç sene önce yazdıklarını hatırlatması üzerine, Yalçın, "memlekette 450 mebus seçilirse, herhalde 450'ncisi ben olabilirim" diye kendisini savunan bir yazı yazmak durumunda kalmıştır.

CHP Büyük Kurultayı 10 Mayıs 1946 tarihinde Ankara'da olağanüstü toplandığında, "Milli Şef" ifadesiyle değişmez başkanlığın kaldırılması ve genel başkanın her dört yılda bir kongrede seçimle atanması kararı alınmıştır. Ulus gazetesi, daha Kurultay öncesinde bu maddelerin Türkiye'de demokratik sistemin gelişmesi ile yakından ilgili olduğunu yazmıştır.Ancak, DP'nin ve basının daha sonra sık sık gündeme getireceği devlet başkanlığı ile parti başkanlığının ayrılması konusunda herhangi bir adım atılamamış, İnönü daha sonra bu kanunun bir anayasa meselesi olduğunu açıklamıştır. İnönü konunun anayasa değişikliği gerektirdiğini belirtirken, bazı basın organlarının ve muhalefetin isteklerini de cevaplandırmış olmaktadır.[27]

"Türk milletinin olgunluğu, siyaset kara pazarcılarının yaygara ve mübalağaları karşısında soğukkanlılığını kaybetmeyecek kadar derin ve salim görüşlü olması, okur-yazar sayısının azlığından doğabilecek mahzurları azaltmaktadır."[28]

1 Kasım 1946 tarihinde İnönü, TBMM'ni açış nutkunda yeni politika hayatının gelişmesi üzerinde durmuştur. Son Posta gazetesinde Ekrem Uşaklıgil, İnönü'nün bu nutkunda kullandığı ifadeye dikkat çekmektedir.[29]

21 Temmuz 1946 seçimleri, haziran ayında TBMM'nden çıkmış olan tek dereceli Seçim Kanunu'na uygun yapılmış, ancak seçim sonuçları DP'yi memnun etmemiştir. Bunun üzerine DP, Seçim Kanunu üzerinde değişiklik teklif eden bir proje hazırlamıştır. Proje, TBMM'ne sunulup Adalet Komisyonu'nda CHP çoğunluğu tarafın-

[27] Falih Rıfkı Atay, "Yeni Seçimlere Doğru", **Ulus,** 27 Nisan 1946.
[28] Nihat Erim, "Tek Dereceli Seçim Kanunu", **Ulus,** 2 Haziran 1946.
[29] "Devlet Reisinin Meclis'teki Nutku", **Son Posta,** 2 Kasım 1946.

Levent Şahverdi Arşivi

dan red edilince bazı basın organlarında protesto niteliğinde yazılar yer almıştır.[30]

İnönü, partiler üstü bir tavırla, yalnız cumhurbaşkanı sıfatıyla konuşmuş, CHP'nin faaliyetlerine ilişkin bir değerlendirme yapmamıştır. Nitekim, 18 Aralık 1946 tarihinde bütçe görüşmeleri sırasında, DP'lilerin TBMM'ni terketmeleriyle doğan krizin çözülmesinde İnönü'nün önemli rol oynadığı görülecektir. Nihat Erim, bu olayın önemine şöyle işaret etmektedir: "Cumhurbaşkanının bir partinin başı olduğu hallerde dahi, bitaraf kalabileceği ve gerektiği zaman partiler arasında hakemlik edebileceği son vaka bir daha ispat etmiştir. Hatta, meselenin HP bakımından güçlükle karşılaşmadan çözülebilmiş olmasını, diyebiliriz ki geniş ölçüde İnönü'nün iktidar partisi başkanı bulunması mümkün kılmıştır.[31]

1946 seçimlerinden sonra CHP yanlısı basında partinin kendini yenilemesi konusunda öneriler görülmektedir. 1946 seçimleri, CHP açısından olumlu sonuçlandığı halde, DP'nin gördüğü ilgi dolayısıyla CHP aldığı sonucu tartışmak zorunda kalmış, bazı basın organları iktidar partisi hakkında iki yıl öncesiyle kıyaslanmayacak özgün eleştirilerde bulunmuşlardır. Basının CHP ile ilgili olarak tartıştığı konular şu çerçevede toplanabilir.

1) CHP'nin kendini yenilemesinin gerekliliği,

2) CHP programının yeni koşullara uyumu,

3) Gelecek seçimlerde CHP'nin başarısı için bu yenilenmenin zorunluluğu.

Necmeddin Sadak seçimlerin CHP için "büyük ders olacak neticeler" verdiğini açıkça ifade etmiştir. 1947 yılının Eylül ayında kurulan Hasan Saka Kabinesi'nde Dışişleri Bakanı olarak görev yapacak Akşam gazetesi başyazarı Necmeddin Sadak, yalnız muhalefette değil, CHP'ye de tek parti alışkanlıklarını değiştirmesi konusunda uya-

[30] **Cumhuriyet,** 3 Aralık 1946.
[31] "Cumhurbaşkanımızın İlgisi", **Ulus,** 27 Aralık 1946.

Levent Şahverdi Arşivi

rılarda bulunmakta, demokrasinin ve çok partili meclisin işlerliğe kavuşabilmesi için çaba göstermektedir. Cumhuriyet gazetesinde Nadir Nadi de CHP'nde bir "zihniyet değişikliğini" şart olarak görmektedir. Basın organlarında CHP'nin altı ok ilkelerinin hedefine çoktan vardığı ve bugün siyasi partilerin mücadelesinin sosyal ve ekonomik sahada olduğu belirtilmiştir. CHP'nin kendini yenilemesi gerektiği basında sık sık işlenen konulardan biri olacak, CHP programındaki "devletçilik" maddesi ise ekonomik yaşamın gereği olarak sorgulanacaktır. Necmeddin Sadak, partinin bu durumunu şu sözleriyle anlatmıştır: " Milli Mücadele davası uğrunda, bir şef etrafında çeşitli ve bazen zıt fikir ve kanaat sahiplerinden teşekkül etmiş tarihi ve eski bir partiyi demokratik şartlarla intibak ettirmek kolay iş değildir. Bundan başka, CHP yirmi beş yıldır iktidardadır...Memleketin bugünkü güç şartları altında hükümet bütün zorluk ve hoşnutsuzlukların mesulü sıfatıyla haklı haksız binbir tenkide hedef olmakta, bu yüzden halkın sevgisini kaybetmektedir. Esasen uzun süren her iktidarın nasibi budur."

1946 seçimlerinden sonra TBMM'deki partiler arasında uzlaşmaz davranışların giderek gerginliğe yol açtığı görülecektir. Gazetelerin milletvekillerinin davranışlarına taraf olmaları olayları yorumlayışında etkisini göstermektedir.Partilerdeki gerginlik ve basındaki yorumların bazı gazetecileri rahatsız ettiği görülmektedir. Nadir Nadi, "Partilerin Hataları" başlığıyla bir dizi makale yazmış, yapılan yanlışların neler olduğunu ortaya koymuş, her iki partiye de öğütlerde bulunarak "henüz çok genç bir mazisi olan demokratik bünyemizin istikbali hesabına, biz her iki partiye dikkat ve temenni tavsiye etmeyi bir vazife biliyoruz" demiştir. Nadi, siyasi partilerin halkın gerisinde kaldığı ve çok partili yaşama uymakta halkın daha becerikli olduğu fikrindedir. Nadi, CHP açısından o güne kadar demokrasiye geçişine engel olan bazı saptamalar yapmıştır. Tek parti yıllarında izlenen politikanın o günler için zorunlu olduğunu belirtmektedir.

21 Temmuz 1946 seçimleri öncesinde, TBMM'nin yedinci dönemi 14 Haziran 1946 tarihinde tatile girmeden önce önemli demok-

Levent Şahverdi Arşivi

ratik adımlar atılmıştır. Bunlardan biri de basın özgürlüğü konusundadır. 13 Haziran 1946 tarihinde 1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun hükümete gazete kapatma yetkisi veren 50. Maddesi kaldırılmıştır. Ancak 50.Madde'nin kaldırılmasıyla gazetelerin kapatılmasının son bulmadığı görülecektir. 21 Temmuz seçimlerinin ardından Celal Bayar'ın hükümeti seçimlere hile karıştırmakla suçlayan bildirisi, 25 Temmuz 1946 tarihinde üç gazetede yayınlanınca, bu gazetelerden Yeni Sabah ve Gerçek gazeteleri sıkıyönetimce kapatılmıştır. CHP yanlısı Tanin gazetesinin ise kapatılmadığı görülmektedir. İstanbul'da sıkıyönetim varlığının devam etmesi, 50.Madde kaldırılsa bile basın üzerindeki çifte baskıdan sadece birinin kalktığını göstermektedir.

Nitekim, 1947 yılının Mayıs ayında sıkıyönetim idaresinin altı ay daha uzatılması hakkındaki kanunun görüşülmesi sırasında, DP Başkanı Celal Bayar bu duruma karşı çıkmıştır. Bayar sıkıyönetimin "siyasi bir tazyik vasıtası" olarak istendiği görüşünü savunmuş, asıl amacın basın özgürlüğünü sınırlandırmak olduğunu belirtmiştir. Ancak sıkıyönetimin altı ay daha uzatılması kararlaştırılmıştır. Dolayısıyla ülkedeki düşünce hayatına egemen olan ve İstanbul'da çıkan basın organları üzerindeki denetim de sıkıyönetim aracılığıyla uzatılmış olmaktadır.

DP içinde parçalanma belirtileri, 1947 yılında 12 Temmuz Beyannamesi yayınlanmadan önce varlığını göstermeye başlamıştır. DP İstanbul Teşkilatı'na bağlı Haysiyet Divanı üyelerinden Kenan Öner'in parti içindeki muhalefetin yanısıra, 1947 yılının Şubat ayında İzmir'deki gelişmeler sonucunda bazı basın organlarında DP başkanlığına Mareşal Fevzi Çakmak'ı getirmek isteyen bir muhalefet cephesinden söz edildiği görülecektir. DP'nin İzmir İl İdare Heyeti'ne bağlı Haysiyet Divanı üyelerinden General Rasim Aktığ ile Mühendis Harun İlmen ve Doktor Mustafa Ali Kentli'nin görevlerinden çekilmeleri bu konuda yeni yorumlara yol açmıştır.[32]

[32] **Gazeteler,** 10 Şubat 1947.

Levent Şahverdi Arşivi

12 Temmuz Beyannamesi'nin getirdiği ılımlı havanın ardından iktidar yanlısı basının Seçim Kanunu değişikliğine farklı baktığı görülecektir. Necmeddin Sadak, CHP için "tutulacak yeni yol" da esaslı noktalardan biri olarak Seçim Kanunu'nu göstermiştir.

"Tek dereceli seçim ve çok partili Meclis hayatının muvaffak olması ve normal şekilde yürümesi şarttır. Seçimlerin herkese tam emniyet verecek teknik usullere göre yapılması, giriştiğimiz yeni hayatın ana davasıdır. Millet Meclisi, kanuni müddetini bitirmeden ve gelecek devrenin seçimlerine girilmeden önce Seçim Kanunu mutlaka değişecek, demokrat memleketlerde tatbik edilen usullerin en iyisi, en elverişlisi bizde de tatbik olunacaktır."[33]

12 Temmuz 1947 Beyannamesi'nin önemi[*], ilk günden beri demokrasi açısından "dönüm noktası" sayılması olmuştur. İnönü'nün DP lideri Bayar'la görüşmelerine başladıktan sonra CHP yanlısı basınla adeta bir dayanışma içine girmesi, yazarların muhalefete karşı kullandıkları sert üslubun yerini daha hoşgörülü bir üsluba bırakmasından anlaşılmaktadır. Bu durum, daha sonra Recep Peker'in tasfi-

---

[33] "Yeni Devrim Arifesinde Miyiz?", **Akşam,** 8 Ağustos 1947.

[*] 12 Temmuz 1947'de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün, partilerüstü bir tutumla yayınladığı bildiridir. Türkiye'de çok partili siyasal hayata geçildikten sonra(1946) demokrasinin doğum sancıları yaşanıyordu. Öte yandan, ABD dünya liderliği yolunda da ilerliyordu. Ancak demokrasi doğarken Recep Peker'in başbakanlıkta kalması çelişkili bir durumdu. 1947 yılının haziran ve temmuz aylarında DP Genel Başkanı Celal Bayar ile Başbakan Recep Peker arasında şiddetli bir polemik yaşandı. Bayar demokraside, Peker ise otoriter rejimde ısrar ediyordu. Tarafların birbirini suçlama dozu aşırıya kaçmaya başlayınca Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 12 Temmuz 1947 günü bir bildiri yayınlayarak, iktidarla muhalefet arasında diyalog kurmayı, uzlaşma sağlamayı hedeflediğini açıkladı. 12 Temmuz Beyannamesi olarak adlandırılan bu bildiri ile İnönü üstü kapalı da olsa DP'ye hak verdiğini açıklıyordu. Bu bildirinin önemi İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı sıfatını partiler üstü bir konuma taşımasıydı. İnönü, muhalefete hükümetin baskı yaptığını kabul ediyordu, dolayısıyla DP'nin birinci büyük kongrede (7 Ocak 1947) ortaya attığı "devlet başkanlığı ile parti başkanlığının birbirinden ayrılması" ilkesinin gerçekleşmesi yönünde önemli bir adım atmıştı. 12 Temmuz Beyannamesi Türkiye'de çok partili siyasi hayatın resmen ilanıdır. 12 Temmuz Beyannamesi'nin sonuçları; bu bildiri önce CHP'de, sonra DP'de ikilik yaratmış, her iki partide de ciddi sıkıntılara yol açmıştır. CHP içindeki sarsıntı, Recep Peker'in başbakanlıktan istifasına sebep olmuş DP içinde de, önce Müstakil Demokratlar Grubu'nun, sonra da Millet Partisi'nin doğmasıyla parçalanma süreci başlamıştır. Bu süreç, DP'nin iktidarda olduğu 1950-1960 yıllarında bile devam etmiştir. **www.itusozluk.com.** Ayrıca bkz. Faik Ahmet Barutçu, **Siyasi Hatıralar. Milli Mücadele'den Demokrasiye, 2.Cilt,** Ankara 2001, ss.828-829.

Levent Şahverdi Arşivi

yeci ve CHP müfritleri konusunda basının alacağı tavırda etkisini gösterecektir. İnönü yayınladığı beyannamede, Peker'in ihtilalci bir parti olmakla suçladığı DP'yi savunarak, bir anlamda Peker'e karşı çıkmıştır. İnönü, "ihtilalci bir teşekkül değil, kanuni bir siyasi partinin metotlarıyla çalışan muhalefet partisinin şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır" diyerek, "Devlet Reisi olarak kendini iki partiye karşı da aynı derecede vazifeli" gördüğünü bildirmiştir. Beyanname, basında övgüyle karşılanmıştır. Nihat Erim; Ulus'ta " Sayın Devlet Reisimizin beyannamesi bizi iç politikamızda rejimi tamamen normalleştirici yolların başına getirmiştir" demekte, Asım Us, Vakit'te "karanlık geceler içinde ümitsiz yaşayan bir adam, birdenbire sihirli değnek yardımıyla aydınlık bir dünyaya çıkınca ne hal alırsa bu beyannameyi okuyanın ruhu da öyle geniş bir ferahlık duyuyor" diye yazmaktadır. Us, "memleketimizde çok partili demokrasi hayatının, doğum devresinin anormal şartları içinde geçen ilk safhası, bu beyanname ile kapanıyor ve karşılıklı saygıya dayanan yeni bir safhası açılıyor" yorumunu yapmaktadır.

12 Temmuz Beyannamesi'nin ardından yaratılan hava içerisinde kanunların demokratlaştırılması gerekliliği basında tekrar vurgulanmaya başlanmıştır. Yeni Asır gazetesinde kanunlarımızda, onları demokratik hayatın icaplarına hakkıyla uydurmak için birçok değişiklikler yapılması lüzumu belirtilerek, nereden başlanması gerektiği sorusuna cevap olarak, bütün hürriyetlerin hem ifadesi, hem teminatı olarak basın hürriyetini göstermek mümkündür. Gerçek matbuat hürriyetinin arkasından diğer hürriyetler de gerçek olarak gelir denmektedir.

Ulus gazetesinde, yeni kabinenin 12 Temmuz Beyannamesi'nin açtığı yolda yürüyenlerden oluştuğuna dikkat çekilmektedir. Basının 12 Temmuz Beyannamesi'nin gerçekleşmesi sırasında İnönü'ye verdiği desteğin şimdi de hükümet ve CHP içinde değişiklikleri gerçekleştirebilecek kadroya verildiği görülmektedir. Gazetelerde bu gelişmelerin ardından İsmet İnönü'nün mutedil olarak tanınan Nihat Erim ve DP'li bir milletvekilini de yanına alarak, Erzurum'dan başlayarak bir yurt gezisine çıkması olumlu karşılanmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

CHP Yedinci Büyük Kurultayı'na muhalefetin beklentilerine cevap verecek olan çözümler ve CHP bünyesinde esaslı bir değişiklik olacağı beklentisiyle gidilmiştir. Basın organları, 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra CHP'nin 1947 Kurultayı'nda partinin tüzük ve programını yeniden gözden geçireceğini ifade etmişlerdir. Hepsinde ortak olan kanı, CHP'nin çok partili yaşama uyum sağlaması, teşkilatında, mücadele metotlarında gerekli değişiklikleri yapması, ilkelerini daha kesin ve belirli bir hale koyması zorunluluğudur.

Ulus gazetesinde, Kurultay sırasında iktidar partisinin kendini açık yüreklilikle eleştirildiği ve muhalefet partisinin demokratik hayatımızın gelişmesindeki öneminin teslim edildiği yazılmıştır. Kurultay'da hazırlanan tüzük için şu yorum yapılmaktadır: "CHP'nin yeni tüzüğü partiye tam demokratik bir hüviyet vermiştir...Partimiz inkılâp yolunda hamlelerine devam etmektedir. Hayatın terakki ve icaplarına kendisini bu derecede çabuk ve sarsıntısız intibak ettiren teşekküller kuvvetlenirler. CHP'nin parçalanacağını, dağılacağını zannedenler feci surette yanılmaktadırlar."[34]

Kurultay'la ilgili olarak basında en çok tartışılan konulardan biri CHP programında yer alan devletçilik ilkesi olmuştur. Partinin kendini yenilemesi ve CHP programındaki bazı ilkelerin daha belirli hale gelmesi gereğince gazeteciler de katılmış ve devletçilik hakkında yazılar yazmışlardır. CHP'nin Kurultay'da devletçilik ilkesi ve bunun açıklığa kavuşturulması konusunda tavrı, parti programında yer alan devletçilik ilkesinin sınırlarını daha kesin olarak çizilerek, daraltılması olmuştur. CHP programında devleti kamu menfaatlerini ve hizmetlerini ve milli savunmayı sağlamak üzere doğrudan doğruya yapacağı işlerin niteliği açık bir şekilde belirtilmiştir. Bunlar enerji santrallarının ve ağır endüstrisinin kurulması, savunma endüstrisi, bayındırlık işleri gibi büyük girişimlerle, kamu hizmetlerini ilgilendiren ulaştırma ve PTT gibi girişimlerden ibarettir. Devletin yapacağı işler kategorisine, ya özel sermayenin başaramayacağı ya da gi-

[34] "Partimizin Yeni Tüzüğü", **Ulus,** 30 Kasım 1947.

Levent Şahverdi Arşivi

rilmesinde kâr ve menfaat görmeyeceği ekonomik faaliyetler girmektedir. Bunun dışında kalan her türlü ekonomi işlerinin özel sermaye tarafından kurulması ve bu girişimleri devletin teşvik etmesi, bir ödev halinde yüklenmesi lâzımdır. Ulus gazetesinde programda devletin kâr amacıyla ziraat yapamayacağının da özellikle açıklandığı belirtilmektedir.

CHP Meclis Grubu'nun 14 Ocak 1948 tarihinde aldığı prensip kararına dayanarak, Hasan Saka Hükümeti'nin anti demokratik kanunların değişmesi çalışmalarına başlayacağının açıklanması, basın tarafından övgüyle karşılanmıştır. Son Telgraf'ta, muhalefet lideri Bayar'ın bu gelişme üzerine gazetelere verdiği demecinde yaptığı yerinde takdir değerlendirmesine değinilmekte ve İnönü rehberliğindeki CHP'nin tahrikçilere ve ifratçılara aldanmayacağı, demokratikleşme arzusunda muhalefet ve iktidar arasındaki görüş farkı değişikliklerin hemen mi, daha sonra ve sıra ile mi? Gerçekleştirilmesi konusundan ibaret olduğu belirtilmektedir.

Bu değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, basının yeni hükümetten beklentileri demokratikleşmenin hızlandırılması yönündedir.

Akşam gazetesinde ise, gelişmeler her iki partideki mutedil ve müfrit grubun hedeflerine bakılarak yorumlanmaya çalışılmıştır. İki partinin çoğunluğunu ve sağduyusunu temsil eden mutedillerin hemen hemen aynı yol üzerine yürüdükleri belirtilmektedir. Bu yoruma göre CHP mutedilleri, DP'nin Hürriyet Misakı ile ifade ettiği şartları yerine getirmeye hazırdır. Celal Bayar'ın arkasında yürüyen DP mutedilleri, iktidara kanun yoluyla gelmek, anarşi ve ihtilale sapmamak hedefini gütmektedir. Basın organları, DP içindeki bu gelişmeleri DP'nin parçalanmasının demokrasi davasına zarar vereceği endişesi içinde izlemişlerdir. DP'den kopmaların kesinleşmesiyle, giderek basının da olaya daha esnek bakmaya başladığı görülmektedir. DP içindeki çalkantıların demokrasiyi sarsabileceği endişesi, daha sonra farklı seslerin doğallığının kabullenilmesine dönüşmüştür. Köşe yazarları, parti içindeki anlaşmazlıkların herhangi bir fikir mü-

Levent Şahverdi Arşivi

cadelesinden kaynaklanmadığını, basit ve şahsi birtakım çekişmelerin rol oynadığını belirtmişler ve demokrasinin yaşamasına büyük bir titizlikle yaklaşmışlardır.

Hüseyin Cahit Yalçın, "devlet başkanlığı ile parti başkanlığı görevinin aynı kişide toplanması demokrasinin gereği değildir" diyerek, "DP'nin fikri ve arzusu prensip ve hukuk bakımından müdafaa edilemez" görüşünü ileri sürmüştür.

1948 yılına girerken CHP içinde dalgalanmaların dinmediği görülmektedir. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in partiden istifası çeşitli yorumlara yol açmıştır. Son Telgraf'ta Tanrıöver'in ayrılışının CHP'nde bir sürpriz olarak karşılanmadığı, Tanrıöver'in bir görüşün başı olarak CHP programına bazı nokta ve prensiplerde samimi olarak muhalif bulunması nedeniyle, bu ayrılığın bir zorunluluk olduğu ileri sürülmektedir. Makale'de CHP'den zamanla ayrılmaların olacağı ve bunun devam edeceği bir gerçeklik olarak kabul edilmekte, nedeni ise şu şekilde açıklanmaktadır: "Çünkü CHP... eskiyi tek parti olarak kuruluşundaki bünyeyi, bir vatansever camiası oluşundaki sırrı, demokratik gelişme ve çok partili rejim içinde ilanihaye devam ettiremezdi. Programına göre bünyesini ıslah ve tavsiye etmek zorundaydı ve bu programa uyamayanlar da ayrılmak mecburiyetindedirler".[35]

Nadir Nadi, Kurultay'ın başardığı önemli işlerden birinin devletçilik prensibini sınırlandırmaya çalışmak olduğunu yazmıştır. Devletin özel sermayeye devrettiği işlerde ölçülü olmasını, şartları göz önünde tutarak ekonomik yaşamın geleceğini hazırlamasını istemektedir. Nadi'ye göre, devletin yapması gereken şudur: "Ne halkın soyulmasına göz yummak, ne de artık benden gitti diye sanayi müesseselerini kendi eli ile boğmaya kalkmak! Milli menfaat hangi yolu emrediyorsa, oraya doğru emniyetli adımlarla yürümeye bakmalıyız..."[36]

---

[35] Etem İzzet Benice, "Bir Muvazaa Partisi Bahis Mevzuu Olamaz", **Son Telgraf,** 6 Ocak 1948.

[36] "Aşırı Devletçiliğe Veda", **Cumhuriyet,** 11 Ocak 1948.

Levent Şahverdi Arşivi

1950 seçimlerinden iki yıl önce, CHP'nin gelecek seçimlerde kaybedeceği basında artık açıkça yazılmaya başlanmıştır.Etem İzzet Benice'nin değerlendirmesine göre demokratik Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınmasını hızlandırmak ve tamamlamak görevi, savaş sonrasının koşullarında CHP'ne gelecek seçimleri kaybettirecek gözükmektedir. Ancak Benice, CHP'nin programından, tüzüğünden, teşkilat ruh ve bünyesine hakim olan madde ve mana unsurlarından değil, hükümet icraatından şikayetçi olunduğunu yazmaktadır. "Hakikat olarak göz önünde hükümetin yalnız üç büyük icraatı vardır. Tek tip ekmek, kömür ve kâğıt fiyatlarını yükseltiş...CHP iktidarı için...ancak iki yıllık zaman vadesi kalmıştır. Bu iki yılı sadece söz ve vaatle geçirmeye imkân yoktur. Halk ve hayat reel ve ameli tedbirler istiyor."[37]

Türkiye'deki basın özgürlüğüne, ülkedeki demokratikleşme sürecini izleyen Batı ülkeleri de önem vermiştir. 23 Mart 1948 tarihinde Cenevre'de toplanan "Haber Alma ve Basın Hürriyeti" hakkındaki BM Konferansı'na Türkiye de davetlidir. Türkiye'nin konferansta gördüğü itibar ve Nihat Erim'in haber alma ve basın hürriyetinin ana ilkelerini tayin edecek ana komisyonun sözcülüğüne seçilmesi, Ulus gazetesinde övgüyle karşılanmış ve Türkiye demokratik hürriyetler vatanı olarak nitelendirilmiştir.[38] Oysa Cihad Baban, bu konferansın devam ettiği günlerde yürürlükteki Basın Kanunu'nun elden geçirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Çünkü, bu kanunda da demokratik örneklere uygun olmayan ağır cezai hükümler vardır. Rey serbestliği kadar yazı hürriyeti de demokrasinin desteklerindendir, diyen Baban, ülkede demokrasiyi yerleştirme yarışına bütün partilerin katılmasını dilemektedir.[39]

14 Ocak 1948 tarihinde CHP Grubu'nda Seçim Kanunu'nun tadili ve yeniden hazırlanması konusunda bir prensip kararı alınmıştır. Ulus gazetesi mevcut kanunun da gizli oy, açık sayım prensibini be-

[37] "Faik Barutçu'nun Raporu", **Son Telgraf**, 7 Şubat 1948.
[38] "Haberleşme Hürriyeti", **Ulus,** 26 Mart 1948.
[39] "İki İyi Haber", **Tasvir,** 2 Nisan 1948.

Levent Şahverdi Arşivi

nimsediğini, önceki seçimlerde bu prensibin uygulandığını, ancak kanunun gizli oy atmanın ne tarzda olacağını ve açık sayım konusunun da nasıl uygulanacağını belirtmediğini, hükümetin bu konuya eğileceğini belirtmektedir. Basın organları, demokrasiye geçiş için seçimlerin sağlıklı yapılmasının ön koşul olduğu ve DP'nin istekleri gerçekleşmeden bunun olmayacağı konusunda aynı fikirdedirler. Cumhuriyet gazetesinde, Celal Bayar'ın Sakarya mitinginde üzerinde durduğu konular şu iki kelime ile ifade edilmektedir: Seçimlerde Emniyet. Gazetede bu sloganın açıklaması da yapılmakta, amacın seçimleri kazanmak değil, demokrasiyi yerleştirmek olduğu yinelenerek, "memleketin siyasi hayatında ileri demokrasiyi kendisinin istediğini ve başardığını söyleyen CHP, ümit ederiz ki DP'nin ve onunla beraber her vatandaşın istediği tam seçim emniyeti ve selametini kabul etmekten kaçınmayacaktır" denmektedir.[40]

Seçim Kanunu ile ilgili TBMM'ndeki tartışmalar basında ilgiyle yansıtılmakla birlikte, TBMM'nde tartışmalar nedeniyle DP ile CHP arasında çıkan ayrılık basını da etkilemiştir. Daha önce kanunun değişmesi konusunda fikir birliği içinde olan basın organları, kanundaki ayrıntılar üzerinde iki parti arasında ayrılığın baş göstermesiyle bölünmeye başlamıştır.[41]

1948 yılı Haziran ayında Hasan Saka Kabinesi istifa etmiştir. Başbakan Hasan Saka'nın Meclis Grubu'ndan güven oyu bile istemeden istifasının ardından hükümetin çok yıpranmış olduğuna ilişkin yazılar çıkmıştır. Hasan Saka'ya hükümet kurma görevi ikinci kez verilmiştir. Yeni kabinede CHP içinde 35'ler diye adlandırılan grupta yer alan kişilerin ağırlığı dikkati çekmektedir. Tahsin Banguoğlu, Cavid Oral, Emin Erişirgil, Nihad Erim, Cemil Said Barlas gibi ilk defa bakan olan, genç isimler görülmektedir.[42]

"Kabinenin ekseriyeti yeni girdiğimiz ileri demokrasi hayatının istediği şartlara uygun ve CHP içinde ileri demokrasi cereyanının

[40] "Gaye Seçimlerin Emniyet ve Selametidir", **Cumhuriyet,** 11 Mayıs 1948.
[41] İzzet Benice, "Halk Partisi Zaaf Değil, İyi Niyet Gösteriyor", **Son Telgraf,** 1948.
[42] "Yeni Kabine", **Cumhuriyet,** 11 Haziran 1948.

Levent Şahverdi Arşivi

kuvvetlenmesi ve hızlanması için çalışmış milletvekillerinden mürekkebtir. İkinci Hasan Saka Hükümeti'nin demokrasi ruhunu ve prensiplerini birincisinden daha kuvvet ve süratle hakim kılacağını kabul etmek yanlış olmaz".[43] Ulus gazetesinde birinci hükümetin dokuz ay süren çalışma devresinde yeni hamlelere elverişli bir zemin hazırlamaya çalıştığı, demokratik gelişmemizin köklerini sağlayacak, idare hayatımızı yeni şartlara ayarlayacak yirmiye yakın esaslı kanun tasarısının Meclis'e sunulabildiği yazılmıştır. Diğer bir yorumda da İzzet Benice tarafından "Cumhuriyet devri ve tarih içinde bir numaralı Hasan Saka Hükümeti kadar aciz, muvaffakiyetsizlik, durgunluk hadiseleri anlayışsızlık gösteren ve izalesi en kolay meseleler karşısında dahi pasif kalan bir hükümetin gelmediği ve gelemeyeceğini" ileri sürmüş, yeni kabine konusunda "bekleyelim, görelim" biçiminde yorum yapmıştır. Ancak daha sonra yeni kabinenin "CHP iktidarında yeni bir dönüm noktası teşkil ettiğini" ifade etmiştir.[44] Nitekim İkinci Hasan Saka Hükümeti, programına Basın Kanunu'nda değişikliği de almıştır.[45]

Cumhuriyet gazetesinde hükümet programındaki bu vaat için hakiki Türk basınının istediği de zaten bundan ibarettir. Fakat bu yüksek basın hürriyetiyle ferdin şeref ve haysiyeti prensiplerinin kanunda nasıl telif ve imtizac ettirileceğini göreceğiz diye yazmış, bu konudaki kuşkular şöyle dile getirilmiştir: " Basın hürriyetinin aşırı sağcı ve solcular tarafından rejime zarar verecek bir surette kullanılmasını inkılâpçı, milliyetçi, vatansever hiçbir Tür gazetesi de, hiçbir Türk gazetecisi de, hiçbir Tür vatandaşı da istemez. Yalnız bu müessir şekilde mücadelenin tatbikatta takip edilen gayenin hududunu aşmaması ve yalnız rejimimize zarar verecek propaganda ve tahribata karşı olmasını sağlamak gayet mühim bir noktadır."[46]

Ulus gazetesinde gelişen koşullara uygun bir Basın Kanunu için Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü'nün Batı devletlerinin demokratik

[43] "Yeni Kabine", **Ulus,** 12 Haziran 1948.
[44] **Son Telgraf,** 12 Haziran 1948.
[45] **Ayın Tarihi,** Haziran 1948, Sayı 175, s.18.
[46] "Kabine Programı ve Demokratik Gelişme", **Cumhuriyet,** 19 Haziran 1948.

Levent Şahverdi Arşivi

esaslara dayanan basın kanunlarını izleyerek kıyaslamalı bir çalışma yaptığından söz edilmekte, basının büyük kısmının hürlüğün sorumluluğunu idrak eden bir olgunluğa sahip olduğunu ispat ettiği vurgulanmaktadır.

Basın Kanunu hakkında basının uyarıları genel olarak toplumun hakları ve menfaatleri ile bireyin hakları arasındaki dengenin korunması yönünde olmuştur. Ancak, CHP iktidarı döneminde kanun çıkarılamamıştır.

17 Ekim 1948 günü on üç ilde ara seçimler yapılmıştır. Seçimlere olan hassaslık, ara seçimlerin sonuçları konusunda basında da kendini göstermiştir. İçişleri Bakanlığı bir tamim yayınlayarak seçimlere katılmayan vatandaşların seçmen defterlerinden çıkarılacak listesini isteyince, muhalefetten ve basından tepki gelmiştir. Ancak, Nadir Nadi, on üç ilden bir veya ikisini ele alarak, birkaç ilçeyi ayırıp bütün köyleri ile beraber bu ilçelere ait seçmen listelerinin suretlerini tekrar kontrol etmek fikrini ortaya atmıştır. TBMM'nde Seçim Kanunu'nun görüşülmesi sırasında seçim için yapılacak propagandalar da muhalefetin tepkisine neden olmuş, yeni tasarıda bu konuda muhalefete hiçbir hak tanınmadığı belirtilmiştir.[47]

1950 seçimleri yaklaştıkça İnönü'nün yurt gezilerindeki tavrı nedeniyle muhalif basın tarafından eleştirildiği görülecektir. Cumhurbaşkanının, CHP başkanı sıfatıyla hareket ettiği belirtilmekte, halk arasına karışıp kahvelerde oturup sohbet etmesi yadırganmaktadır. DP'nin yayın organı Zafer gazetesinde İnönü'nün demokrasi konusundaki tutumunun hatırlatılmasına karşı, Anayasa'nın 32.Maddesi hatırlatılarak, Cumhurbaşkanı'nın günlük politika gürültüsü içine girmemesi gerektiği belirtilmiştir.

Basın Kanunu üzerinde tartışmalar Günaltay Hükümeti zamanında da devam etmiştir. Nadir Nadi, 12 Mart 1950 tarihinde yazdığı makalede, Günaltay Hükümeti'nin iyi bir Basın Kanunu çıkarabile-

[47] Mümtaz Faik Fenik, "İktidar Hep Kendi Lehine Yontuyor", **Zafer,** 9 Şubat 1950.

Levent Şahverdi Arşivi

ceğine inanmamaktadır. Nadi, " bir memlekette kusurlar teşhir olunamaz, kötülükler ortaya konmaz ve suçlara dair yazı yazılamazsa, o memleketin halkçı bir hükümetle idare edildiğini kimse iddia etmeyecektir" diyerek, hükümetin gerçekte basın hürriyetini isteyip istemediğini sormaktadır. Nadi'ye göre hükümeti gerçekte basın hürriyetini isteyip istemediğini sormaktadır. Nadi'ye göre hükümeti basın konusunda tereddüte düşüren nokta, basın özgürlüğünün iki taraflı bir silah olmasıdır ve yazı hürriyetini ve tenkit hakkını kabul ederek, bu hakları korumanın ancak objektif bir görüşle mümkün olabileceği görüşündedir.[48]

Basında tartışmalara neden olan bu gelişmeler 14 Mayıs 1950 seçimlerini DP'nin kazanmasıyla yeni bir döneme girmiştir. Türk basını demokrasinin gelişim çizgisi içerisinde aşırı akımlara karşı duyarlı bir tavır sergilemiş, siyasal istikrarın belli sınırlar içerisinde sağlanabileceği inancını taşımıştır. Türk basınında 1945-1950 döneminde üniversite ve gençlik, yeni doğan kurum ve kuruluşlar, din ve kimlik konularına ilişkin yazılar da yer almıştır.[49] O dönemdeki gazete haberlerinden örnekler vererek, en azından basının içinde bulunduğu durum ve Türkiye'deki gelişmelere basının yaklaşımı ile ilgili bir çerçeve çizmeye çalıştık. 1945-1950 dönemi incelemesi zor ve karışık bir dönemdir. Zira bir dönem kapanmakta yeni bir döneme geçilmektedir.

SONUÇ

1945-1950 yılları arasındaki Türkiye'nin tarihinde "Demokrasiye Geçiş Süreci" olarak ifade edilen dönemin özelliği; II.Dünya Savaşı'nı demokrasi ile yönetilen ülkelerin kazanması, savaştan kısa bir süre sonra "soğuk savaş" olarak adlandırılan dönemin başlamasıyla dünyanın bir kutuplaşmaya doğru gitmesi ve Türkiye'nin Batı bloğu-

[48] **Cumhuriyet,** 12 Mart 1950.

[49] 1945-1950 döneminde değişik gazetelerde çıkan yazılardan örnekler Ekler bölümünde yer almaktadır. **Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü-Cumhuriyet Arşivi, Dosya No.030.01, 132/859/1, 6 sayfa.** (EK-III) **Dosya No: 030.01, 132/859/4, 4 sayfa.** (EK-IV)

Levent Şahverdi Arşivi

na kayma sürecinin hızlanmasıdır. Türkiye'de siyasal rejimin yapısı savaş sonrası değişme sürecine girmiş,1946 yılında çok partili siyasal yaşama geçilmiş, 1950 yılında ise, 27 yıllık tek parti iktidarı seçimle yerini DP'ye bırakmıştır.

Bu dönemde, siyasal iktidarının liberalleşme çabaları sonucu, henüz yasal değişiklikler gerçekleşmediği halde, basın organlarında 1945 yılı öncesine kıyasla o güne kadar ifade edilmeyen konular yazılabilmiştir.

Modernleşme hedefini benimseyen gazeteciler, devletle halk arasındaki ilişkileri sağlayacak ara yapıların bulunması, toplumsal örgütlenmenin yeterli olmaması nedeniyle toplumu eğitici, akıl verici bir görev üstlenmişlerdir. Zaten, 1937 yılında fiili olarak Anayasa'ya da girmiş olan Kemalist ilkelerin herkesten olduğu gibi basından da benimsenmesi beklenmektedir.[50] Bu nedenle Kemalist hedefler basındaki yorumlara temel oluşturmuş, Cumhuriyete sahip çıkma, rejimi her türlü tehlikeye karşı koruma anlayışı, yönetici kadro ile gazetecilerin ortak hedefi olmuştur.Ayrıca İstanbul basınının önde gelen bazı gazetecilerinin CHP ile ilişkilerinin partinin milletvekili olacak kadar girift olduğu görülmektedir. CHP'nin baştan beri bir vesayet partisi niteliği taşıması, basının etkili kadrolarının konumları gibi nedenlerle, incelenen dönemin gazetecileri demokrasiye Kemalist ilkelerin gereği vesayetçi bir anlayışla yaklaşmışlardır.Ancak, iktidarın basın üzerinde yasalarla ve birtakım kurumlar aracılığıyla baskılarını sürdürmesinin yanısıra, gazetecilerin içinde yetiştikleri bu kültürel ortam onların demokrasiye yaklaşımlarında belirli sınırları da oluşturmuştur.

1945-1950 yılları arasında basın organları için başlıca amaç, çok partili demokrasinin yaşatılması üzerinde toplanmıştır. Bu konuda öncelik ise, o güne kadar izlenen politikalara ters düşmeyecek kalıcı bir muhalefet partisinin varlığına bağlanmış, 1924 Anayasası'nın

[50] Mete Tunçay, "Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1950)", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** c.8, s.2019-2024.

Levent Şahverdi Arşivi

ikinci bir parti kurmaya elverişli olduğu belirtilmiştir. Basın organları yeni partinin kurucu kadrosunun, Türkiye'yi yöneten, Kurtuluş Savaşı'nı yaşamış, Cumhuriyeti kurmuş ve basın desteğini almış kişilerden oluşmasını o güne kadar yapılanların yaşatılması açısından önemli görerek desteklemişlerdir. DP'nin yönetici kesimin içinden ve onun işbirliği ile meydana gelişi, programındaki Kemalist ilkelere de yansımış, her iki parti arasında toplumsal dengeleri alt-üst edecek ideolojik farklılıkların olmaması basının siyasal iktidar karşısında bu desteği rahatça verebilmesini sağlamıştır. Yeni partinin Celal Bayar ve arkadaşları tarafından kurulması rejim açısından bir güvence olarak görülmüş; Necmeddin Sadak, Ziyad Ebüziyya gibi bazı gazeteciler ideolojik temeli farklı olan doktriner partilerin zamanla kurulabileceği konusunda yazılar yazmışlardır.

İncelenen dönemde ülke çapında etkili olan bazı İstanbul gazeteleri ve DP arasında bir ittifak söz konusudur. İstanbul basını çoğunlukla DP'yi desteklemiştir. DP ile basın organlarının savunduğu taleplerin çakıştığı görülmektedir. Demokrasinin yerleşmesi, tek parti yönetiminin baskısından kurtulmak isteyen basın için de, muhalefet partisinin yaşaması için de gereklidir. Bu nedenle iktidar partisine karşı gösterilen uzlaşmacı tavır, basını ve DP'yi birleştirmiş ve iki parti arasındaki ilişkilerde basının arabulucu tavrı, geçiş dönemi için gerekli olan sağduyulu ortama katkıda bulunmuştur.

Basınla DP'nin birleştiği bir başka nokta, her ikisinin de toplumsal hoşnutsuzluğun kanalize edilebileceği bir alan olmasıdır. Savaş sonrası CHP'den hoşnut olmayan toplumda DP yeni bir kan durumundadır. Basının toplumda yeni oluşan güçlerle yaptığı ittifak, daha sonra bu güçleri bünyesinde topladığı için basın-DP ittifakına dönüşmüş; Vatan gazetesi başta olmak üzere bazı basın organları işi DP sözcülüğüne kadar vardırmışlardır.

Basın da tıpkı DP gibi bazı koşulların oluşturulması konusuna öncelik vermiş ve muhalefetin bu konudaki tavrını desteklemiştir. Muhalefetin örgütlenmesi ve örgüt içi sorunları çözmesine öncelik ve-

Levent Şahverdi Arşivi

rilmiş, temel hak ve özgürlüklerin yerleşmesi zamana bırakılarak, öncelikle muhalefetin yaşama koşullarının oluşması ve kalıcılığı gibi konular gündeme getirilmiştir. Basın organlarının çok partili bir yaşam için gerekli hukuksal ve idari değişikliklerin yapılmasını çabuklaştırmayı hedeflemeleri iktidar için önemli bir baskı oluşturmuştur. Bunun için başta Basın Yasası olmak üzere, Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu, devlet başkanlığı ile parti başkanlığının ayrılması sorunu, Tek Dereceli Seçim Kanunu'nun adli teminatı sağlayacak biçimde çıkması gibi konularda DP'nin en büyük destekçisi basın olmuştur. Basın toplumda yeni açılımları sağlayacak hukuksal ve idari değişiklikleri ısrarla ele alarak yayılmasını sağlamış, demokratik sistemin işlemesini hedef almış, siyasal gündemin belirlenişinde etkili olabilmiştir.

DP'nin ortaya çıkışından sonra, basının olaylara yaklaşımında CHP'nin ilkelerini siyasal rejimdeki demokratikleşme ile birlikte yeni ortama uyacak bir biçime uyarlamaya çalıştığı görülmektedir. Cumhuriyet rejimini milli irade anlayışı ile temellendirmiştir. Basının katkısıyla gerçekleşen yeniden yorumlamada inkılapçılık, halkçılık, devletçilik ilkeleri geniş tabanlı kalkınma kapsamına, cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklik ilkeleri de devlet-toplum bütünleşmesi kapsamına alınmıştır. "Yeter Söz Milletindir" sloganını bayrak edinen DP'nin milli iradenin temsilcisi olarak, 1950 seçimlerini kazanmasında basının yol göstericiliğinin önemi ve aynı zamanda demokratik yaşamın önemli bir ögesi olduğu görülmüştür.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

Afetinan, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları,** ATAM Yayını, Ankara 2000.

Akşin, Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki,** İstanbul 1980.

Albayrak, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960),** Ankara 2004.

Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri I-III, ATAM Yayını, Ankara 1989.

Aybars, Ergun, **İstiklal Mahkemeleri 1923-1927**, Ankara 1982.

Aybars, Ergun, **İstiklal Mahkemeleri**, Ankara 1987.

Barutçu, Ahmet, **Siyasi Hatıralar. Milli Mücadele'den Demokrasiye**, 2.Cilt, Ankara 2001.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi. Dosya No: 030.01 42/249/3; 030.01 42/252/35; 030.01 128/834/12; 030.01 132/859/1; 030.01 132/859/4.

Gevgilili, Ali, **Türkiye'de Yenileşme Düşüncesi**, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk, İstanbul 1980.

Gürkan, Nilgün, **Türkiye'de Demokrasi'ye Geçişte Basın (1945)**, İstanbul 1998.

Güvenir, O.Murat, **2.Dünya Savaşı'nda Türk Basını**, İstanbul 1991.

Kabacalı, Alpay, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, İstanbul 1990.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, **Zoraki Diplomat**, İstanbul 1984.

Kılıç, Sezen, "Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Gelişmeleri Basının Yorumlayışı (1923-1926)", **ATAM Dergisi**, Sayı 70, Mart 2008, Cilt XXIV, ss.149-195.

Kocabaşoğlu, Uygur, "1919-1938 Dönemi Basınına Toplu Bir Bakış", **SBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu Yıllık**, VI/1981.

Kocatürk, Utkan, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara 1999.

Koç, İ.Ceyhan , **Tek Parti Döneminde Basın-İktidar İlişkileri (1929-1938),** Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1993.

Koloğlu, Orhan, **Türkiye'de Basın**, İstanbul 1992.

Levent Şahverdi Arşivi

Öz, Nurettin, **Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927),** Ankara 1991.

Özkaya, Yücel, **Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın**, Ankara 1989.

Topuz, Hıfzı, **Türk Basın Tarihi**, İstanbul 1973.

Tunçay, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, Ankara 1981.

Yalman, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1922-1944**, C.3, İstanbul 1970.

Yılmaz, Mustafa-Yasemin Doğaner, **Cumhuriyet Döneminde Sansür (1923-1973),** Ankara 2007.

Levent Şahverdi Arşivi

EK 1

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C.H.P. Meclis Gurubunun 21 Aralık 1944 tarihinde verdiği karar üzerine Gurupça vazifeledirilen komisyonun hazırladığı Basın mevzuunda raporun metni.

6 Nisan 1944 tarihli

Ulus gazetesinden

Not:

Gazetede bu raporu kimlerin hazırladığına dair bir işaret ve kayıt yoktur. C.H.P. Meclis gurubu Umumi hey'etinin 21.12.1943 tarihli kararından gazetede bahsedilmekte ise de 22 Aralık 1943 tarihli Ulus'ta neşredilen "A.A." işaretli Gurup tebliği metninde bu bahse dair herhangi bir işaret yoktur. Sadece Ankara otobüslerinde izdihamın men'i, sıra usulüne riayetin temini, okul mevzuu, sağlık durumu işleri üzerinde Dahiliye, Maarif ve Sağlık Vekillerinin izahat verdiklerinden bahsedilmektedir.

17

030 01 42 243 3

Levent Şahverdi Arşivi

CUMHURİYET ARŞİVİ
CUMHURİYET MÜZESİ

Ulus
6 Nisan 1944 Perşembe

Başlıklar:

Basınımızı daha yapıcı ve faydalı bir hale getirmek için
C.H.P. Meclis Gurupu Komisyonunca Hazırlanmış
olan raporun metni

C.H.P. Meclis gurubu umumi heyetinin 21.12.1943 tarihli kararı gereğince, Basın ve Yayın alanında görülen hadiseleri incelemek, bunları önliyecek tedbirleri düşünmek ve her türlü basın ve yayın vasıtalarını daha yapıcı ve faydalı hale getirmenin şartları tayin etmek maksadıyle kurulan komisyon, çalışmalarını bitirmiş, düşünce ve dileklerini bir raporda C.H.P. Meclis Gurubu Reisliğine arzetmiştir.

Bu raporun metnini aşağıda okuyucularımıza sunuyoruz:

C.H.P. Meclis Gurubu Reisliğine

29.III.1944

Gazete ve dergilerin, kitap ve diğer yayın vasıtalarının milli hayatın gelişmesinde, Kemalist rejimin ve Türk devletinin pekişmesinde büyük vazifeleri vardır. Basın ve Yayın vasıtaları milli birliğin tamamlanması, milli maksatların elde olunması, halkın siyasi terbiyesinin gelişmesi, ahlâk, ilim ve san'at bakımlarından vatandaşların ve cemiyet seviyesinin yükselmesi yolunda en tesirli yardımları yapabilir. Böyle olması lâzımgelirken bir kısım gazete ve mecmualarda çıkan yazılarla umumun karşısında temsil olunan ve radyomuzla yayınlanan piyeslerin; ara-

030 01 42 249 3

Levent Şahverdi Arşivi

larında çocuklar ve gençler de bulunmak üzere bütün vatandaşlara dağılan ve satılan kitapların içinde öyleleri vardır ki, bunlar yukarda söylenen ve yapıcı bir milli basın ve yayından beklenen vazife ve hizmetlerle uyuşamıyacak mahiyettedirler.

Zaman zaman bazı gazetelerde devletin umumi siyasetine uygun olmayan yazıların çıktığı görülmektedir. Bazı dergilerd Teşkilâtı Esasiye Kanununun ikinci maddesinde gösterilen ve Türk Ceza Kanununda müeyyideleri bulunan esaslara aykırı veya halk tabakaları arasında ihtilâflar yaratacak, fertler ve zümreler arasında garaz ve kin doğuracak neviden makale ve manzumlerle sık sık karışılaşılmaktadır.

Kazanç elde etmek maksadıyle vatandaşların namus, haysiyet ve şereflerile oynamaktan çekinmeyen değersiz yazıların da nasıl kapışıldığını ve nasıl yeni baskılarının yapıldığını görüyoruz. Kanunlarımızda; bu türlü zararlı neşriyatı önlemek maksadıyle basını daha sıkı bir mürakabe altında bulundurmaya müsait hükümler vardır. Bu bakımdan hükümetimiz demokratik esaslara dayanan idareler arasında en fazla mücehhez olanıdır. Böyle olmakla beraber Cumhuriyet idaresi basın ve yayın vasıtalarının katil olduğu kadar geniş bir hürriyet içinde daha iyi gelişeceğini, olgunlaşacağını ve mes'uliyet şuuruna yükseleceğeini umarak çok sert tedbirlere meyil etmemiştir. Daha Cumhuriyetten evvel milli mücadele devirlerinde bile Millet Meclisinin idaresi altında bulunan topraklarda çıkan gazete ve mecmualara karşı konmamış, dahili emniyetin fevkalade tedbirlere başvurulmasını ve takriri sükûn kanununun çıkarılmasını zaruri kıldığı ilk Cumhuriyet yıllarında sansür usulü hatıra getirilmemiştir. Basının zararlarını önleme veya azaltma yolunda sansürün uygun bir tedbir olamıyacağı komisyonumuzun da kabul ettiği esaslardandır. Kanaatimizce Teşkilâtı Esasiye Kanununun matbuatın neşrinden evvel teftiş ve muayeneye tâbi tutulamıyacağına dair olan 77. maddesinin değiştirilmesini akla getirmemelidir. Bu maddede işaret olunduğu gibi, matbuatın kanun dairesinde serbest kalması, düşük kaliteli bir basını kucağında barındırmıyacak bir cemiyet seviyesinin

030 01 42 245 3

Levent Şahverdi Arşivi

-DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

meydana gelebilmesi için şart olduğu kadar zararlı fikir ve temayülle-rin ifade olunamadıkları takdirde görülen sathın altında işleyerek rejimin ve devletin temellerini oymak suretile mucip olabileceği tehli-keyi önlemek bakımından da bir zarurettir.

Basın hürlüğünün muhafaza ve himayesi esas prensip kalmakla bera-ber onun yukarda sayılan zararlarının devamına da müsaade etmemek lâzımdır. Bu maksatla müracaat olunabilecek tedbirler şöylece üç esas-ta toplanabilir.

I. Kanunların icra ve kaza makamlarına verdiği selâhiyetlerin iyi kullanılması;

II. Kanunlardaki eksiklerin tamamlanması;

III. Gazetecileğin mensuplarına refah ve güven veren bir meslek haline getirilmesi.

./.

030 01 42 243 3

Levent Şahverdi Arşivi

EK 2

C. H. P.
B. M. M. Grupu
İdare Kurulu
Sayı
1396

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Cumhuriyet Arşivi

1. XII. 1949

Sayın Şemsettin Günaltay
Başbakan

Rize Milletvekili Dr. Fahri Kurtuluş'un Hükûmet tarafından hazırlanmış olan Basın Kanunu hakkındaki soru önergesinin bir örneği ilişik olarak takdim edilmiştir.

Adı geçen önergenin Genel kurulun önümüzdeki salı gündemine konmuş bulunduğunu saygılarımla arzederim.

C.H.P. Meclis Grupu Başkan. V
Trabzon Milletvekili
Bayındır

030 01 42 252 35

-2- 1

Levent Şahverdi Arşivi

28.XI.1949

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Cumhuriyet Arşivi

C.H.P.Meclis Grupu Başkanvekilliğine

Hükûmet tarafından hazırlanmış olan Basın kanununun Meclise sunulmaktan geri bırakıldığını gazetelerde okudum.

Bu haber ne dereceye kadar doğrudur ve geri bırakma hangi mülahazalara dayanılarak yapılmıştır?

Hükûmetin bu hususta;Grup Genel Kurulunun yapacağı gizli oturumda cevab arzetmesini saygılarımla rica ederim.

Rize Milletvekili
Dr.Fahri Kurtuluş

030 01 42 252 35

Levent Şahverdi Arşivi

EK 3

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

28.Ocak.1950 tarihli TAN gazetesinden

(C.H.P. Greve karşı mücadele açtı başlıklı yazıdan)

.....

.....

Günün kahramanı halinde kürsüye gelen takrir sahibi Fahri Kurtuluş:

- Türk işçisinin suratına sürülen leke hükûmet tarafından silinmiştir.tarzında dinleyenlerin ne maksatla söylendiğini anlayamadıkları bir ifade ile söze başladı ve grevi yalnız Kominist lerin istediğini,yalnız kominizan fikirleri yaymakla tamamış olduğunu söylediği Aydınlık mecmuasından bazı parçalar okuyarak grev hakkının burada müdafaa edildiğini ileri sürdü.

.....

21.Mayıs.1946 Tarihli Tanin Gazetesinden

Demokrat Parti
Yozgat Valisini Mahkemeye verdi

Demokrat Parti tarafından Yozgat Valisi Sadri Aka aleyhine maddei mahsusa tayini suretiyle hakaret davası açılmıştır.Bu hususdaki istida Kırşehir Sorgu yargıçlığına verilmek üzere Ankara Sorgu Yargıçlığına verilmiştir.İstidada hadise şöyle anlatılmaktadır:Sadri Aka Yozgat'ta Halk Partisi salonunda kalabalık bir kütle önünde Bayar ve Partisinin kominist olduğu tamamen tahakkuk etmiştir demiş,ve yine Yozgat askeri mahfelinde bir çok subay ve siviller hazır bulunduğu sırada Demokrat Parti Bolşeviktir,Ruslar'da maddi yardım görmektedir.Son sıkı tedbiri Hükûmet bu hakikatı vakıf olduktan sonra almıştır,demek suretiyle Demokrat Partiyi halkın hakaret ve husumetine maruz bırakacak isnatlarda bulunduğu,yine istidada belirtilmektedir.

.....

030 01 132 859 1

Levent Şahverdi Arşivi

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

8.Ağustos.1947 tarihli VATAN Gazetesinden

Kelepçelenen Gazeteci

Gazeteciler Cemiyeti Adalet Bakanlığına bir telgraf çekti-Fikur ve kalem erbabına kelepçe vurulması,gazeteciler arasında teessürle karşılandı-Bayar Mevkuf gazetecileri ziyaret etti.

Demokrat Milletvekili Adnan Menderes'in İzmir'de söylediği bir nutku Büyük Millet Meclisini ilgilendiren fıkralarile beraber aynen neşretmek suçuyla 8 gazeteci arkadaşımızın İzmir Ağır Ceza mahkemesinde muhakeme edildiği malûmdur.Bu gazetecilerden eski Akçakoca Kaymakamı ve Demokrasi Gazetesi Yazı İşleri Müdürü Fuat Arna tevkifhaneden Adliye binasına kadar jandarma nezaretinde getirilmiş,ve orada ellerine kelepçe vurulmuştur.Fikir ve kalem erbabına kelepçe vurulması,bütün gazeteciler arasında teessürle karşılanmış ve dün İstanbul Gazeteciler Cemiyeti tarafından Adalet Bakanlığına şu telgraf çekilmiştir.

"Sekiz meslekdaşımızın İzmir'de mevkufen muhakeme edildikleri malûmunuzdur.Arkadaşlarımız Türk Adaletinin muhakkak tecelli edeceğinden emin olarak bizzat gidip Adliyeye teslim olmuşlardır.Hal böyle iken meslekdaşlarımızdan bazısının İzmir Adliyesi kapısında kelepçeye vurulduğunu teessürle gazetelerde okuduk.Türk Umumi efkârının mühim bir kısmını temsil eden mevkuf arkadaşlarımızın kanlı katillerle aynı muameleye tabi tutulmasındaki sebebi anlamağa imkân yoktur;Kaldıki sanıkların kelepçe ile teşhir edilmeleri kanun hükümlerine aykırı bir hareket olduğu da malûmunuzdur.Bütün meslekdaşlarımızı müteessir eden bu kelepçe vurulmasına nihayet verilmesini ve henüz sanık bulunan fikir ve kalem erbabına karşı şereflerineyakışır bir muamele gösterilmesi hakkında alâkadarlara emir vermenizi saygı ile rica ederiz."

Celâl Bayar Gazetecileri ziyaret etti.

. . . . . .

Celâl Bayar yanında İstanbul İl Başkanı Profesör Kenan Öner,İzmir İl Başkan vekili Haydar Dündar,İzmir Merkez İlce Başkanı Osman Kibar olduğu halde cezaevine giderek mevkuf gazetecileri ziyaret etmiştir. Gazeteciler derhal Bayar'ın etrafını almışlar ve hakkın tecelli edeceğine emin bulundukları için üzülmediklerini söylemişlerdir.Celâl Bayar Gazetecilerin maruz kaldıkları bu halden dolayı müteessir olduğunu

030 | 01 | | | 132 | 859 | 1

2

Levent Şahverdi Arşivi

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

fakat bu gibi hallerin azim ve sebatı artıracağını düşünerek müteselli olduğunu söylemiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir:

- "Ben de sizinle beraber olmak isterdim.Eğer müsaade etseler burada kalırdım."

Bayar gazetecilere:"Sizi cesaretinizi kaybetmemiş ve neşeli gördüğüm için memnunum" dedi ve her birine ayrı ayrı veda ederek cezaevinden ayrıldı.

.....

030 | 01 | | | 132 | 859 | 1

Levent Şahverdi Arşivi

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

9.Ağustos.1947 tarihli VATAN Gazetesinden

Gazeteciler Cemiyetinin yaptığı teşebbüsün müsbet tesirleri

Gazeteciye Kelepçe vurulmayacak

İzmir'deki basın davası-8 meslekdaş hakkındaki davayı bugün bakılacak.-İçişleri Bakanlığı İzmir'de bir gazetecinin kelepçeye vurulması hadisesini tahkik etti.-Artık fikir erbabı Adalet huzuruna kanlı katiller gibi kelepçe ile çıkarılmayacak.

Ankara 8 (Telefonla) - İzmir'de muhakeme edilmekte olan sekiz gazeteci arkadaşımızdan birinin,Fuat Arna'nın tevkifhaneden adliye binasına kadar jandarma nezaretinde getirilip orada ellerine kelepçe vurulması şehrimizdeki meslekdaşlar arasında ve umumiyetle Ankara'da büyük bir teessürle karşılanmıştır.Bu kanunsuz hareket karşısında İstanbul Gazeteciler Cemiyetinin Adalet Bakanlığına yaptığı müracaatın neticesini tahkik ettim.Bu hadise karşısında Adalet Bakanlığından aldığım cevap şu oldu:

"Bir mevkufun ancak cezaevleri hududu içindeki hareketleri Adliye Bakanlığını alâkadar eder.Ceza ve tevkif evleriyle mahkeme arasındaki harekâtı Jandarma nizamnamesindeki sarahat dolayısiyle Jandarmayı alâkalandırır."

Bu vaziyet karşısında Gazeteciler Cemiyetinin müracaatı Adalet Bakanlığından İçişleri Bakanlığına,oradan Jandarma Genel Komutanlığına havalesi icap edecek,belki gazeteci arkadaşlar yarın da mahkemeye kelepçe ile sevkedileceklerdir endişesiyle Jandarma Genel Komutanlığıyla temas ettim.Buradan İzmir'e derhal gerekli teminatın verileceği teminatını aldım.

Bundan sonra İçişleri Bakanlığına müracaat ettim.Bakanlığın hadiseye lâyik olduğu ehemmiyeti verdiğini ve derhal İzmir vilâyetinden tahkik ettirdiğini,hadisede bir kasıt mı hata mı bulunduğunun sorulduğunu,hadisenin suçlusu varsa tecziyesi icap ettiğinin bildirildiğini memnuniyetle öğrendim.

Bu vaziyet karşısında alâkadar merciin ister adliye ister dahiliye olsun artık gazeteci arkadaşlarımız yarın Adalet huzuruna kanlı katiller gibi değil,fikir erbabına yakışır bir şekilde ellerini kollarını sallayarak çıkacaklardır.

Ajansın verdiği malûmat

Ankara 8 (A.A.) - İzmir'de bir gazeteciye kelepçe vurulması hadisesi hakkında yetkili makamlardan öğrendiğimiz şunlardır:

030 01 132 859 1 4

Levent Şahverdi Arşivi

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

İzmir'de yargılanmakta olan Gazetecilerden ellerine kelpçe vurulan gazeteci Fuat Arna'dır.Fuat Arna İstanbul'dan mevkuf olarak İzmi'e sevkedilmiş ve cezaevine konmuştur.Kendisi Cezaevinde mevkuf olduğu hissini uyandırmamak içim yaya olarak ve serbestçe mahkemenin bulunduğu binadaki adliye nezarethanesine götürülmüştür. Halbuki diğer gazeteciler doğruca mahkemeye çıkmışlardır.Yani bunlar İzmif'e gayrı mevkuf olarak gelmişler ve cezaevine ve adliye nezarethanesine uğramadan mahkeme salonuna çağırıldıkça çıkmışlardır. Halbuki Adliye nezarethanesinde bulunan Fuat Arna duruşma sırası gelince nezarethaneden ellerine kelepçe vurularak mahkeme salonuna sevkedilmiştir.Fuat Arna Adliye binasının birinci merdivenini çıkar çıkmaz,mahkemeye daha gelmeden,orada bulunan jandarma yüzbaşısı bu vaziyeti görünce derhal kelepçeyi çıkarmış ve kendisine bir yanlışlık olduğunu söyliyerek özür beyan etmiştir.Fuat Arna bunun üzerine

"Böyle şeyler olur" diye cevap vermiştir.

Aynı bina içindeki Adliye nezarethanesinden mahkeme salonuna sevkedilirken Fuat Arna'ya kelepçe vurulmasının sebebi tahkik edilmiştir,ortada bir kasıt mevcut olmadığı zanlaşılıyor.Şöyle ki Adliye nezarethanesinden sanıkların mahkeme salonuna sevki sırasında ellerine kelepçe vurulması usuldenmiş.Nezarethanede bulunan onbaşı ağır ceza sanıklarına ait olan bu usule uyarak Fuat Arna'ya bir kaç dakika için kelepçe vurmuş oluyor.Ve böylece ortada bir jandarma onbaşısının takdiriyle vukua gelmiş bir yanlışlık vardır.Bunun tek sebebi Fuat Arnanın diğer gazeteci arkadaşlarından ayrı olarak mevkufen cezaevine gitmesi ve oradan nezarethaneye gelmesi ve nezarethaneden mahkeme salonuna gitmek yolunu ihtiyar etmesidir.

VATAN - Kelepçe hadisesine dair Anadolu Ajansının verdiği malûmatı yukarı aynen koyduk.Anadolu Ajansının,resmi makamlardan aldığına şüphe edilmeyen bu malûmatta çok esaslı bir yanlışlık olduğunu söylemeden geçemiyeceğiz.Bunu tavzih etmeyi ve hakikati açıklamayı bir meslek borcu biliriz:Eski Akçakoca Kaymakamı ve Demokrasi Gazetesi yazı işleri Müdürü Fuat Arna İstanbulda tefkif edilmemiştir Fuat Arna,bu mesele dolayısiyle hakkında tevkif müzekkeresi keşileceğini öğrenmiş ve Adalete bizzat teslim olmak üzere İzmir'e serbestçe gitmiştir.Fuat Arna nedense İzmirde hakkında bir tevkif müzekkeresi kesilmediğini öğrenmiş ve Avukatı Kenan Öner'le birlikte Cumhuriyet Savcılığına müracaat ederek dâvanın kendi yüzünden talik edilip arkadaşlarının mevkufiyet müddetlerinin uzatılmaması için tevkif edilmesini rica etmiştir.

030 | 01 | | | 132 | 859 | 1

5

Levent Şahverdi Arşivi

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Fuat Arna bu müracaatı üzerine İzmir'de tevkif edilmiş ve cezaevine gönderilmiştir.

Bugünkü celse

İzmir 8 (Telefonla) - Kütahya Milletvekili Adnan Menderes'in İzmir'de söylediği ve Büyük Millet Meclisinin meşruiyetine tecavüz mahiyetinde telâkki olunan nutkunu neşretmekten sanık sekiz gazetecinin duruşmalarına yarın (bugün) saat 10 da İzmir Ağır ceza Mahkemesinde devam olunacaktır. Yarınki duruşmada ilk celsede midesinden rahatsız olduğu için evrakı tetkik edemediğini söyleyen ve davanın talikini isteyen savcı iddianamesini okuyacaktır. Savcı yardımcısı Ethem Tüfekçioğlunun hazırladığı uzun iddianamede her sanığın suç derecesine göre mahkûmiyetlerini isteyeceği tahmin edilmektedir.

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

039 01 132 859 1

Levent Şahverdi Arşivi

EK 4

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL [illegible]
CUMHURİYET Arşivi

EK-IX

Dosya

İstanbul Gazeteleri
7 Ağustos 1950

Cumhuriyet:

Başbakanın dış politika mevzuundaki demeci 4 sütun üzerine büyük puntolarla belitiliyor.

Başmakale Abidin Davʼer imzalıdır. (Bir hatanın tamiri)başlığını taşımakta, ve ikinci dünya harbinde işlenen hatalardan bahsetmektedir.

İlk sayfada en fazla haricî haberlere yer verilmektedir.

İkinci sayfada Fıkra sütununda komünizmle mücadelemizin zayıf ve sistemsiz olduğu „memleket" te kapalı bir tarzda komünizm propagandası yapan 17 gazete ve dergi bulunmasının bunun en büyük delili olduğu kaydedildikten sonra bu mecmualardan misal alınmaktadır.

Hürriyet:

Başbakanın beyanatı 4 sütun üzerine başyeri almış bulunuyor.

Başmakale fetih yıldönümünden bahsetmektedir.

Birinci sayfada daha ziyade dış haberlere yer verilmiştir. Bu arada Kore hususî muhabir kaydiyle, çerçeve içinde verilen bir haberde Koreʼye 4500 kişilik bir savaş birliği gönderme kararımız Mc Arthür karargâhında sevinçle karşılandığı tebarüz ettiriliyor.

030 01 132859 4

Levent Şahverdi Arşivi

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

-2-

Tekirdağ Hususî muhabiri kaydiyle verilen bir haberde, Tekirdağ'ında anti komünist bir toplantı yapıldığı ve bu toplantıda Kızıl ideolojinin halk tarafından nefretle karşılandığı belirtiliyor.

Yeni İstanbul

Başbakanın beyanatı birinci plândadır.

Ayrıca iri puntolarla ve Yenisabah kaydiyle Strazburg mahreçli bir haberde Dışişleri Bakanımızın Atlantik Paktına katılmamız mevzuunda Strazburg'da çok mühim bir beyanat verdiği bildirilmekte ve bu beyanattan şu cümle küçük puntolarla belirtilmektedir:(Stratejik ehemmiyeti haiz olan Doğu Akdeniz, müşterek bir müdafaa sistemi dışında bırakılamaz.)

Ayrıca yine Yeni İstanbul kaydiyle, Kudüs mahreçli bir haberde Tevfik Rüştü Aras'ın Kudüs'te verdiği bir beyanattan bahsedilerek Filistin Uzlaştırma Komisyonu Türk üyesinin gazetecilere " Türkiye'nin Orta şarkı daimî bir sulh içinde görmekte faidesi olduğunu belirttiği(İsrail Arap anlaşmazlıklarını ortadan kaldırmak için bütün gayretini sarfedeceğim) dediği yazılıyor.

M.Nermi imzalı başyazıda, Atlantik Paktına alınmamız meselesi bahs mevzuu edilmektedir.

Vatan

Başbakanın beyanatı büyük puntolarla aksettiriliyor.

Çerçeve içinde küçük bir haberde Kore'ye gidecek savaş birliğinin hazırlıklarının devam ettiği bu hususta Genelkurmay Başkan Yardımcısının gönderilecek birlik için her türlü hazırlığın tamamlandığını, temaslara devam olunduğunu söylediği belirtiliyor.

030 | 01 | | | 132 | 859 | 4

Levent Şahverdi Arşivi

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Ahmet Emin Yalman başmakale sütununda, Ankara intibaları hakkında seri bir makaleye başlamıştır. Makale "seçimlere dört yıl var" başlığını taşıyor.

Küçük bir haberde hususî kaydiyle Tahran mahreci ile İran Şahının Moskova'ya davet edildiği, İran basınının bundan uzun uzun bahsettiği kaydediliyor.

Ankara mahreçli bir haberde ise, Ulaştırma Bakanlığında önümüzdeki günlerde esaslı bazı değişiklikler olması kuvvetle muhtemeldir deniyor.

İkinci sayfada Fıkra sütununda Sadun Galip Savcı, "Üç güzel haber" başlıklı yazısında, Çukurova'da yeşil kurt mücadelesine başlanmasını, ziraat âletleri ve makineleri almak için köylüye % 80 nisbetinde kredi açılmasını ve ceza infaz usullerimizin iş esasına dayatılmak suretiyle ıslâhına karar verilmesini çok yerinde bulmaktadır.

Yine ikinci sayfada dün İstanbul'da iki Millet Partisi ocağının açılışında Millet Partisi ileri gelenlerinin hükümetin son icraatını tenkit ettiklerinden bahsediliyor.

Beşinci sayfada Recep Bilginer imzalı "Muhtar ve Belediye seçimleri münasebetiyle çıkan bir makalede önümüzdeki seimlerde boy ölçüşmekte şansın Demokrat Parti tarafında olduğu tehmin ediliyor" denilmektedir.

Milliyet

Başbakanın dış politika mevzuundaki beyanatı büyük puntolarla aksettiriliyor. Ve başmakale sütununu da içine alarak Ali Naci Karacan'ın Ankara'dan bildirdiği kaydedilerek neşrediliyor.

030 01 132 859 4

3

Levent Şahverdi Arşivi

DEVLET ...

Çerçeve içinde çıkan bir haberde Amerika'nın bize iki denizaltı vereceği, yeni tip olan bu gemileri almak üzere yakında Amerika'ya bir heyetin gideceği yazılıyor.

Yeni Sabah:

Baş bakanın beyanatı birinci plânı işgal ediyor.

~~Başbakanın~~ Cumhurbaşkanının Balıkesir'e gideceği haberi de büyük puntolarla bildiriliyor.

Yeni Sabah imzalı başmakale, "Beceriksizlikle itham" başlığını taşımakta ve muhalefetin son zamanlardaki tenkitlerinden bahsederek memleketin içinde ve dışında rakip ve hattâ hasımları susturacak en iyi tedbir, kabinede en ufak bir ihtilâf ve görüş farkı mevcut bulunmadığının her tarafda sabit olmasıdır, deniyor.

Not:

Somposta, Sontelgraf gazeteleri alınamamıştır.

---

030 01 132 859 4

A

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ
YAYIN İLKELERİ

Atatürk Araştırma Merkezi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 134. Maddesi ve 2876 sayılı Kanun gereğince Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na bağlı bir kuruluş olarak; Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılâplarını bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve bu konularda yayımlar yapmak üzere kurulmuştur. Merkezimiz bu amacı gerçekleştirmek üzere Atatürk'ün eşsiz kişiliğini, ilke ve inkılâplarını, Atatürkçü düşünceyi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ve gelişim sürecini bütün yönleriyle aydınlatacak, değerlendirecek bilimsel araştırmalar yapmakta ve elde edilen sonuçları iç ve dış kamuoyuna sunmaktadır. Ayrıca Atatürk'e, Atatürkçülüğe ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ne ait kaynak ve belgeleri de yayımlamaktadır.

Yayın hayatına Kasım 1984 yılında başlayan **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** her 4 ayda bir **Mart, Temmuz** ve **Kasım** olmak üzere yılda üç sayı yayımlanır. Her yılın sonunda *Derginin Yıllık Dizini* ve on sayıda bir olmak üzere de *Genel Dizini* çıkarılır; uluslar arası endeks kurumlarına ve abonelere yayımlandığı tarihten itibaren bir ay içerisinde gönderilir.

Derginin Yayın Amacı

* Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılâplarını, Türkiye Cumhuriyeti Tarihini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ne ait kaynak ve belgeleri yayımlamak.

* Atatürk'ün Türk toplumuna kazandırdığı değerleri tarihî ve güncel gerçekler çerçevesinde bilimsel ölçülerde değerlendirmek.

* Atatürkçü düşünceye, Atatürk ilke ve inkılâplarına uygun millî politikaların oluşmasında ve yürütülmesinde millî hedeflerin tespitinde, seçiminde fikir birikimini sağlamak.

* Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ne ilgi duyan, bu konuda fikir üreten yurtiçi ve yurtdışındaki uzman ve bilim insanlarına ulaşmak.

* Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili olarak, uluslar arası düzeyde yapılan bilimsel çalışmaları izlemek, bunları ilgili bilim insanlarına, uzmanlara ve ilgili kamuoyuna duyurmaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

Derginin Konusu

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, yakın dönem tarih dergisidir. Burada yayımlanacak makaleler; Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki geri kalmışlığının ve tarih sahnesinden ayrılışının nedenlerini/sonuçlarını, Mustafa Kemal Atatürk'ü hazırlayan tarihsel ve siyasal koşulları, Mütareke dönemini, emperyalist ülkelerin işgaline karşı Kuva-yı Milliye ve 19 Mayıs 1919 ile başlayan Millî Mücadele'yi, Anadolu'da toplanan kongreleri, yayınlanan genelgeleri, millî egemenlik, tam bağımsızlık ve düzenli ordu ilkeleriyle bağımsızlık savaşının evrelerini, parlamenter sisteme geçişi, siyasal ve ekonomik açıdan tam bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu, Ulus-devlet olarak örgütlenişini ve bu devletin temel değerlerini, Atatürk'ün gerçekleştirdiği devrimlerin anlamlarını ve Türk ulusuna kazandırdıklarını, demokrasi düşüncesinin gelişimi ve uygulamalarını, Misak-ı Millî dahilinde gerçekleştirilen dış politika anlayışını, gerek Millî Mücadele döneminde, gerekse daha sonraları ortaya çıkan sorunların günümüze yansımalarını, Atatürk'ün altı temel ilkesi ve onları tamamlayan bütünleyici ilkelerin anlamları ile güncel yorumlarını, yine bu ilkelerin bağımsız, özgür ve kişilikli Türk ulusunun oluşumundaki önemini yeniden tüm yönleriyle ortaya koyan, Atatürk'ü kişilik olarak her boyutuyla bilimsel açıdan inceleyen, Onun nasıl bir ülke, devlet, ulus ve dünya arzuladığını evrensel bağlamda değerlendiren, bugün ve gelecekte Türkiye'de cereyan edebilecek olumsuzlukları giderebilecek yorumlar, çözüm önerileri ve geleceğe yönelik yeni stratejiler belirleyen/geliştiren ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihini kuruluşundan bugüne bütün yönleriyle inceleyen özgün araştırmalar yazılar olmalıdır.

Derginin İçeriği/Muhtevası

* Alanında boşluğu dolduracak, araştırmaya dayalı özgün makale olmalıdır.

* Daha önce yazılmış yazı ve çalışmaları zengin bir kaynakçaya dayanarak değerlendiren, eleştiren ve bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan araştırma ve inceleme yazısı olmalıdır.

* Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili konularda eser ve çalışmalarıyla tanınmış kişi ve gruplara proje kapsamında yaptırılacak araştırmalar.

Levent Şahverdi Arşivi

* Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili eser, yazı ve şahsiyetleri tanıtan yazılar olmalıdır.

Araştırma ve inceleme yazılarının, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayımlanabilmesi için daha önce bir başka yayın organında yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bir bilimsel kongrede sunulmuş bildiriler bu durumu belirtilmek koşuluyla yayımlanabilir.

Makalelerin Değerlendirilmesi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayımlanmak üzere gönderilen makaleler; Yayın Kurulu'nca önce amaç-kapsam, sunuş tarzı ve yazım ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Uygun bulunan çalışmalar yazar adları gizlenerek; başlığın makalenin içeriğine uyumluluğu, kapsam ve uslupça yeterliliği, makalenin özgünlüğü, kurumsal yetkinliği, içeriğin amacı karşılama düzeyi, dil ve akıcılık, atıf yapma, kaynak gösterme ilkeelerine uygunluğu, ilgili literatürden yararlanma düzeyi, sonuç ve önerilerin yeterliliği, özetlerin içeriği karşılama düzeyi bakımlarından incelenmek üzere alanında eser ve çalışmalarıyla tanınmış iki hakeme gönderilir. İncelenmesi tamamlanan çalışmalar tekrar Yayın Kurulu'na getirilir ve burada oybirliği ile karar verilir. Hakem raporları gizlidir ve saklanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, makale üçüncü bir hakeme gönderilir.

Yazarlar, Yayın Kurulu ve hakemlerin eleştiri, öneri ve düzeltmelerini dikkate almak zorundadırlar. Katılmadıkları hususlar olduğunda bunları ayrı bir sayfada, gerekçeleri ile birlikte açıklama hakkına sahiptirler. Yayıma kabul edilen ve edilmeyen makalelerin yazarlarına bilgi verilir, ancak makale metni iade edilmez.

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayımlanan yazıların telif hakkı Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığına devredilmiş sayılır.

Yayımlanan makalelerdeki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflar kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yayınlanan makalelerin yazarlarına telif ücreti, hakemlere ise inceleme ücreti, yayım tarihinden itibaren 1 ay içerisinde ödenir. Ücret miktarı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ile Bağlı Kuruluşları Telif Hakkı, Yayın ve Satış Yönetmeliği'ne göre tespit edilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Yazım Dili

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nin yazım dili Türkçe'dir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde İngilizce, Almanca, Fransızca ve Rusca makalelere de yer verilebilir.

Yayımlanacak makalelerin Türkçe özetlerinin yanı sıra İngilizce özetleri de, yazarları tarafından tespit edilen anahtar kelimeler, birlikte verilir.

Yazım Kuralları

Makalenin Yapısı

Makalenin genel olarak aşağıda belirtilen düzene göre sunulmasına özen gösterilmelidir:

1- Başlık, (Koyu karakterde büyük harflerle)

2- Yazar adı ve Adresi, (Hepsi Lâtin / Türk harfleriyle olmak üzere yazar adları, soyadı büyük olmak üzere normal karakterde)

3- Özet (anahtar kelimeler eklenerek)

4- İngilizce başlık ve İngilizce özet (anahtar kelimeler eklenerek)

5- Makale, amaç, kapsam, çalışma yöntemlerini belirten bir Giriş bölümüyle başlamalı; veriler, gözlemler, görüşler, yorumlar, tartışmalar, gibi ara ve alt bölümlerle devam etmeli ve nihayet tartışma ve sonuç bölümüyle son bulmalıdır.

5- Katkı belirtme (gerekiyor ise)

6- Kaynaklar dizini ile son bulmalıdır.

Başlık

Konuyu en iyi şekilde belirtmeli, 15 kelimeyi geçmemeli, tamamı büyük harflerle ve koyu (bold) olarak yazılmalıdır.

Özet

100 kelimeden az, 250 kelimeden fazla olmayacak şekilde ve yazının diğer bölümlerinden ayrı olarak yayımlanabilecek düzeyde yazılmış, Makalenin tümünü en kısa, öz biçimde (özellikle çalışmanın amacını ve sonucunu) yansıtacak nitelikte olmalıdır. Özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil, çizelgelere değinilmemelidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Özetin altında bir satır boşluk bırakılarak 5 (beş) anahtar kelime verilmelidir.

Ana Metin

Makale, A4 boyutunda kâğıtların üzerine bilgisayarda 1.5 satır aralıkla ve 12 punto (Times New Roman veya benzeri bir yazı karakteri ile) MS word programında yazılmalıdır. Yazılar en az beşbin, en çok yirmibin civarında kelimeden oluşmalıdır.

Bölüm Başlıkları

Makalenin yapısını belirlemek ve ana metinde düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere yazıda ana, ara, ve alt başlıklar kullanılabilir. Başlıklara numara veya harf verilmemelidir.

Ana Başlıklar: Bunlar sıra ile özet, ana metnin bölümleri, teşekkür (varsa), kaynakça, ekler (varsa)'den oluşmalıdır. Ana başlıklar büyük harflerle yazılmalıdır.

Ara ve Alt Başlıklar Yalnız birinci harfleri büyük olmak üzere küçük harflerle koyu (bold) yazılmalıdır.

Şekiller ve Çizelgeler

Şekiller, küçültmede ve basımda sorun yaratmamak için siyah mürekkep ile, düzgün ve yeterli çizgi kalınlığında aydınger veya beyaz kâğıda çizilmelidir. Her şekil ayrı bir sayfada olmalıdır. Şekiller birden başlayarak ayrıca numaralandırılmalı ve her şeklin altına başlığıyla birlikte Türkçe, olarak yazılmalıdır.

Çizelgeler de şekiller gibi, birden başlayarak ayrıca numaralandırılmalı ve her çizelgenin üstüne başlığıyla birlikte Türkçe olarak yazılmalıdır. Şekil ve çizelgelerin başlıkları kısa ve öz olarak seçilmeli ve her kelimenin ilk harfi büyük, diğerleri küçük harflerle yazılmalıdır. Gerekli durumlarda açıklayıcı dipnotlara veya kısaltmalara şekil ve çizelgelerin hemen altında yer verilmelidir.

Resimler

Parlak, sert (yüksek kontrastlı) fotoğraf kâğıdına basılmalıdır. Ayrıca şekiller için verilen kurallara uyulmalıdır. Renkli resim baskısı da yapılabilir. Şekil, çizelge ve resimler toplam 10 sayfayı aşmamalıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Kaynak Gösterme

Metin içinde kaynak vermede aşağıdaki örneklere uyulmalıdır;

a- Metin içinde tek yazarlı kaynaklara değinme yapılırken, aşağıdaki örneklerde olduğu gibi, önce soyadı, sonra parantez içinde yayım tarihi verilmelidir.

...(Eroğlu, 2007 : 50)

...Bazı araştırıcılar (Feyzioğlu, 1985, Gönlübol ,1987, Şimşir, 2001)

b- Dip not şeklinde kaynak gösterilirken önce yazarın adı, soyadı, sonra yararlanılan kitabın adı (koyu olacak şekilde-makale ise tırnak içinde ve italik), yayınevi, yayım yeri, tarihi ve sayfa numarası verilmelidir.

Abdurrahman Çaycı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk (Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi, Hayatı ve Eseri),** Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002. s. 30.

c- Çok yazarlı yayınlara metin içinde değinilirken, aşağıdaki gibi ilk yazar adı belirtilmeli, diğerleri için vd. harfleri kullanılmalıdır. Ancak kaynaklar dizininde bütün yazarların isimleri yer almalıdır.

...Özkaya'dan vd. (1999)

d- Kişisel görüşmelere metin içinde -soyadı ve tarih belirtilerek-değinilmeli, ayrıca Kaynaklar Dizini'nde belirtilmelidir.

Kaynaklar Dizini

Kaynaklar dizini yazar soyadlarına göre alfabetik sıraya dizilmelidir.

a- Süreli yayınlar için:

Yazar adı, makalenin başlığı, süreli yayının adı (kısaltılmamış), cilt no (sayı no), tarih-yer, sayfa no.

b- Bildiriler için:

Yazar adı, bildirinin başlığı, sempozyumun veya kongrenin adı, editörler, basımevi, cilt no, düzenlendiği yerin adı, tarih, sayfa no.

c-Kitaplar için:

Yazar adı, kitabın adı, (ilk harfleri büyük), yayınevi, tarih-yer, sayfa sayısı.

Levent Şahverdi Arşivi

d-Rapor ve tezler için:

Yazar adı, raporun veya tezin başlığı, kuruluş veya üniversitenin adı, tarih, sayfa sayısı, yayımlanıp - yayımlanmadığı.

Yazıların Gönderilmesi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayımlanmak üzere - yukarıda belirtilen ilkelere uygun olarak- hazırlanmış yazılar, 3 (üç) nüsha olmak üzere CD-ROM ile birlikte aşağıdaki adrese gönderilir. Metinlerin 2 (iki) nüshasında yazar (lar) ın adı bulunmamalıdır. Yazarlar Yayın Kurulu'nca, esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeler yapılabileceğini kabul etmiş sayılırlar.

YAZIŞMA ADRESİ
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı
Ziyabey Cad. No: 19 06520 Balgat / ANKARA
Tel: (0 312) 285 65 11 • Fax: (0 312) 285 55 27
e-mail: dergi@atam.gov.tr • Web:http://www.atam.gov.tr

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

JOURNAL OF ATATÜRK RESEARCH CENTER
EDITORIAL PRINCIPLES

The Atatürk Research Center is a governmental organization founded as a dependent body of the Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History with the aim of studying and publishing Atatürk's thoughts, principles and reforms in accordance with the Law numbered 2876 and 134th Article of the Turkish Constitution. To follow up, study and evaluate publications at home and abroad related to the Center's aims and functions and submitted its findings for the domestic and foreign public opinion. In addition, to publish sources and documents regarding the Republic of Turkey, Atatürk and his Ideas. ***The Journal of Atatürk Research Center,*** *commenced its publishing life on November 1984, is published three times a year as forthly months (March, July and November). At the end of every year, the annual index of the journal and also in every ten issue, general index is published. It is dispatched to the international index societies and the subscribers within the one month from the publishing date.*

The Publishing Objectives of the Journal

** To publish the sources and documents regarding Republic of Turkey, Atatürk and His Ideas,*

** To research and submit for the Atatürk's ideas, principles and reforms in scientific way.*

** To evaluate the values which were gained by Atatürk for Turkish society within the context of historical and current facts.*

** To provide for gathering the ideas for the selecting, determining the national objectives and formulate the national policies and carrying out them in line with the Atatürk's thoughts, principles and reforms.*

** To collaborate with researchers, writers working in research centers and similar areas in a variety of fields at home and abroad.*

** To follow up and submit the scholarly international works for the public opinion and authorities concerned.*

The Objectives of the Journal

The Journal of Atatürk Research Center is a historical journal for the modern times. The subjects of the Journal shall be as follows: the reasons

Levent Şahverdi Arşivi

of the collapsing and declining of the Ottoman State in its recent years, the historical and political conditions for the being of Mustafa Kemal, the National Forces against the occupation of the imperialistic powers, the National Struggle which began with the 19 May 1919, the Congresses in Anatolia, the declarations, national sovereignty, full independence, and winning the Salvation War with the principles of order army, transmitting into the parliamentary system, foundation of the Independent Turkish Republic within the political and economic aspects, the meaningful of the Atatürk's reforms, the profits of Turkish nation by Atatürk, attempts for the multi-party systems, the concept of foreign policy within the National Pact, the reflections of the problems during the National Struggle and aftermath for todays, the six basic principles of Atatürk and the supplementary principles for them and their meanings and their current comments, the examining in every dimensions of Atatürk in scholarly, the universal evaluation of His ideas which were to project how country, state, nation and world, the strategical proposals for the solutions of the negative situations which shall be in Turkey today or in future.

The Contents of the Journal

** It shall be as follows:*

** The original article which depends on the scientific researches,*

** The researching and examining writings which evaluated, reviewed the former works depending on the rich bibliography and exposed the new and reasonable ideas.*

**The research which fulfilled within the project by the prominent person (s) with the works regarding the Atatürk and the history of modern Turkey.*

**The writings about the biographics, works regarding the National Struggle and Modern Turkey.*

The works which shall not be published or accepted to publish in another publishing institutions, shall be publish in the Journal of Atatürk Research Center. As if the papers are submitted in another congress, shall be accepted with the condition of declaring it's submission.

Levent Şahverdi Arşivi

The Evaluation of the Articles

The artıcles submitted for consideration of the Journal of Atatürk Research Center, are subject to peer review. The editorial board takes into consideration whether submitted article follows the rules of scientific writing. The selected works are decided in following meeting by a unanimous vote examining their contribution, originality degrees, exposition, supporting the thesis, depending on the other sources, the subjects and objectives.

The indecision works are sent to two referees known for their academic reputation in their respective areas. Their reports are hide and secret. In case, one of the reports is negative, the other one is positive, the article is then sent to another referee.

The writers should be considered the opinions, corrections and critics of the referees and the editorial board. They have also right to define their rejections and justifications in another page. In case the article shall be accepted for the publication, the writers shall be informed but the paper shall not be re-delivered.

The copyright of the article that published in the Journal of Atatürk Research Center shall be turned over the Presidency of the Atatürk Researc Center.

Statements of facts or opinions appearing in the Journal are solely those of the authors and do not imply endorsement by the editors of publisher. The writings and photos shall be quoted by showing its source.

The copyright and examining fees of the articles to the writers and referees shall be paid in 3 months after it's publishing. The amount of fees shall be made according to the Regulation of Copyright, Publication and Sells of the Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History and its dependent bodies.

The Writing Laguage

The writing language of the Journal is Turkish. However, in every issue, it can be give place for the articles in English, French and German languages within the proportion of 1/3 of the journal. It is also given the Turkish and English abstract and key words determined by the writers.

Levent Şahverdi Arşivi

The Rules of Writing – The Structure of the Article

It shall be submitted to the Journal according to the rules as follows:

1. Title of the Article

2. Writer(s) name(s), address(es) (all of them shall be Latin words/Turkish words, the names and surnames are CAPİTAL LETTER and bold, the addresses are in normal character.

3. Abstract and key words (in Turkish)

4. It shall be begin with the introductory part defining the objective, content, methods in use then, followed the main part with the datas, observations, opinions, comments, discussions, lastly ended with the arguments and conclusion parts.

5. Showing the contribution (if necessary)

6. Bibliographical index

7. The Heading in English version and abstract in English (with keywords in english)

Title

It should be expressed the subject, not more than 15 words, with capital letters and bold.

Abstract

It should not be more than 250 words and less than 100 words. Shortly define the article (objective and conclusion). The heading of abstract and the text part shall be in italic character. It shall not be composed the bibliographical informations, tables. It should be given 1 line space after the abstract then write the keyword 5 words.

Main Text

The article shall be in A4 format (29;7x21 cm.), with the 1,5 line space and in 10 punto (Times New Roman or similar format) in MS-Word program. In the edges of paper, 3 cm. spaces, and pages are numbered. Not more than 20.000 and not less than 5.000 words are used.

Levent Şahverdi Arşivi

The Headings of the Parts

To determine the structure of article and to provide the giving information in main text regularly, it shall be use the sub-headings without the numbered.

Main Headings: *These are in turn in order abstract, the parts of the main text, thanks (if there is), bibliography, enclosures (if there is). The main headings shall be capital letter.*

Break Headings: *Just for the first letter is capital, in bold.*

Sub-Headings: *Just for the first letter is capital, in bold with doublecolon then continued in the same line.*

Diagrams and Charts

Diagrams

Not to cause the question in degrade and publish, with black printing and enough thick and in white paper. Every diagram should be in separate paper. Every pages should be numbered. And also the headings of the diagrams should be written in Turkish and English together at the end of the diagrams.

Charts

They are also numbered and also the headings of the charts should be written in Turkish and English together at the beginning of the charts.

The headings should be short and main and every first word in capital letter, the others in lower case. The footnotes and abbreviations should be under the diagrams and charts.

Pictures

Printed in shined, hart (high contrast) photocraphic paper, they shall be in colour, total amount of the charts, diagrams, pictures are not more than 10 pages.

The Notes Method in the Text

The notes in the text should be as follows:

a. Using the source with one writer, firstly surname, publish date and page number as follows:

Levent Şahverdi Arşivi

...(Eroğlu 2007 : 50)

...Some Researchers (Feyzioğlu 1985, Gönlübol 1987, Şimşir 2001)

b. Using the footnotes, surname, title of book (bold, if it is article, it should be in quotation marks) publishing house, publishing place, date and page numbers.

Abdurrahman Çaycı, ***Gazi Mustafa Kemal Atatürk (Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi, Hayatı ve Eseri),*** *Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002. S. 30.*

c.More than one writers, as follows, first writer name and et.al. but, in Bibliographical index, all the names of writers should be written.

...Özkaya'dan vd. (1999)

d. When using the source in source, the quoted source with the other source shall be defined as follows:

e. Interviews with surname, date and also in bibliographical index.

Bibliographical Index

It shall be begin with the surnames of the writers and alphabetical order.

a. For the periodicals:

Writers name (s), date, the title of article, periodical name (not abbrv.) volume no (issue no) page no.

b. For the papers:

Writers name (s), date, the title of paper, Congress or symposium name, editors, publishing house, volume no, organization place, page no.

c. For the books:

Writers name (s), date, the title of book (for the first letter is capital), publishing house, printed city, page no.

d. For the reports and theses :

Writers name (s), date, the title of report or thesis the name of institution or university, archieve no, page no, whether it is printed or not.

Levent Şahverdi Arşivi

Dispatching the Writings

For the consideration of the Journal of the Atatürk Reseach Center - the prepared works according to the above rules- it shall be send to the following address within the floppydisc or CD and 3 layouts. The last correction copy of the accepted for the publishing in the Journal shall be send in one month to the following address. The Editorial Board shall be made any corrections but not in main essence of the text.

CORRESPONDENCE ADDRESS

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı
Ziyabey Cad. No: 19 06520 Balgat / ANKARA
Tel: (0 312) 285 65 11 • Fax: (0 312) 285 55 27
e-mail: dergi@atam.gov.tr • *Web:http://www.atam.gov.tr*

Levent Şahverdi Arşivi